

Importmodellen i Vridsløselille

Straf og misbrugsbehandling
under samme tag

Anette Storgaard

Importmodellen i Vridsløselille

Straf og misbrugsbehandling under samme tag

Anette Storgaard

Importmodellen i Vridsløselille
Justitsministeriet
Direktoratet for Kriminalforsorgen
København, juni 2003

ISBN 87-90581-23-7
Tryk: Saloprint A/S
Oplag: 330

Indhold

Indhold	side 3
Forord	side 5
Resume og anbefalinger	side 7
Indledning	side 14
1. Baggrund og historik	
2. Formål	
3. Metode	
4. Undersøglesperiode og population	
1. del	
Fra debut til optagelse på AII-AIII	side 23
1. Generelt om population og begreber	
2. Misbrug, afhængighed og behandling	
2.1 Misbrugskarriere beskrevet med egne ord	
2.2 Behandlingserfaring ifølge statistikken	
2.3 Behandlingserfaring beskrevet med egne ord	
3. Kriminalitet	
3.1 Uddybende om metoden	
3.2 Den kriminelle debut	
3.3 Den kriminelle karriere frem til optagelse på AII-AIII	
2. del	
Tiden på AII-AIII	side 34
1. Betragterens umiddelbare indtryk	
2. At afsone og være i behandling på AII-AIII	
2.1 De indsattes perspektiv - med fokus på afsoningen	
2.2 De indsattes perspektiv - med fokus på behandlingen	
2.3 Fængslets perspektiv	
3. At være ansat på AII-AIII	
4. At være leder på AII-AIII	
4.1 Tiden fra start til nu	
4.2 Perspektiverne	

- 5. Betragterens refleksioner
 - 5.1 De indsattes perspektiv
 - 5.2 Personalets perspektiv
 - 5.3 Ledelsens perspektiv
 - 5.4 AII-AIII fremover

3. del

Efter løsladelse.....side 57

- 1. Indledning og de første skridt ud af AII-AIII
- 2. Fra fængsel til frihed - et samarbejde mellem fængselsforsorg og social myndighed
 - 2.1 Hverdagens opgaver for socialrådgiverne i fængslet
 - 2.2 AII-AIII i kommune- og amtsperspektiv
 - 2.3 Sammenfattende bemærkninger
- 3. Fra frihed til....
 - 3.1 De, der søger behandling igen
 - 3.2 Ny kriminalitet
 - 3.3 Kriminalitetstype og strafflængde
 - 3.4 Tilfældigt valgte eksempler
 - 3.5 Personlige beretninger
 - 3.6 Sammenfattende om tiden efter løsladelsen

Litteratur..... side 77

Bilag..... side 78

- Bilag 1. Tabeller
- Bilag 2. Interviewguides for de indsatte
- Bilag 3. Interviewguide for behandlingspersonalet
- Bilag 4. Interviewguide for fængselspersonalet
- Bilag 5. Interviewguide for amterne
- Bilag 6. Interviewguide for kommunerne
- Bilag 7. Spørgeskema til kommunerne

Forord

Denne udgivelse beskriver og vurderer den praksis, der er udviklet på afdelingerne AII og AIII i Statsfængslet i Vridsløselille, hvor man siden 1997 har arbejdet sammen med behandlingsinstitutionen Kongens Ø, som praktiserer behandling mod afhængighed af rusmidler efter Minnesota-modellen (de 12 trin).

Der er tale om en opfølgning på en evaluering, jeg havde lejlighed til at gennemføre i 1999, som dog var mindre omfattende bl.a. fordi der ikke havde været så mange personer igennem projektet, og der derfor ikke var mulighed for at gennemføre egentlige statistiske analyser. Med en population på 193 i 2002 har der været et pænt grundlag for nogen statistisk bearbejdning i denne evaluering.

Indholdsmæssigt er udgivelsen her delt op i 3 hoveddele. Første del omhandler både kvalitativt og kvantitativt relevante baggrundsfaktorer, og bidrager dermed til dannelse af et indtryk af vejene frem til en tilværelse umiddelbart før den seneste indsættelse. Anden del handler om tilværelsen på de to behandlingsafdelinger. Her anlægges forskellige perspektiver: betragterens, de indsattes personalets og ledelsens. På den måde er det mit håb at være nået hele vejen omkring på en nogenlunde overskuelig måde. Endelig kommer vi i tredje del tæt på løsladelsen. Det vil sige såvel det forsorgsmæssige samspil mellem myndighederne i - og udenfor fængslet som oplysninger om hvorvidt udslusning har været forbundet med institutionsophold samt om hvorvidt der er sket recidiv. De forsorgsmæssige aspekter er hovedsageligt kvalitativt beskrevet medens oplysningerne om institutionsophold og recidiv i højere grad er baseret på kvantitative bidrag.

Cand. scient. soc Irene Fogh Olsen, som er dokumentations- og evalueringsmedarbejder i Direktoratet for Kriminalforsorgen har med stor faglig kompetence og umådelig samarbejdsvilje forestået hele den statistiske behandling, herunder forestået alle ansøgninger til myndigheder om udlevering af data og tilset overholdelse af lovgivning vedrørende opbevaring osv. Hun har tillige udarbejdet bilag 1. Endelig har hun været det daglige bindeled til opdragsgiveren for projektet, nemlig Direktoratet for Kriminalforsorgen. Denne opgave har, eftersom der er tale om en eksternt rekvireret opgave, fordret en særdeles høj faglig og personlig integritet.

Stud. scient. soc Stinne Louise Hansen har med stor omhu foretaget størstedelen af indtastningerne af data fra Kriminalregistret. Derudover har hun med engagement og dygtighed bidraget med forslag til relevante beregninger mv., som hun for øvrigt også selv har udført. Hendes pålidelighed og stringente tænke måde har været særdeles værdifuld netop i arbejdet med tal.

Stud. scient. anth Sigrid Ingeborg Knap har bidraget med viden om kvalitativ forskning ved udfærdigelse af interviewguides i forbindelse med besøg i kommuner og amter. Hun har endvidere takket være sit venlige væsen og sin udholdenhed trodset store praktiske vanskeligheder i forbindelse med disse interviews. Hendes vilje og evne til både indlevelse og bevarelse af distance til studieobjektet har været særdeles værdifuldt for dette element i projektet.

Alle tre har uselvisk bidraget med de kompetencer, de besidder. Ydermere har de udvist en ubetalelig vilje til gensidigt at inspirere hinanden og bakke op om det færdige produkt.

Den konkrete anvendelse af Irenes, Stinnes og Sigrids produkter ligesom samtlige analyser og vurderinger i denne publikation er udelukkende mit ansvar, hvorfor enhver kritik heraf bør rettes til mig.

Arbejdet er finansieret af Direktoratet for Kriminalforsorgen.

Århus, maj 2003
Anette Storgaard

Resume og anbefalinger

Resume

Undersøgelsen omfatter en population på 193 mænd, der har afsonet 1 eller flere gange på AII-AIII i Statsfængslet i Vridsløselille i perioden august 1997-august 2002. De udgør samtlige nulevende, der har afsonet under importmodellen. *Importmodellen* har fået navn efter sin idé om at importere professionel misbrugsbehandling til et fængsel, således at afsoning og behandling foregår på samme tid. Den behandling mod afhængighed af narkotika, der finder sted på afdelingerne, foretages af den private institution Kongens Ø og bygger på Minnesota-modellen (De tolv Trin).

Det er frivilligt for de indsatte at søge optagelse på afdelingen, og deres forpligtelse til at være beskæftiget under afsoningen udgøres af aktiv deltagelse i behandlingen. Ud over at man skal anses for egnet og motiveret for behandlingen, og at der skal være en plads på afdelingerne, er det en betingelse for optagelse, at man ikke har narkotika i kroppen, når man optages på afdelingerne.

I projektbeskrivelsen for denne undersøgelse, som i en vis udstrækning kan betragtes som en opfølgning på en evaluering fra 1999, er *formålet med undersøgelsen* bl.a. beskrevet således:

- “A) at undersøge, beskrive og vurdere hvorvidt det lykkes for det første at gennemføre stoffri afsoning, for det andet at afholde de indsatte fra AII-AIII fra ny kriminalitet og nyt stofmisbrug efter afsoningen.....
- B) undersøgelse, beskrivelse og vurdering af hele importmodellens virke fra visitation over ophold til udslusning. Herunder søges, i det omfang det er muligt, foretaget en vurdering af forholdet mellem udbud og efterspørgsel med hensyn til importmodellen....”

Registeroplysninger til *statistisk belysning* af 2 væsentlige elementer i populationens tilværelse, nemlig kriminalitet og misbrug - er indhentet i Det centrale Kriminalregister og hos Sundhedsstyrelsen. Hos sidstnævnte fandtes oplysninger om hvorvidt de pågældende har søgt behandling for afhængighed (misbrugsbehandling). Her fandtes, på det tidspunkt hvor vi skulle bruge oplysningerne, alene data for 159 af de 193 mænd for perioden 1/1 1996-31/12 2001.

Med henblik på *kvalitativ* belysning af bl.a. populationens tilværelse før og under afsoning/behandling er foretaget en række interviews med indsatte, tidligere indsatte og personale. Disse er suppleret af deltagende observationer.

Der findes ikke autoritative kvantitative succeskriterier for afdelingernes virke. Såvel projektets følgegruppe, afdelingsledelsen som en embedsmandsgruppe i Direktoratet for Kriminalforsorgen har dog mere eller mindre præcist, formuleret forskellige pejlemærker, herunder: stoffrihed under afsoning, stoffrihed efter afsoning, forbedret livskvalitet, ændret kriminel adfærd, reetablering af kontakt til pårørende.

Rapporten er først og fremmest orienteret mod sin egen formålsbeskrivelse, men bidrager også i en vis udstrækning til belysning af de øvrige emner. På nogle områder kan der konkluderes mere klart og éntydigt end på andre.

Idet der i det hele henvises til relevante bilag, resumeres umiddelbart nedenfor nogle udvalgte punkter fra rapporten. Resuméet falder i 3 tempi først vedrørende *de indsatte*, dernæst vedrørende *behandlingen, afsoningen og udslusningen* og endelig vedrørende *personalet og ledelsen*. Derefter følger nogle anbefalinger vedrørende emner og problemstillinger til nærmere overvejelse fremover. Både resume og anbefalinger står for egen regning.

Blandt de mest centrale budskaber vedrørende *de indsatte* er:

- De 193 mænd, der indgår i undersøgelsen, har i alt afsluttet 167 ophold på AII-AIII. Nogle afsoner på undersøgelsens sluttidspunkt. *Af de 167 er 59 ophold ikke gennemført*. Det vil sige, at de er ophørt uden, at der var en fælles forståelse af enten, at tiden i fængsel var forbi, eller at behandlingen ikke kunne bringes videre i den givne ramme.
- Mere end 60 % af de 144, der kun har afsluttet ét ophold på AII-AIII har gennemført dette. De absolutte tal for de, der har flere ophold er ganske små. Men det ser ud som om tendensen til at gennemføre alle ophold falder med antal ophold, man har haft. Således har ingen af de 4, der har afsluttet 3 ophold, gennemført dem alle. Men 3 har gennemført 2 ophold og den fjerde har gennemført 1 af sine 3 ophold.
- Der er utvivlsomt tale om en belastet gruppe både kriminelt og med hensyn til misbrug. I gennemsnit har populationen modtaget dom til *6,7 års ubetinget fængsel før de kommer til AII-AIII for første gang*. Af de 159, der indgår i data vedrørende behandling, er der kun 45, som ikke har været i behandling før deres første ophold på afdelingerne.
- Langt de fleste indsatte er dømt for *berigelseskriminalitet og røveri*.
- Hovedparten foretrak *heroin* som narkotikum. Stoffet blev hyppigst *injiceret*. Mange brugte også - mere eller mindre regelmæssigt - andre stoffer end det foretrukne.
- Samtlige indsatte på afdelingerne betragter det som en rigtig stor fordel at kunne afsone og være i behandling på én gang. *Afsoningen adskiller sig væsentligt fra traditionel afsoning*. Flere vurderer selv, at de ville være døde, hvis ikke de havde opnået denne form for afsoning. Deres mest dominerende følelser før opholdet var *angst og ensomhed*. Disse følelser er nu for langt de flestes vedkommende erstattet af *glæden ved at være clean, tryghed og kammeratskab*.
- De fleste af de indsatte har meget *stor tillid* til både det konkrete behandlingskoncept og den konkrete behandlingsinstitution/medarbejdere.
- Nogle tilkendegiver, at lide store *afsvan* i form af manglende besøg og manglende udgange.
- Nogle (få) tilkendegiver, at de kunne have ønsket behandling i et *andet koncept*.
- Nogle (få) indsatte er meget bevidste om, at Kongens Ø har en institution, der drives på almindelige *markedsvilkår* udenfor fængslet. De har oplevet en fornemmelse af at være genstand for forretningsførelse.
- Nogle indsatte finder dele af funktionærgruppen for *uengageret*.

Vedrørende **behandlingen, afsoningen og udslusningen** fremhæves følgende punkter:

- Der er tale om et meget *nærgående behandlingskoncept*. Nogle indsatte betegner behandlingen som (positiv) hjernevask. I korthed går konceptet ud på, at få patienten til at indse, at hans liv har været styret af stoffer. Han skal nu igennem en proces, hvor han lader programmet overtage styringen - han skal underkaste sig! Derefter skal han selv langsomt overtage styringen mere og mere. De 12 trin er forskellige faser i denne proces. I underkastelsesfasen er afstanden mellem rutine og ritual ganske lille og i nogle situationer, får behandlingsudøvelsen et skær over i retning af noget religiøst. Når man møder såvel rådgivere, som nogle af de, der har gennemført et ophold på AII-AIII, som fungerer andre steder i samfundet i dag, bliver man dog mindet om, at i hvert fald de lykkelige forløb munder ud i en form for "afprogrammering".
- Afsoning på AII-AIII forudsætter aktiv deltagelse i behandlingen, der ofte betegnes som krævende af de indsatte. Nogle påpeger, at det ville være gavnligt med mere skolegang og med mere støtte til pårørende, som ofte ikke kender behandlingsprogrammet.
- Ambitionen om *stoffri afsoning indfries 100 %*. Skulle en indsat - under ophold uden for afdelingerne - komme i berøring med stemningsændrende stoffer, sker der omgående bortvisning. Men dette er ikke den væsentligste grund til, at et ophold afbrydes før det anses gennemført.
- De væsentligste ophørsårsager er bortvisning, som typisk enten skyldes disciplinære forhold eller manglende behandlingsmotivation (se om gennemførelsesprocenter ovenfor).
- Udslusning fra afdelingerne forberedes i samarbejde mellem forsorgspersonalet i fængslet (socialrådgiver), de sociale myndigheder i amter og kommuner samt klienten.
- 84 ud af de 103 mænd, der har forladt afdelingerne efter at have gennemført første ophold, er gået videre til behandling på Kongens Ø. 8 er gået videre til behandling andre steder. Ganske mange fortsætter altså i *yderligere misbrugsbehandling*.
- I langt de fleste tilfælde er der behov for fortsat behandling i forbindelse med udslusning fra AII-AIII. De amter, der ikke selv råder over egnet behandlingsskapacitet, visiterer nu om dage oftest til opfølgende behandling på Kongens Ø.
- Fængslets forsorgspersonale oplever problemer med nogle kommuner, som er utilbøjelige til at bevilge *egenbetaling og lommepenge* under opfølgende institutionsophold. Dette kan forsinke en overførsel fra fængsel til behandlingsinstitution. Interviewede repræsentanter fra kommuner med erfaring i samarbejde med AII-AIII, kender ikke problemet i relation til AII-AIII, men er af og til stødt på det i andre løsladelsessituationer. Den forskellige opfattelse af dette emne kan bero på forskellen i mængde af sager af denne type.
- Samtlige interviewede amtslige og kommunale sagsbehandlere giver behandlingen på AII-AIII stor anerkendelse. Nogle påpeger, at der lægges lidt for automatisk op til videreførelse af behandling på Kongens Ø. Det anføres, at for nogle grupper, f.eks. de unge, ville det være hensigtsmæssigt at overveje *andre behandlingskoncepter*.
- I nogle situationer hvor bevilling til opfølgende behandling ikke har kunnet opnås, har Kongens Ø tildelt en *friplads*, for at vedkommende kunne komme videre i sin behandling og personlige udvikling.

- Studier af kriminalitetsrecidivet hos de, der har gennemført et ophold på AII-AIII, viser et niveau, der ligger lidt *under det samlede gennemsnit* for alle løsladte fra lukket fængsel i 1994, hvoraf “kun” omkring eller under halvdelen er narkomaner. At tallene angår 1994 skyldes ændrede opgørelsesmetoder i mellemtiden.

- Analyser af *hvem der recidiverer* efter et ophold på AII-AIII, viser at 1) jo færre forstraffe, desto lavere recidiv, 2) jo ældre man er ved påbegyndelse af første ophold, desto lavere recidiv og 3) gennemførelse af første ophold på AII-AIII mindsker recidivrisikoen. Vedrørende alder er der en forventning om, at de kriminelle aktiviteter trappes ned med alderen under alle omstændigheder.

- Den *første dom efter opholdet* (for den gruppe, der recidiverer) angår enten samme kriminalitetstype, som man var dømt for under opholdet eller en mildere form, og straffen er gennemsnitligt cirka 4 måneder kortere end seneste dom (som sandsynligvis er den, man afsonede på AII-AIII), men ca. 4 måneder længere end 3. seneste dom. For de der recidiverer ser det ud som om et ophold på AII-AIII “knækker” deres udviklingskurve – om end der ikke i alle tilfælde er tale om et varigt “knæk”.

- Tilfældigt udvalgte autentiske eksempler viser, at de pågældendes *udviklingsveje er individuelle* trods fællesskab om bl.a. narkotika, kriminalitet og ensomhed.

- Gennemførte interviews med mænd i 30-45 års alderen, som for 2-4 år siden har haft et ophold på AII-AIII og har været clean og lovlydige siden, er relevante bidrag til overvejelser om importmodellens hensigtsmæssighed.

Endelig kan følgende fremhæves vedrørende ***personalet og ledelsen***:

- Både personale, afdelingsledelse og -struktur har gennemgået forandringer i importmodellens 5-årige levetid. Især behandlingspersonalet er udskiftet undervejs. Funktionærgruppen har været meget stabil bortset fra, at den er blevet udvidet på grund af omlægninger andre steder i fængslet. Både behandlings- og afdelingsledelse er nyligt udskiftet.

- Personalegrupperne nyder hinandens *gensidige respekt*.

- Efter en periode med adskilte kontorer for rådgivere og fængselspersonale tilkendegiver mange fra begge personalegrupper, at *kontorfaciliteter mv. bør være rummelige, men fælles*.

- Personalet er *generelt positive* overfor importmodellens idegrundlag.

- Blandt fængselsfunktionærerne er den største begejstring og engagement at spore hos de, der er fast tilknyttet afdelingerne. Nogle funktionærer er fortsat meget engagerede og udtrykker behov for videreudvikling af konceptet. Enkelte forekommer mindre optaget af det specielle i jobbet på AII-AIII.

- I relation til fordeling og definerings af arbejdsopgaver bærer fængselsfunktionærernes og fængslets metoder præg af at være resultater af *forudgående forhandlinger* og generelle aftaler, medens rådgiverkulturen i højere grad afspejler *behandlingskonceptets iboende hierarki*, der giver den overordnede kompetence til løbende at uddelegere, omfordele og omdefinere opgaver.

- Ledelsen arbejder med udvikling af *teamledelse*. Indsatsen er præget af *lyst, vilje og evne til ledelse*.
- Ledelsen nyder *personalets respekt og anerkendelse*.

Anbefalinger

Nogle af de emner, der er egnet til *fortsat overvejelse* er:

- Samlet set forekommer importmodellen godt implementeret på AII-AIII. Selvom fortsat udvikling og dynamik anbefales, synes der ikke længere at være nogen begrundelse for opretholdelse af den meget store følgegruppe, der blev nedsat under forsøgsperioden.
- Denne undersøgelse gav ikke mulighed for en mere generel helbredsundersøgelse med afdækning af helbredstilstand før og efter et ophold på AII-AIII. Det burde overvejes at gennemføre selvstændig undersøgelse her af. I givet fald foretages en sådan mest hensigtsmæssigt prospektivt.
- Undersøgelsen gav heller ikke mulighed for gennemførelse af en dækkende cost-effectiveness undersøgelse. En sådan bør omfatte en række oplysninger, der kun kan indhentes fra andre kilder end kriminalforsorgen, herunder først og fremmest sundhedsmyndighederne.
- Den gennemførte evaluering giver ikke mulighed for en fyldestgørende analyse af udbud og efterspørgsel. Afdelingernes belæg målt over flere år ligger kun meget lidt under det gennemsnitlige belæg for den lukkede fængselssektor. Der er en åbenlys ambition om at "følge med" på dette punkt. Dette kan øge lysten til hurtige optagelser, når en plads bliver ledig. Og hurtige optagelser kommer ikke nødvendigvis til at angå de klienter, der har ventet i længst tid. Behandlingsmotivation må betragtes som en dynamisk størrelse. Hvis en mand, der afsoner i et andet fængsel får at vide, at der er lang ventetid til optagelse på AII-AIII, kan hans motivation godt ryge lidt i baggrunden for en periode. Han kan derfor være i en situation, hvor han ikke er klar til optagelse, hvis der pludselig er en tom plads med dags varsel. Han må altså "sidde over", hvilket kan hæmme hans motivation yderligere og i øvrigt svække tilliden til "retfærdigheden". Værdien af at fremstå som troværdig i relation til optagelsesrækkefølge bør overvejes i lyset af betoningen af nødvendigheden af at stræbe efter "fuldt hus".
- Indførelse af et *begrænset antal afgiftningspladser som indslusning* samt et antal *udslusningspladser* ville kunne gøre pladsudnyttelsen mere optimal og muligvis forhindre nogle bortvisninger. Det sidste ville være en fordel i lyset af, at den gruppe, der ser ud til at klare sig bedst, er de, der gennemfører første ophold på afdelingerne.
- Miljøet på afdelingerne og forberedelsen til løsladelse ville yderligere kunne tilføres ny dynamik igennem *øget samarbejde med eksterne aktører* - både på behandlingsområdet (f.eks. NA) og med hensyn til andre aktiviteter både i beskæftigelses og fritidsorientering.
- Dynamik og engagement vurderes også at ville kunne styrkes ved gennemførelse af de aftalte videreuddannelsesprogrammer for personalet.
- Der er grund til *konkret kritik* af enkelte forhold. I flere sammenhænge blev udeblivelse af den aftalte mængde *kulturudgange* og manglende gennemførelse af *obligatoriske samtaler* med indsatte fremhævet. Dette bør rettes op.

- Der er grund til overordnet overvejelse af forholdet mellem Straffuldbyrdelsesloven og den *inddragelse af allerede etablerede udgangsforløb og besøg*, der finder sted ved optagelse på afdelingen. Det samme gælder det forhold, at de indsatte ikke vælger *talsmænd*. Moralsk og praktisk forsvares dette med, at de fordele, der er forbundet med afsoning på AII-AIII, fuldt ud - og i hvert fald på længere sigt for de, der holder ud - opvejer de umiddelbare tab af rettigheder, der kan finde sted ved optagelsen.

- Der er endvidere grund til principiel overvejelse af *samspillet mellem frivillig behandling og tvungen straf*. Indføring af behandling for en lidelse med overdragelse af beslutningskompetence over forhold, der er reguleret i straffuldbyrdelsesloven eller anden lovgivning, til behandlingsudøveren (f.eks. om hvornår pågældende igen er klar til udgang) er en balancegang. Risikoen for at tangere - eller ligefrem komme ind i principielle elementer fra behandlingsideologien - består i, at man lader behandlingsmæssige skøn gå forud for den retssikkerhedsbaserede ligebehandling af lige tilfælde. Omvendt må man gå ud fra, at den behandlingsmæssige kompetence netop er med til at forbedre beslutningsgrundlaget, og det ville være ulogisk at købe denne ekspertise, hvis ikke man ville bruge den til at kvalificere arbejdet. Problemstillingen vil være mindre iøjnefaldende, hvis der i alle tilfælde, hvor stofmisbrugere sidder i fængsel, indgår en hjemlet behandlingsfaktor i beslutningsgrundlaget, før der bevilges udgang første gang.

- Det bør underkastes nøjere overvejelse, hvorvidt de eksisterende *misbrugsbehandlingspladser* i kriminalforsorgens lukkede sektor er *tilstrækkelige*. Ikke mindst i lyset af Straffuldbyrdelseslovens § 45.

- Det bør samtidig være genstand for fortløbende overvejelser, hvilke behandlingsinstitutioner og -koncepter, der indgås aftaler med. Der findes ikke beviser for, at én institution eller ét koncept er egnet til alle med behandlingsbehov. Tværtimod siger både indsatte og amtslige repræsentanter, at der kan være behov for flere farver på paletten, både hvad angår behandlingskoncept under afsoning og med hensyn til opfølgende behandling.

- *Overgangen fra fængsel til frihed* er en sårbar fase, hvor den pågældendes betingelser ændres fundamentalt samtidig med at de myndigheder, myndighedspersoner og -kulturer, der skal ske henvendelse til skiftes ud. Selvom emnet betones forskelligt fra fængselsside og fra kommune/amtsside, tyder meget på, at der er behov for *øget sikring af ensartede og klare linjer i forbindelse med udslusning*. Det gælder bl.a. fordeling af kompetence og forpligtelser ved opfølgende institutionsbehandling. Der er tilsyneladende behov for udbredelse af kendskabet til-, efterlevelsen af- og måske en skærpelse af de gældende "Vejledende retningslinjer for samarbejdet mellem de sociale myndigheder og kriminalforsorgens institutioner og afdelinger".

- Der er grund til *kritisk* at overveje det hensigtsmæssige i at forvente fald i *kriminalitetsrecidiv* på grund af, at strafafsonere modtager behandling for en afhængighed, de lider af.

Holder man fast i et alment humanistisk perspektiv og supplerer med kriminalforsorgens normaliseringsprincip, har behandling mod afhængighed under strafafsoning sin egen legitimitet og begrundelse i det danske samfund, der trods alt besidder de materielle og intellektuelle ressourcer, som tilfældet er. Også i kombination med et princip om proportionalitet imellem forbrydelse og straf. Spørgsmålet om hvorvidt behandlingen da skulle have den sideeffekt, at nogle holder op med at begå kriminalitet, taber herefter naturligt en del af den betydning, det let får, hvis recidiv bliver faktoren, der afgør graden af succes.

Trods påpegning af konkrete kritikpunkter og steder, hvor der er grund til at være opmærksom på retssikkerhedsmæssige smertetærskler, er der ikke tvivl om, at importmodellen á la AII-AIII allerede praktiserer attraktive afsoningsforhold sammenlignet med traditionel afsoning, og rige perspektiver.

Afdelingerne kan utvivlsomt bringes endnu et stykke fremad under det nye teams ledelse. Meget kan udvikles "indefra", men på enkelte punkter er afdelingerne og deres ledelse afhængig af, at deres omgivelser deltager aktivt. Det gælder bl.a. i skabelsen af fysisk/faktiske rammer og personaleallokering.

Indledning

1. Baggrund og historik

Import af misbrugsbehandling i den hensigt at etablere et tidsmæssigt sammenfald imellem afsoning af fængselsstraf og (påbegyndelse af) behandling for afhængighed af narkotika blev introduceret i september 1997, hvor man i Statsfængslet i Vridsløselille åbnede en afdeling med 15 pladser. Efter 2 år blev projektet udvidet med yderligere 15 pladser. Siden har der i Danmark eksisteret 30 behandlingspladser på afdelingerne AII og AIII i fængslet. Afdelingerne arbejder på et grundlag, der betegnes importmodellen for at antyde, at der hentes atypisk arbejdskraft ind i fængslet i form af professionel misbrugsbehandling.

Importmodellen er ikke kriminalforsorgens eneste indsats overfor afhængige afsonere. Kriminalforsorgen har tidligere indrettet kontraktfængselsafdelinger i både åbne og lukkede fængsler, disse fungerer fortsat. Det samme gælder muligheden for, at den indsatte får ophold udenfor selve afsoningsinstitutionerne på en egnet (behandlings)institution med mulighed for administrativ hjemtagning til fængslet, hvis noget går skævt. Dette er hjemlet i Straffuldbyrdeslovens § 78 (tidligere Straffelovens § 49, stk 2). Yderligere findes en stoffri afdeling i Horsens Arrest, en nyligt etableret behandlingsafdeling i Nyborg Statsfængsel, en kontrakt-pension på Fyn samt behandlingsmotiverende programmer for stofmisbrugere i henholdsvis Østfløjen i Københavns Fængsler samt i Esbjerg Arrest. Yderligere er såvel mere motivationsarbejde som importmodeller i henholdsvis Statsfængslet i Jyderup og Statsfængslet ved Horserød under forberedelse, sidstnævnte er særligt møntet på kvindelige afsonere.

I Statsfængslet i Vridsløselille varetages behandlingsopgaven af institutionen Kongens Ø, som arbejder på grundlag af den såkaldte Minnesota-model (De tolv Trin) og siden 1994 har udført behandling på sin egen institution.

Indkøringsprocessen og de allerførste gennemførte forløb på AIII er tidligere beskrevet og evalueret (Straf og misbrugsbehandling under samme tag, 1999 og supplementet hertil, 2000. Begge udgivet af Center For Rusmiddelforskning). I den mellemliggende periode har behandlingssamarbejdet skiftet status fra forsøg til permanent ordning, kapaciteten er som nævnt udvidet fra 15 til 30 pladser, behandlingssamarbejdet er udviklet, der er sket en række personaleudskiftninger, herunder ledelsesskift og sidst, men ikke mindst er erfaringsgrundlaget øget.

På den baggrund fandt både fængslet, Kongens Ø og Direktoratet for Kriminalforsorgen i foråret 2002 tiden inde til at iværksætte en ny evaluering.

2. Formål

Groft sagt kan enhver evaluering siges at have til formål, at undersøge om evalueringens genstand "virker". Dette skal nødvendigvis vurderes i lyset af, hvad der er hensigten med det evaluerede.

I bilag 2 til den oprindelige indstilling om igangsættelse af forsøgsordningen er formålet med etablering af behandlingssamarbejdet tilsyneladende Kongens Ø's generelle:

“..målsætningen for den enkelte patient (er) total og livslang afholdenhed kombineret med ny livsduelighed, for hvilken patienten får det hele og fulde ansvar.”

Dette suppleres med en formulering om, at det forventes ikke, “...at samtlige behandlede narkomaner kan opnå fuldstændig rehabilitering”.

Særligt vedrørende behandlingen i Statsfængslet i Vridsløselille fremgår det af et notat fra følgegruppen den 10. februar 1998, at:

“Der var enighed om, at det er vigtigt, at succeskriteriet for behandlingen på afdelingen ikke kun begrænser sig til total stoffrihed. Også stoffrihed under afsoningen må i sig selv være et succeskriterium.”

Supplerende her til er en embedsmandsgruppe med repræsentanter fra Socialministeriet og Direktoratet for Kriminalforsorgen i juni 2002, altså efter at følgegruppen har godkendt formålsbeskrivelsen for dette projekt, fremkommet med *“Indstilling om den fremtidige fælles indsats for kriminelle stofmisbrugere”*. Heraf fremgår følgende (side 27):

“Succeskriterierne for behandlingsindsatsen under afsoning for Kongens Ø-afdelingernes belastede målgruppe må således være en kombination af blandt andet følgende kriterier:

- hvor mange opnår et stof- og kriminalitetsfrit liv efter afsoningen*
- hvor mange gennemfører den planlagte, stoffri afsoning*
- hvor mange har opnået en forbedret helbredstilstand via behandlingen*
- hvor mange er udskrevet til yderligere behandlingsindsats med (amts-) kommunal støtte*
- hvor mange af de indsatte er døde efter udskrivningen fra Kongens Ø-afdelingerne”*

Yderligere har ledelsen på AII-AIII selv, ligeledes uden konkret tilknytning til dette projekt, udformet nogle succespunkter som led i en udvikling, som i øvrigt omtales længere fremme. Heraf fremgår under overskriften: *“Hvornår kan man kalde det en succes?”* følgende:

- “- stoffrihed under og efter endt behandling*
- at den indsatte får tændt livsgnisten*
- forbedret livskvalitet under afsoningen*
- en forandring af kriminel og addiktiv adfærd*
- reetablering af det nære netværk, familie og børn*
- introduktion og aktiv deltagelse i nyt netværk (NA/AA)*
- velfungerende tjenesteliste*
- orden/sikkerhed*
- mulighed for engagement, indflydelse og udvikling*
- godt arbejdsmiljø*
- anerkendelse fra interessenter”*

Der ses ingen modsætning imellem de forskellige tilkendegivelser om formålet med behandlingssamarbejdet på AII-AIII. Embedsmandsgruppens mere detaljerede formulering er formodentlig alene et forsøg på at nærme sig en “operationalisering” af de mere åbne formuleringer fra beslutningstagerniveauet. Her betragtes embedsmandsgruppens succeskriterier som fornuftige og relevante - omend ikke tilstrækkelige og fortsat ikke ganske klare og éntydige

- elementer i en dækkende evaluering, jævnfør nedenfor. Afdelingsledelsens bud på succeskriterier har klart to retninger: De indsatte, som både betegnes som værende under behandling og under afsoning, og personale og arbejdsvilkår. Kriterierne kan uden problemer rummes indenfor følgegruppens formulering og de kendte rammer i øvrigt. Som dagligt værktøj er ledelsens formulering konkret og indenfor rækkevidde.

Af den af følgegruppen i sin helhed tiltrådte projektbeskrivelse vedrørende dette projekt fremgår følgende centrale formulering med relation til formål med henholdsvis projekt og evaluering:

“A) at undersøge, beskrive og vurdere hvorvidt det lykkes for det første at gennemføre stoffri afsoning, for det andet at afholde de indsatte fra AII-AIII fra ny kriminalitet og nyt stofmisbrug efter afsoningen.

Målgruppe er alle aktuelle og tidligere afsonere i AII-AIII, Statsfængslet i Vridsløselille.

Jævnfør ovenfor bygger Import-modellen imidlertid på et meget sammensat koncept med mange personelle og institutionelle faktorer. En række aktører, udover målgruppen, forudsættes at “spille med”. Det gælder først og fremmest behandlingspersonale fra Kongens Ø og fængselspersonale, vedrørende visitation, afsoning og forberedelse til løsladelse. Ved løsladelse endvidere kommunale sagsbehandlere og medarbejdere i den fri kriminalforsorg (KiF). Dette komplicerer nødvendige analyser af årsags-virknings-sammenhænge og formålet med evalueringen bør derfor suppleres til tillige at omfatte:

B) undersøgelse, beskrivelse og vurdering af hele Import-modellens virke fra visitation over ophold til udslusning. Herunder søges, i det omfang dette er muligt, foretaget en vurdering af forholdet mellem udbud og efterspørgsel med hensyn til Import-modellen.

Med andre ord indebærer en anvendelig evaluering i den snævre forstand et behov for en nuanceret vurdering af "out-put'et", som kun lader sig gøre igennem en lidt bredere formålsformulering og ved anvendelse af flere metoder til indsamling og bearbejdning af viden. En anvendelig evaluering kan ikke afgrænses til strafafsonere på AII-AIII men må endvidere være orienteret imod både andre persongrupper, bl.a. de faggrupper, der både rokker ved egne metoder og ved hidtidige samarbejdsformer, og bredere aspekter.

Det er ikke blot en kvantitativ, men også en kvalitativ vurdering af “langtidsvirkningen”, der ønskes belyst. Derfor er det endvidere relevant at søge kontakt med tidligere indsatte med henblik på afholdelse af interviews om deres vurdering af opholdet og dets betydning nogen tid efter dets afslutning. På grund af diskretionsregler er det ikke muligt systematisk, at tage kontakt til alle, ligesom ingen er forpligtede til at deltage. Det skulle dog være muligt, at opnå kontakt med nogle, bl.a. igennem NA og Den fri Kriminalforsorg.”

Endvidere fremgår det af projektbeskrivelsen:

“Konceptet for behandlingssamarbejdet indebærer brud på traditioner og praksis på flere felter. Derfor er det også en forudsætning for succes med behandlingen, at de fornødne fornyelser, der kan siges at ligge udenom denne, implementeres fornuftigt. Det drejer sig i særlig grad om indkøring og udvikling af samarbejde mellem det “oprindelige” fængselspersonale henholdsvis fængselsvæsen og behandlingsinstitutionen og om dialogen med de sociale, herunder behandlingsvisiterende, myndigheder. Selvom disse aspekter ikke indgår i formålsbeskrivelsen for projektet, vil de erfaringer, der måtte indhøstes i en evaluering på de officielt definerede formål, være langt mere anvendelige når også grundlaget for opnåelse af succes indgår i evalueringen.”

Det er selvsagt de af følgegruppen tiltrådte formålsformuleringer, der har været styrende for både undersøgelsesretninger og metodevalg i dette arbejde. Som det vil fremgå, vil man dog finde bidrag til belysning af flere af de delemner embedsmandsgruppen og afdelingsledelsen peger på som relevante. Det drejer sig dog udelukkende om aspekter med relation til de indsatte og afsoningsforholdene, idet der i mindre grad har været fokus på personale og arbejdsvilkår.

En ambition om at lave en cost-effectiveness analyse af importmodellen, som den praktiseres i AII-AIII måtte skrinlægges efter en afvejning imellem p.d.e.s: at beregninger pt alene vil kunne omfatte kriminalforsorgens eget regi (ikke behandlingssektoren) og p.d.a.s. den arbejdsressource, der skal nedlægges i arbejdet samt - ikke mindst - den meget store opmærksomhed et udfald vil få, til trods for, at det ikke indeholder alle relevante aspekter.

Det har endvidere været på tale at lade evalueringen omfatte en generel helbredsundersøgelse af populationen. Udvikling i helbredstilstand lader sig dog ikke let undersøge retrospektivt. En sådan undersøgelse bør tilrettelægges prospektivt således, at man fra et begyndelsestidspunkt gør sig klart hvilke parametre, man vil følge i hvor lang tid. Havde der været foretaget ensartede generelle helbredsundersøgelser af hele målgruppen, kunne man måske have foretaget en vis vurdering på det grundlag. Dette er imidlertid ikke tilfældet, eftersom fængslets sundhedspersonale ikke ser alle indsatte rutinemæssigt. Dertil kommer, at helbredsundersøgelser af blot en vis seriøsitet vil fordrage inddragelse af sundhedsfaglig kapacitet både til kliniske undersøgelser og til udtagelse og undersøgelse af blodprøver mv. Dette ville blive langt mere bekosteligt, end budgettet for denne evaluering åbner mulighed for.

Overvejelserne om cost-effectiveness- og helbredsundersøgelse er løbende drøftet og afstemt med følgegruppen.

3. Metode

Mange og fundamentalt forskellige aktørgrupper i studieobjektet kombineret med en ikke alt for talstærk population svækker sandsynligheden for at et énstrengt metodevalg vil være sufficient i forhold til behovene for indsigt og forståelse af projektet. Hertil kræves anvendelse af flere metoder til indsamling og bearbejdning af viden.

Det beror naturligvis til syvende og sidst - som ved anden samfundsvidenskabelig forskning- på menneskelige valg, hvor vidt og hvordan resultaterne af de forskellige elementer fremstilles og kombineres.

Til udarbejdelse af forskellige opgørelser over gennemførelsesprocent, recidivtal under- og efter ophold på AII-AIII m.v. er statistiske bearbejdningsde relevante. Men evalueringen bør også reflektere på den samlede proces, herunder den enkeltes udvikling fra visitation til endt (behandlings) forløb, udvikling i samarbejdsrelationer og andet med mulig indflydelse på de forhold, der undersøges statistisk. Hertil anvendes mest hensigtsmæssigt kvalitative metoder, først og fremmest interviews og deltagende observationer.

Med andre ord søges kvantitativ og kvalitativ metode kombineret således, at valg af metode afgøres af hvilket spørgsmål, der ønskes belyst. Herved sikres bedst mulighed for at afdække tilsligtede såvel som utilsigtede forhold og foretage mere helhedsprægede vurderinger.

Til den kvantitative del af evalueringen må nødvendigvis benyttes forskellige kilder idet de spørgsmål, der ønskes belyst, ikke findes i ét centralt register. Dog indhentes hver type data i samme kilde for hele populationen. Det Centrale Kriminalregister og Sundhedsstyrelsens landsdækkende register over stofmisbrugere, der modtager eller har modtaget behandling danner grundlag for de lidt større statistiske behandlinger. Dertil kommer i beskedent omfang statistiske oplysninger fra den tidligere gennemførte evaluering. Fra kriminalregistret er hentet oplysninger om den samlede kriminelle karriere for hver enkelt. Dog kun for så vidt den pågældende kriminalitet har ført til anden reaktion end bøde, det vil sige tiltalefrafald eller fængsel, eventuelt helt eller delvist betinget. Sundhedsstyrelsens landsdækkende register indeholder dato for påbegyndt og afsluttet behandling. Oplysning om hvilken institution, behandlingen er foregået på og hvilken form for behandling, der har været tale om, findes kun i meget beskedent omfang for vores undersøgelsesperiode.

Som muligt supplement har det været undersøgt, hvorvidt et relativt nyt projekt med behandlingsregistrering ved Center for Rusmiddelforskning (Danris) åbner for mere (anvendelig) information, f.eks. om typen af institution og behandling. Dette register er dog søsat så sent i forhold til vores undersøgelsesperiode, at vi i realiteten kun vil have ganske få måneders sammenfald, hvorfor denne mulighed ikke er forfulgt yderligere.

Oprindeligt var Sundhedsstyrelsens dødsårsagsregister samt Kriminalforsorgens såkaldte BASK-register, over stofmisbrugere, der modtager behandling i kriminalforsorgens regi, tænkt anvendt. Ingen af disse registre er dog opdateret, så de kan anvendes. Endelig har det været på tale at benytte Kongens Ø's behandlingsjournaler. Retligt kunne Kongens Ø give tilladelse, hvilket vi fik. Men efter studier af journaler vedrørende nogle af de, der aktuelt havde ophold på afdelingen, blev det meget hurtigt klart, at i denne sammenhæng var det ikke en hensigtsmæssig kilde. For det første var informationerne helt individuelle og derfor sjældent sammenlignelige i type (ud over de informationer, som vi også havde andetsteds fra, typisk objektive data som alder mv.) For det andet destrueres journalerne, når personerne forlader institutionens half way house (hvilket af andre grunde er helt naturligt), hvorfor det ville blive en meget lille gruppe, der kunne studeres ad denne vej.

For mere præcise redegørelser for enkelte beregninger henvises til de enkelte afsnit nedenfor samt til bilag 1.

Kvantificerbare data vedrørende bl.a. varigheden af de enkelte ophold på afdeling AII-AIII, kan ikke hentes i centrale registre, men alene i fængslets egne optegnelser. Disse er naturligvis - ligesom alle andre data - anonymiseret og grupperet i formidlingsprocessen.

De kvalitative data er indhentet igennem interviews og deltagende observationer på afdelingerne¹. Også disse er naturligvis anonymiseret. Først og fremmest er der gennemført interviews med 16 aktuelt indsatte med henblik på afdækning af forventninger, vurderinger, oplevelser og erfaringer i forbindelse med ophold på AII-AIII.

Interviewpersonerne er udvalgt helt tilfældigt f.eks. er der indgået aftale om interview i forbindelse med et måltid, under udførelse af daglige pligter, umiddelbart efter et gruppemøde eller i forbindelse med gårdtur. Jeg har simpelthen henvendt mig til den, jeg sad eller gik ved siden af, uden at overveje andre forhold. Selve interviewet er naturligvis gennemført under 4 øjne og med mundtligt løfte om fuld diskretion. Diskretion er endvidere garanteret i den samtykkeerklæring, alle indsatte skrev under på efter henvendelse fra fængselspersonale, før de deltagende observationer gik i gang.

Supplerende til de gennemførte interviews er de, der ikke blev interviewet bedt om at udfylde et spørgeskema svarende til interviewguiden. Efter én påmindelse, var der syv, der svarede. Belæg og personsammensætningen på afdelingerne ændrer sig konstant, så selv små tidsmæssige forskydninger betyder ændringer. Så vidt det kan konstateres, har alle, som havde givet samtykke til at deltage i evalueringen, som ikke var blevet interviewet og som fortsat havde ophold på afdelingen, da spørgeskemaet eller "rykkeren" kom frem henholdsvis i slutningen af september og i midten af november 2002, udfyldt et interviewskema.

Interviewdelen vedrørende de indsatte blev fyldigere end formodet i projektbeskrivelsen, hvor det var anslået, at der skulle foretages 10 interviews. Interviewpersonerne skulle i følge beskrivelsen udvælges efter opholdets varighed. Det skønnes rigtigt at fravige et egentligt udvælgelseskriterium eftersom populationen blev noget større og suppleret af spørgeskemaer. Forøgelsen af interviewpopulationen udsprang først og fremmest af den store interesse fra de indsatte og praktiske vanskeligheder ved at forfølge et bestemt udvælgelseskriterium. Skulle udvælgelseskriteriet være fulgt, ville der have opstået en mængde uhensigtsmæssig ventetid. Selvom hverdagen ser vældig struktureret ud på planen, viser det sig nemlig i praksis, at der stort set altid er særlige forhold, undtagelser eller fravigelser. Disse kan enten være begrundet i behandlingsmæssige overvejelser, personaleforhold eller andre omstændigheder.

Med hensyn til personale er der foretaget det antal interviews, der var lagt op til i projektbeskrivelsen². Det vil sige, at mellem 1/3 og 1/2 af afdelingernes faste personale har deltaget i et interview. De 11 personaleinterviews fordeler sig med 2 interviews med rådgivere (behandlingspersonale) og 9 interviews med fængselsfunktionærer. Dertil kommer, at der er gennemført længerevarende samtaler med såvel behandlingsleder som chef og souschef for fængselspersonalet og den forsorgsmæssigt ansvarlige for de indsatte på AII-AIII.

Medens de indsatte var éntydigt interesserede i at medvirke ved interviews, var personalets interesse mere blandet. Der var ingen forpligtelse til at medvirke, og det var da også kun ganske få, som direkte afslog at deltage med den begrundelse, at de brugte en større del af arbejdstiden

¹ Interviewguides for de indsatte kan ses i bilag 2

² Interviewguides for behandlingspersonale kan ses i bilag 3 og interviewguides for fængselspersonale kan ses i bilag 4.

i andre funktioner end på AII-AIII. Flere sagde at de ikke havde tid. Et udsagn, som jeg ikke kunne argumentere imod, omend de pågældende ikke altid havde synligt mere travlt end de medarbejdere, der fandt tid til at medvirke. De medarbejdere, der deltog i interviews blev altså de, der var på vagt på de tilfældigt udvalgte dage, hvor disse interviews fandt sted, og som i løbet af disse dage kunne afse tid.

Alle med ledelsesansvar var meget motiverede for at bidrage.

Også når der ikke er tale om citater er budskaberne formidlet efter bedste viden og samvittighed. Ordvalget er holdt så tæt op ad interviewpersonens, som en nænsom redaktionel bearbejdning gør det muligt.

De deltagende observationer bidrager, supplerende til interviewene, til beskrivelser og vurderinger af konceptet som helhed, i hvert fald de ikke kvantificerbare emner.

Den øverste fængselsledelse har kun været inddraget i meget beskedent omfang under selve evalueringsforløbet, men har været en stor støtte i forberedelsen og naturligvis indirekte under gennemførelsen igennem sikring af, at alle praktiske forhold fungerede.

Med henblik på beskrivelse og vurdering af det sidste led i processen, nemlig den enkeltes (eventuelt gradvise) overgang fra fængsel til frihed er de sociale myndigheder blevet kontaktet, dels igennem interviews med 5 amter og 4 kommuner, dels igennem skriftlige henvendelser med opfordring til at udfylde et spørgeskema³. Sidstnævnte til de kommuner, som ikke var interviewet, men hvorfra, der har været indsatte på AII-AIII. Formålet med denne del har været at belyse kommunikation og samarbejde mellem fængsel/behandlingsinstitution og pågældende myndighed. Store bestræbelser til trods har det været forbundet med en række praktiske problemer, at finde medarbejdere i kommuner og amter med erfaring fra samarbejde om klienter fra AII-AIII, som henholdsvis stadig var ansat og havde tid til at bidrage.

Det har naturligvis været overvejet at etablere en sammenlignelig kontrolgruppe. Ved at følge en anden gruppe kriminelle stofmisbrugere under afsoning parallelt med den gruppe, der gennemgår behandling, vil man med bedre videnskabelig grund under fødderne kunne vurdere behandlingens effekt. Men for det første gælder det samme som med hensyn til helbredsundersøgelser, nemlig at en kontrolgruppe mest praktisk bør defineres og etableres prospektivt. For det andet er der objektivt et relativt beskedent rekrutteringsgrundlag i de danske fængsler. For det tredje er der en udbredt etisk modvilje imod at stille en behandling i udsigt, som ikke kommer til udførelse. For at grupperne skulle kunne sammenlignes, ville man skulle udtage top-motiverede personer for derefter at fortælle, at de ikke kan behandles. Og for det fjerde er det umuligt at gennemføre placebo-behandling på et område, hvor behandlingen ikke tager udgangspunkt i indtagelse af medicin. Hovedsageligt af disse grunde har der ikke kunnet etableres en overbevisende kontrolgruppe. I stedet foretages "før og efter" undersøgelser på tilfældigt udvalgte deltagere til illustration af behandlingens sandsynlige effekt for den enkeltes kriminelle aktivitetsniveau. Tilsvarende kan ikke laves på selve misbruget, men alene på hvorvidt vedkommende på ny søger behandling for sit misbrug.

Overvejelserne om kontrolgruppe er i lighed med helbredsundersøgelse og cost-effectiveness løbende drøftet og afstemt med følgegruppen.

³ Interviewguides for amter og kommuner samt spørgeskema til kommuner kan ses i bilag 5-7.

4. Undersøgelsesperiode og population

Selve evalueringsarbejdet er foregået over knap et kalenderår, når alle faser medregnes. Projektbeskrivelse og ramme for evalueringen var aftalt i første halvdel af august 2002. Skæringsdato for de kvantitative data er 8. august 2002. Det vil sige at oplysningerne fra Det Centrale Kriminalregister omfatter oplysninger vedrørende hele populationen om kriminalitetstype, domsdato, domssted, straf og nationalitet fra deres første registrerede forhold til og med den 8. august 2002. Indtastning af data foregik sideløbende med at interviews og deltagende observationer fandt sted i perioden august-december 2002. I december 2002 og januar 2003 er interviews mv. overfor kommuner og amter foretaget.

Vedrørende behandlingsdata er oplysningerne mindre omfattende. Sundhedsstyrelsens landsdækkende register blev først oprettet pr. 1. januar 1996 og data var, på det tidspunkt, hvor vi skulle bruge dem, kun opdateret frem til 31. december 2001. De oplysninger, der er indhentet, vedrørende visitation, betalingskommune, ind- og udskrivning mv. angår således udelukkende perioden 1/1 1996-31/12 2001 og kan ikke antages at være fyldestgørende for hele populationen. Det er i det hele taget en meget begrænset relevant viden, vi får af dette register. Data er modtaget på diskette direkte fra Sundhedsstyrelsen, hvilket trods alt begrænser fejlmulighederne, da de ikke har skullet indtastes på ny i Direktoratet, og man derved er sprunget et led over, hvor fejl kunne opstå.

Det statistiske brutto-materiale omfatter alle, der har været indsat på AII- AIII, i perioden siden AIII åbnede i august 1997 og frem til og med 8. august 2002. Undersøgelsesperioden for de data, der er hentet i fængslet, afsluttes 1. september 2002.

Der er tale om i alt 199 personer, hvoraf 6 i perioden imellem ophold på AII-AIII og undersøgelsens slutdato, er afgået ved døden. Eftersom de dødsfald, der ligger tidligt i undersøgelsesperioden allerede er helt slettet fra Kriminalregistret, er det anset for mest rigtigt at udelade hele gruppen fra undersøgelsen. Der er dog foretaget enkelte beregninger vedrørende de døde med henblik på at afdække, om der er særlige kendetegn ved denne gruppe eller om dens bortfald kan have haft afgørende betydning for de samlede resultater. (Tabel 0.b)

Brutto-populationen udgør, når der er tale om data vedrørende kriminalitet, herefter 193 personer, som tilsammen har påbegyndt 231 ophold på AII-AIII.

Den største gruppe, nemlig 160, har påbegyndt 1 ophold. De fleste af dem, der har haft mere end 1 ophold, har haft 2 ophold, det drejer sig om 28. Dog har 5 påbegyndt 3 ophold. (Tabel 0.a) Et ophold er defineret som en periode (uanset længde), der som udgangspunkt er sammenhængende. Det har dog vist sig, at et ophold ind imellem kan afbrydes af en korterevarende pause, der f.eks. kan have en disciplinær eller behandlingsmæssig begrundelse. I disse (få) tilfælde giver det ikke mening at tale om flere ophold. Derfor er alle perioder enten uden afbrydelse eller med afbrydelse, der maximalt strækker sig over en måned, her defineret som et ophold. I nogle beregninger er de, der aktuelt afsoner ikke medregnet. I andre optællinger kan antallet af påbegyndte ophold være større end antallet af afsluttede (eventuelt gennemførte) ophold.

Behandlingsdata omfatter netto 159 personer.

I nogle tilfælde kan der være uoplyste forhold, således at ikke alle oplysninger findes på hele den definerede bruttogruppe. Dette vil fremgå af tabellerne i bilag 1, som der vil være en del henvisninger til. Bilaget er struktureret parallelt til teksten, således at tabellerne er nummeret fortløbende indenfor hver del og hvert kapitel i teksten.

Eftersom fokus her er på de enkelte mennesker, ikke på afdelingernes “produktivitet”, gennemstrømning, arbejdsbelastning eller lignende foretages analyserne med udgangspunkt i antallet af individer, og ikke, som det også havde været muligt, med udgangspunkt i antallet af ophold.

1. del

Fra debut til optagelse på AII-AIII

1. Generelt om population og begreber

Undersøgelsen omhandler udelukkende mænd eftersom de fængselsafdelinger, der er fokus på, ligger i et mandsfængsel.

Efter bortfald af 6 personer, som er afgået ved døden efter deres ophold på AII-AIII, omfatter undersøgelsen med hensyn til kriminalitet 193 mænd og med hensyn til behandling en delmængde på 159. De 193 var på tidspunktet for deres første indsættelse på AII-AIII imellem 20 og 49 år gamle. Gennemsnitsalderen ved første indsættelse på AII-AIII var 30 år. (Tabel 1.1a)

Kun 13 ud af de 193, er ikke danske statsborgere. Ingen anden nationalitet træder klart frem som dominerende blandt disse 13, hvor følgende nationaliteter er repræsenteret: Jugoslavien (3), Tyrkiet (3), Marokko (2), Grækenland (2), El Salvador (1) og Iran (1) samt en enkelt statsløs. (Tabel 1.1b) De udenlandske statsborgere er omfattet af den samlede population på 193. Der er intet grundlag for at antage en risiko for systematisk skævvridning af resultaterne fra denne gruppes side, dels fordi de er så få, dels fordi der trods enkelte særtræk ved gruppen ikke er afvigelser, der kan antyde en generel tendens. Ved første indsættelse på AII-AIII var de udenlandske statsborgere imellem 25 og 39 år gamle. Gennemsnitsalderen var 30 år. Den registrerede kriminelle karriere startede for den første, da han var 15 og for den sidste, da han var 34 år. Der er 1 med udenlandsk statsborgerskab, der er registreret for 2 ophold på AII-AIII, de øvrige har alle haft 1 ophold. I alt har 8 ud af de 13 (62%) gennemført deres første ophold. Der er 8 ud af de 10, som oplysningen findes for, der har været i behandling, før de kom til AII-AIII. (Tabel 1.1c.)

Der vil ikke i undersøgelsen i øvrigt være foretaget særskilte beregninger eller overvejelser vedrørende denne lille gruppe.

Der synes ikke at være grundlag for grundig overvejelse af rekrutteringen til AII-AIII med hensyn til nationalitet. Generelt er 89% af alle indsatte i de danske fængsler af dansk nationalitet og altså 11% har udenlandsk nationalitet, heraf er de 49% fra Norden eller det øvrige Europa⁴. Her er - ganske vist ud fra en anden opgørelsesmetode - 7% af anden nationalitet end dansk.

Der arbejdes med nogle faste betegnelser for centrale forhold i undersøgelsen. Med hensyn til kriminalitet omtales den *kriminelle debut*, som det tidspunkt, hvor vedkommende første gang er registreret i Det Centrale Kriminalregister for noget strafbart. Dette ligger i 67,5% af tilfældene før tidspunktet for den *første ubetingede dom*, som i andre tilfælde er det tidspunkt, der tages afsæt i. Færre end man måske forventer har et tiltalefrafald som den første anmærkning på straffeattesten idet kun 8,9%, svarende til 17 personer har modtaget tiltalefrafald med eller uden vilkår som deres første reaktion på kriminalitet⁵. For 112 mænds vedkommende bestod den første anmærkning, som er registreret her, i en betinget dom og i alt 61 fik allerede første gang en dom,

⁴ Placering af indsatte, bind 2, side 21.

⁵ Dog er bøder ikke registreret, jævnfør indledningen kap 3.

der medførte frihedsberøvelse, enten i form af ubetinget dom eller delvis betinget dom. (Tabel 1.1d)

Indtil nu har der været tale om påbegyndte ophold. Alle påbegyndte ophold kommer naturligvis til en afslutning, men ikke alle resulterer i, at opholdet kan betegnes som *gennemført*. Et gennemført ophold er kendetegnet ved, at den pågældende først har forladt afdelingen på det tidspunkt enten, hvor han forlod fængslet, eller der var enighed mellem den indsatte og afdelingens personale om, at man ikke kunne komme længere med behandlingen under de fængselsmæssige betingelser. Når man ser bort fra de, der opholdt sig på afdelingen ved undersøgelsesperiodens afslutning og de få, hvor oplysning om hvorvidt de ansås for gennemført ikke fandtes, var der i alt 59 (35,3%), som ikke gennemførte et ophold, 96 (57,5%) gennemførte 1 ophold medens 12 (7,2%) gennemførte 2 ophold. (Tabel 1.1e) Alle de, der har påbegyndt 3 ophold har gennemført 1 eller 2 ophold. Det samme kan ikke siges om de, der har påbegyndt 2 ophold idet i alt 3 personer (15,8%) heraf ikke har gennemført noget ophold. (Tabel 1.1f)

Den væsentligste grund til, at et ophold ikke gennemføres, er, at vedkommende bortvises fra afdelingen enten af disciplinære grunde, eller fordi det vurderes, at behandlingsmotivationen ikke længere er tilstede. Det gælder 38 ud af de 58 tilfælde, hvor ophørsgrunden er kendt. I 14 tilfælde ophørte opholdet efter den indsattes eget ønske og i 6 tilfælde på grund af, at vedkommende udeblev efter en udgang. Derudover var årsagen i 2 tilfælde en anden og i 15 tilfælde var årsagen til opholdets ophør ikke oplyst⁶. (Tabel 1.1g)

Som nævnt tidligere er et *ophold* defineret som en periode på AII-AIII, der som hovedregel er sammenhængende i tid, men i enkelte tilfælde kan have været afbrudt, dog højst i 1 måned.

Datoen for *løsladelse* efter ophold på AII-AIII er vigtig i forbindelse med fastlæggelse af periode for opfølgning med henblik på studier af recidiv. Hvis man har mere end 1 afsluttet ophold på AII-AIII regnes løsladelsen fra løsladelse efter sidste ophold. Er man ikke løsladt efter ophold nummer 2, men overflyttet til fortsat afsoning andetsteds, eller hvis man opholder sig på afdelingen ved undersøgelsesperiodens sluttidspunkt, regnes løsladelsen fra løsladelse efter den afsoning, som det første ophold indgik i.

Med *recidiv* menes her tilbagefald til ny kriminalitet, der har resulteret i betinget dom, delvist betinget dom, ubetinget dom eller behandlingsdom (sidstnævnte er dog ikke fundet sted i denne population) indenfor 1 år efter løsladelse, jf ovenfor. Oftest ville man have foretrukket en 2-årig opfølgningsperiode. Det lader sig dog kun gøre for en mindre del af vores population. I beskedent omfang vil der være foretaget beregninger over en 2-årig periode.

Løsladelse og recidiv behandles nærmere i 3. del.

2. Misbrug, afhængighed og behandling

Misbrug og behandling fra debut til (første) optagelse på AII-AIII beskrives med baggrund i flere typer af kilder og uden sondring imellem brug og misbrug, hvilket man i andre typer af undersøgelser godt kunne overveje. Her, hvor der notorisk er tale om stoffer, den almindelige borger ikke lovligt kan have med at gøre og hvor de mennesker, vi møder, utvivlsomt er blevet afhængige af stofferne i den forstand at deres brug ikke længere er indenfor viljens kontrol, ses der ikke grund til at lægge kræfter i at argumentere yderligere for eller imod en sondring imellem

⁶ Beregningerne angår alene ophørsårsag vedrørende første ophold på afdelingerne.

brug, misbrug og afhængighed. Her er ethvert brug defineret som misbrug. Og som hos de behandlingsvisiterende myndigheder betegnes den relevante behandling misbrugsbehandling til trods for, at der ret beset er tale om behandling mod afhængighed, snarere end mod misbrug.

Selve misbruget findes der af indlysende grunde ikke centrale offentlige registre over. Oplysninger om debutalder, foretrukket stof mv. kan alene fremskaffes igennem oplysninger direkte fra de personer, der indgår i undersøgelsen.

De registre, der findes vedrørende misbrug, angår alene behandling mod afhængighed. Som med anden behandling er det frivilligt at søge misbrugsbehandling og som med andre forekomster i samfundet, går der en vis tid fra de erkendes, til der er opbygget forskningsanvendelige registre. Sundhedsstyrelsens landsdækkende register over stofmisbrugere påbegyndte indsamling af oplysninger pr. 1. januar 1996, og den benyttede registreringsmåde medfører, at vores oplysninger kun går frem til 31. december 2001. De statistiske oplysninger, der fremkommer vedrørende behandling i det følgende angår således som udgangspunkt alene den andel af populationen, der er registreret som behandlingssøgende indenfor denne 6 årige periode. Det vil i alt sige 159 personer.

2.1 Misbrugskarriere beskrevet med egne ord

Opbygningen af et ukontrolleret og ukontrollabelt forbrug af narkotika tager kortere eller længere tid og finder sted i et helt individuelt forløb. Når deltagerne selv beskriver deres forhold til rusmidler og den sammenhæng, hvor de har stiftet bekendtskab med dem, er der langt imellem de konkrete veje frem til den situation, hvor vi møder dem. Et eksempel er ham, vi møder i en alder af 46 år, der fortæller at han som 4-5 årig blev diagnosticeret som DAMP-barn og blev behandlet med stesolid og "speed", som 12-årig drak han alkohol som et naturligt element i det alkoholiserede og voldelige hjem og som 15 årig begyndte han at ryge hash. At han først begyndte at sprøjte sig med heroin og morfin som 33-årig efter en lang række kræftoperationer er næsten den største overraskelse i hans historie. Et helt andet eksempel er ham, vi møder som 26 årig, der drak sig fuld første gang som 12-årig, røg hash fra han var 15, sprøjtede sig som 19 årig og 28 dage efter sit første "skud" blev anholdt, sigtet og senere dømt for 10 røverier og 2 røveriforsøg, hvorefter han forsøgte at begå selvmord.

Ifølge egne oplysninger har de 16 indsatte, der indgår i interviewgruppen, på interviewtidspunktet i gennemsnit været clean i 7,6 måned. Deres cleantime ligger indenfor en spredning på 2-12 måneder. De strukturerede interviews omfatter således ikke nogen, der er fuldstændig ny på afdelingerne. Dette skyldes ikke et valg, men en række konkrete forhold. Herunder at de helt nye, naturligt nok, har haft en stor opgave i at tilpasse sig forholdene, deltage i de indledende behandlingsmæssige opgaver og i det hele taget med at få klarhed over den ny situation. Hertil kommer, at man ofte er fysisk syg af abstinenser den allerførste tid. Når man er ny på afdelingen, besidder man ofte slet ikke det overskud, der skal til at tale med andre end de mest nødvendige. Det vil sige den medindsatte, der har til opgave at vise én til rette samt det nærmeste personale. Selvom jeg som evaluator har præsenteret min opgave for en ny, har det ikke, på samme måde som hos de, der har været på afdelingen et stykke tid, vakt nysgerrighed og interesse.

Hvis man betragter en nyankommet og lytter til ham, når han taler fra talerstolen eller i gruppen, er der ikke tvivl om, at man står overfor et menneske, der befinder sig på den yderste rand. Bortset fra at de ny ofte er ganske fåmælte og slet ikke så tillidsfulde som de, der har været på afdelingen et stykke tid, er det ind imellem et spørgsmål om det ville være etisk og psykisk forsvarligt at forsøge at gennemføre yderligere et interview af oftest mere end en times varighed.

I forvejen gennemgår man i løbet af de første dage et længere interview med en rådgiver med henblik på afdækning af en række behandlingsrelevante forhold.

Når man taler med de indsatte, tegner der sig et dominerende billede af en barndom, præget af problemer. Men problemerne er ganske forskellige i den tidlige fase. Dog er alkohol en ofte forekommende faktor i barndomshjemmet. Men når spørgsmålene rykker tættere på tiden umiddelbart før det aktuelle fængselsophold, er der en udtalt ensartethed i besvarelsene. 2 ud af 16 adspurgte havde job indtil de blev anholdt, men det ændrer ikke ved, at de samstemmende med alle 14 andre beskriver tiden umiddelbart før anholdelse som: "Et sandt mareridt", "Et helvede", "Kaos, stress og paranoia". Langt de fleste beretter videre, at de enten ikke var sammen med andre mennesker, eller var sammen med andre kriminelle og misbrugere, eventuelt en misbrugende kæreste/ægtefælle. De to, der havde job, førte tilsyneladende en form for "dobbeltliv", hvor de skaffede og indtog stof alene, men derudover havde en relation til "venner og familie". De dominerende følelser fra perioden umiddelbart før seneste anholdelse varierer imellem ligegyldighed, fortvivlelse, sorg, angst, desperation, stress, ensomhed og dødstrang. Ingen havde en selvopfattelse, som på nogen måde kan forbindes med noget positivt. Selvforagt er den betegnelse, man møder hyppigst. Derimod er en del i egne øjne "avanceret" til et "helt almindeligt menneske" i løbet af opholdet på AII-AIII. Nogle betoner, at de er "helt almindelige mennesker", bortset fra at de er "syge". Andre fortæller, at de har fået lyst til at leve, at de har genvundet en vis mængde selvtillid og "rimelig selvrespekt". Der er dog også en enkelt, der opfatter sig selv som "en fiasko", selvom han på interviewtidspunktet har været clean i 8 måneder.

Udover interviews er der søgt oplysning om mere personlige forhold igennem spørgeskemaer til de, der opholdt sig på afdelingen i den tid, hvor interviewene fandt sted, men som ikke blev interviewet. Jævnfør ovenstående havde disse gennemgående opholdt sig på afdelingerne i lidt kortere tid end interviewpersonerne, nemlig gennemsnitligt 3 måneder (1½-6 måneder). De 7 spørgeskemaer, som øvrige indsatte har udfyldt, viser ingen tegn på, at deres tilværelse så anderledes ud op til anholdelsen: Sorg, ensomhed og angst er de absolutte topscorere, når tiden før anholdelse skal beskrives.

Med hensyn til disse spørgsmål, som tilsammen bidrager til en beskrivelse af livet som narkoman, er der ikke forskel imellem de beskrivelser interview- og spørgeskemagrupperne giver i denne undersøgelse og den beskrivelse interviewgruppen gav i den første evaluering af AIII, som fandt sted i 1998-99, herefter betegnet som '99-undersøgelsen. Intet tyder på, at den skæbne, man frister som narkoman i Danmark, har ændret sig meget.

Nedenfor sammenlignes oplysningerne fra '99-undersøgelsen med oplysninger fra interviews og spørgeskemaer i den aktuelle undersøgelse. Selvom sammenligningerne til en vis grad sker i kvantificeret form, er der ikke tilstrækkeligt materiale til at drage statistiske konklusioner. Fremstillingen har alene til hensigt at bidrage til et bedre indtryk af et liv, kun de færreste kan sætte sig ind i og give et bedre grundlag for overvejelse af undersøgelsesværdige temaer fremover.

I '99-undersøgelsen var heroin det foretrukne stof hos 23 ud af 27. Denne førerposition er ikke svækket, når vi sammenligner med interviewgruppen i denne undersøgelse, hvor 13 ud af 16 nævner heroin som det foretrukne stof, dog dengang som nu, sker det, at heroin suppleres med et andet stof, nu hyppigst kokain, i '99-undersøgelsen var amfetamin det stof, der hyppigst blev brugt som kombinationsstof. Af de 7 spørgeskemadeltagere er der 3, som udtrykkeligt foretrækker heroin, hertil kommer 2, som oplyser at de bruger alt, hvad de kommer i nærheden af.

Med hensyn til indtagelsesmåde var der 10 ud af 17 interviewpersoner i '99-undersøgelsen, som sprøjtede sig med 1 eller flere stoffer, til sammenligning var der 11 ud af de 16 interviewpersoner nu, der sprøjtede sig med et eller flere stoffer. Og 4 ud af 7 spørgeskemadeltagere sprøjtede sig med 1 eller flere stoffer.

I '99-undersøgelsen indgik 22 ud af 27 interviewpersoner om hvem, vi vidste, at de var intravenøse brugere af heroin, og for hvem vi samtidig kendte debutalderen for brug af forskellige rusmidler. I herværende undersøgelse lå 10 ud af 16 interviewpersoner i denne kategori⁷.

I '99-undersøgelsen debuterede interviewpersonerne i gennemsnit med alkohol, da de var 12 år gamle, deres hashdebut lå ved 15 år og deres sprøjtedebut, da de var 20 år gamle.

I den aktuelle interviewgruppe ligger den gennemsnitlige alkoholdebut ved 13 år (mellem 8 og 17) medens den gennemsnitlige hashdebut for de, der nu oplyser, at de er intravenøse heroinmisbrugere, ligger ved 14,2 år (mellem 8 og 16 år). I den aktuelle undersøgelse finder de intravenøse heroinmisbrugerers sprøjtedebut sted, når de i gennemsnit er 20,4 år (mellem 13 og 33, n=9).

I '99-undersøgelsen lå den tidligste sprøjtedebut som nu ved 13 år og den seneste debut, da pågældende var over 30 år.

De 7, der aktuelt har udfyldt spørgeskema i stedet for at deltage i interviews, ændrer ikke ved udfaldet for så vidt angår oplysningerne om debutalder.

Der er med så små populationer intet grundlag for statistisk underbyggede konklusioner. Omvendt giver det umiddelbare indtryk ved studier af - trods alt ganske sammenlignelige små grupper - heller ikke anledning til forfølgning af en hypotese om at de, der opholder sig på AII-AIII i dag, har haft et markant anderledes karriereforløb end de, der kom tidligere. Sprøjtestarten ligger meget tæt op ad hinanden for dem, der var på afdelingen dengang og dem, der kommer i dag.

Der er heller ikke noget, der tyder på, at der blandt de, der kommer på AII-AIII nu, er færre sprøjtemisbrugere - og måske flere rygemisbrugere - end tidligere.

I det omfang det lader sig gøre at sammenligne med resultaterne af Kriminalforsorgens netop gennemførte rusmiddelundersøgelse, forekommer vores gruppe at have ganske mange lighedspunkter med stofmisbrugere i kriminalforsorgens regi generelt. F.eks. udgør de, der bruger heroin den største enkeltgruppe, men en ganske stor andel af dem, bruger også andre stoffer i større eller mindre omfang. Forud for heroin brugte de hash og perioden mellem hashdebut og heroindebut er på cirka 5 år⁸.

2.2 Behandlingserfaring ifølge statistikken

Sundhedsstyrelsens landsdækkende register over behandling af stofmisbrugere er det eneste offentlige centrale register, men, som det vil fremgå, alligevel ikke optimalt i denne sammenhæng. For det første kan vi kun adgang til få data fra registret for en kortere årrække nemlig 1/1 1996-31/12 2001. For det andet var det begrænset, hvad der blev fortløbende registreret i hele

⁷ I denne undersøgelse er der ikke indhentet oplysninger fra fængselsager, hvorfor oplysningerne vedrørende baggrund og opvækst ikke er så dækkende, som i '99-undersøgelsen

⁸ "Rusmiddelundersøgelsen" Marts 2003 Peter Kramp m fl

vores undersøgelsesperiode⁹. Og endelig rejser registreringerne på nogle punkter flere spørgsmål, end de giver svar, jævnfør umiddelbart nedenfor.

Udover det begrænsede tidsrum, er den væsentligste grund til at data fra Sundhedsstyrelsen har begrænset anvendelse i denne sammenhæng, at det ikke har været muligt, at se hvilke institutioner, alle deltagerne har været indskrevet på. Det er som følge deraf heller ikke muligt at vide hvilken form for behandling, de har modtaget i hvert enkelt tilfælde. Som et minimum havde det været relevant at vide, om behandlingen har bestået i ambulansmetadonbehandling, eller vedkommende har haft ophold på en døgninstitution.

I alt optræder 159 personer ud af vores population på 193 i Sundhedsstyrelsens register. Vi kan dog ikke deraf slutte, at de resterende 34 ikke har været i behandling. Vi kan udelukkende konstatere, at de ikke er registreret som behandlingssøgende i perioden 1/1 1996-31/12 2001.

Det kan ikke udelukkes, at den behandling man i givet fald er registreret for at have modtaget, er den, der meget ofte følger umiddelbart efter fængselsopholdet. Når man forlader fængslet, f.eks. for at fortsætte behandling på Kongens Ø's institution er der på den ene side tale om et behandlingsmæssigt kontinuum, men på den anden side sker der en finansiell afbrydelse, idet de sociale myndigheder overtager hjælpeforpligtelsen ved løsladelsen.

Ifølge vore egne opgørelser blev det første ophold på AII-AIII, når det blev gennemført (n:103), hvilket kort sagt vil sige, når vedkommende ikke blev bortvist, fulgt op af et ophold på Kongens Ø i 84 tilfælde. (Tabel 1.2b)

Vi har søgt at afdække, hvorvidt de, der afsoner på AII-AIII, har behandlingserfaring, når de kommer til afdelingerne for første gang. Opgørelsen gælder udelukkende de 159, der optræder i registret.

Ud af de 159 er 45 ikke registreret for at have påbegyndt behandling før påbegyndelse af deres første ophold på AII-AIII¹⁰.

Der er 32 personer, der har påbegyndt behandling 2 gange, 22, der har påbegyndt behandling 3 gange og 15, der har påbegyndt behandling 4 eller flere gange. (Tabel 1.2c)

Med hensyn til afslutninger af behandling er der 28, som har afsluttet behandling 2 gange før første ophold på AII-AIII, 18, der har afsluttet behandling 3 gange og 13, der har afsluttet behandling 4 eller flere gange før første ophold. (Tabel 1.2d)

I alt er der 25 personer for hvem der er forskel imellem antal påbegyndte behandlinger og antal afsluttede behandlinger inden første ophold. I alle tilfælde er antallet af påbegyndte behandlinger

⁹ Omfang af registrerede data er så vidt vides udvidet i løbet af perioden, således at man nu og fremover kan se, hvilken form for behandling, der er tale om. Se i øvrigt ovenfor under "Formål og metode".

¹⁰ Når man er registreret i Sundhedsstyrelsens register uden at have været i behandling før første ophold på AII-AIII, har man været i behandling efter første ophold, og er så ved den lejlighed optaget i Sundhedsstyrelsens register.

størst. (Tabel 1.2e) Deraf er der 8 tilfælde, hvor behandlingens sluttidspunkt er fastlagt til et tidspunkt midt i opholdet på AII-AIII og 7 tilfælde, hvor en behandling, der er påbegyndt før AII-AIII, er noteret som afsluttet efter opholdet på AII-AIII er afsluttet.

Eftersom vi ikke har et dækkende kendskab til behandlingsinstitution eller behandlingstype, giver de oplysninger, vi har vedrørende behandlingens varighed ikke en information, der med berettigelse kan benyttes. Det giver ganske enkelt ingen mening, at beregne hvor længe forskellige behandlingsforløb har varet, når man ikke kender behandlingsformen. F.eks. har metadonbehandling i 1 år og døgnbehandling i 4 måneder i gennemsnit varet i 8 måneder !

For at komme en lille smule tættere på en form for indsigt i populationens behandlingserfaring og kendskab til behandlingssystemet i det hele taget, har vi som det sidste supplement, undersøgt hvad der kan trækkes ud af de gennemførte interviews med indsatte.

2.3 Behandlingserfaring beskrevet med egne ord

Ud af de 16 interviewpersoner på afdelingerne, svarer 10, at de har erfaring med døgnbehandling. Der er 9, som har erfaring med ambulantly behandling. Der er ingen indbyrdes sammenhæng imellem de forskellige former for behandling. Det er f. eks. ikke givet, at man har været i ambulantly behandling, før man kommer i døgnbehandling (ej heller omvendt).

Af de 10, der har erfaring med døgnbehandling, har 5 været i døgnbehandling 1 gang, 3 har været i døgnbehandling 2 gange, 1 har været i døgnbehandling 5 gange og endelig har 1 været i døgnbehandling 7 gange, før han kom til afdelingen.

Ud af de 16 opholder de 6 sig på AII-AIII for 2. gang, resten er der for første gang. For alle 6 indgår det tidligere ophold som en (måske den eneste) erfaring med døgnbehandling. 8 af de 10 med behandlingserfaring har helt eller delvist hentet sin erfaring fra Kongens Ø's behandlingsregi enten i- eller udenfor fængslet.

Af de 7, der har udfyldt spørgeskemaer, er der 3, som har erfaring med ambulantly behandling og 3 har erfaring fra døgnbehandling. Heraf svarer 1 deltager ja til erfaring med begge behandlingsformer. De 3 med erfaring med døgnbehandling, har haft henholdsvis 1, 2 og 4 ophold på døgninstitution. For 2 ud af 3, der har erfaring med døgnbehandling, er denne erfaring helt eller delvist høstet på AII-AIII.

3. Kriminalitet

3.1 Uddybende om metoden

De mest udbredte forbrydelsestyper er generelt omtalt med deres daglige betegnelse, men enkelte grupperinger og opdelinger har dog været anset for hensigtsmæssige. Således er vold delt op i vold i medfør af straffelovens §244, såkaldt simpel vold, §§245-246, grov vold, og §119, som er den bestemmelse, der omhandler vold/trusler imod tjenestemand i funktion. Med hensyn til berigelse er den groveste form, nemlig røveri, som indeholder både berigelse og vold/trusler opretholdt som selvstændig gruppe, hvorimod de øvrige berigelsesforbrydelser (tyveri, ulovlig omgang med hittegods, underslæb, mandatsvig, bedrageri, hæleri og dokumentfalsk i berigelsesøjemed (checkbedrageri)) er slået sammen i én gruppe.

Domme for overtrædelse af særlove er typisk samlet i én gruppe, hvor dog ind imellem Lov om Euforiserende Stoffer, Færdselsloven og Våbenloven er udskilt.

Ganske mange dømmes for mere end 1 kriminelt forhold og med citering af flere straffebestemmelser. Det gælder ikke mindst de, der dømmes for berigelse. I deres tilfælde er de blot registreret for berigelseskriminalitet, jævnfør ovenfor. I de tilfælde, hvor en person er dømt for overtrædelse af bestemmelser med forskellig strafferamme, f.eks. røveri samt berigelse, er han registreret som dømt for overtrædelse af den bestemmelse, der har den højeste strafferamme. I dette eksempel røveri. Dette er valgt for at sikre størst mulig ensartethed i behandlingen af data, og fordi meget taler for, at den forbrydelse med størst strafferamme også er den, der ses på med størst alvor, og at den som følge deraf har haft størst betydning for strafudmålingen. I hvert fald er det ifølge straffelovens §88 den højeste af de strafferammer, der kommer på tale, som fastlægger maximumsrammen for den konkrete strafudmåling.

3.2 Den kriminelle debut

Populationens gennemsnitlige debutalder for registreret kriminalitet er 18,7 år, dog med en temmelig stor spredning fra 15,1 år hos den yngste til 34,6 år hos den ældste. (Tabel 1.3a) Gennemsnitligt går der et par år fra man første gang registreres for kriminalitet, til man modtager sin første ubetingede dom. (Tabel 1.3b)

I vores population på 193 var gennemsnitsalderen da man modtog sin første ubetingede dom, 20,8 år. Her ses en bemærkelsesværdig forskel sammenlignet med populationen i '99-undersøgelsen, hvor gennemsnitsalderen for første ubetingede dom var 22,3 år. Det bemærkes, at populationen i '99-undersøgelsen udgør en delmængde af den aktuelle population¹¹. Gennemsnitsalderen ser altså ud til at blive trukket ned af dem, der er kommet til senere. Det tyder på, at de yngre debutanter (i hvert fald til kriminalitet, der fører til ubetinget dom) har fyldt mere efter de 2 første år afdelingen eksisterede, end de gjorde de første 2 år.

I '99-undersøgelsen faldt den første ubetingede dom for en af deltagerne, da han var 16 år gammel. I den aktuelle undersøgelse faldt den tidligste ubetingede fængselsdom ved 15,3 år. (Tabel 1.3a)

I den samlede population var 50% af alle under 20 år og 75% var under 22,2 år ved første ubetingede dom. (Tabel 1.3a) Tre fjerdedele af den samlede population debuterer altså med ubetinget dom inden den gennemsnitlige debutalder for 99-populationen.

De ældste debutanter i den samlede populationen var 34,6 år med hensyn til registreret kriminalitet og 36,4 år med hensyn til ubetinget dom. (Tabel 1.3a)

Næsten 3/4, nemlig 73,6% (142) af de 193 er ved deres første dom¹² - uanset om der var tale om tiltalefrafald, betinget- eller ubetinget dom - dømt for berigelseskriminalitet. Den eneste anden selvstændigt nævneværdige gruppe er dem, der allerede ved første dom dømmes for røveri. Det drejer sig om godt 10% (20). Ingen i vores population er dømt for drab ved deres første dom. (Tabel 1.3c)

¹¹ Populationen vedrørende personlige data udgjorde i alt 38 personer i '99-undersøgelsen. Det var dog ikke altid muligt at få alle oplysninger. I dette spørgsmål havde vi oplysningerne vedrørende 32 deltagere.

¹² Dog exclusive eventuelle bøder

Selvom der gennemsnitligt går et par år fra registrering for første kriminelle forhold til første ubetingede dom, er det ikke alle, der har et gradvist karriereforløb.

Bortset fra eventuelle bøder er kun 8,9% (17) af den samlede population begyndt karrieren med et tiltalefrafald og 58,6% (113) er begyndt med en betinget dom. Der er altså 67,5%, for hvem den første dom ikke umiddelbart indebærer frihedsberøvelse. Omvendt er der 17,8% (34) for hvem den første dom er ubetinget og 14,1%, (28), der debuterer med en kombinationsdom¹³. Tæt ved 1/3, nemlig 31,9% af den samlede population, kommer således til afsoning allerede i forbindelse med deres første dom. (Tabel 1.3d)

Dette er dog ikke ensbetydende med, at 2/3 ikke har oplevet frihedsberøvelse i forbindelse med deres kriminalitet. Dette siger undersøgelsen intet om, idet vi ikke har beskæftiget os med hyppigheden af varetægtsfængsling.

Hvis man sammenholder kriminalitetstype med domstype, tegner der sig et klart billede af, at nogle former for kriminalitet med større sandsynlighed fører direkte til et fængselsophold end andre. F.eks. faldt 16 ud af 17 tiltalefrafald for berigelse medens det sidste faldt for simpel vold. Af de 113, der debuterede med betinget dom, var de 96 (85%) dømt for berigelse. Den næststørste gruppe blandt de betinget dømte var røverne, som dog kun udgjorde 7 i alt (6,2%)¹⁴. (Tabel 1.3e)

Anderledes ser billedet ud, hvis man betragter de ubetingede debutdomme, hvor den største enkeltgruppe udgøres af 10 røvere (29,4%) og de berigelseskriminelle kun udgør den næststørste gruppe, som er på 9 personer (26,5%). (Tabel 1.3e)

Ud af de i alt 62, der kommer til afsoning i forbindelse med deres debutdom, fordi den enten er ubetinget eller delvist betinget, er 46,8% (29) dømt for berigelse. (Tabel 1.3e)

Hverken vold, narkotika, brand eller andet udgør store andele af debutdommene. (Tabel 1.3e)

3.3 Den kriminelle karriere frem til optagelse på AII-AIII

Hvis man tager udgangspunkt i den samlede kriminalitet, hver især er dømt for før ophold på AII-AIII, kan man fristes til at sammenfatte en generel beskrivelse af populationen som én stor masse, der mere eller mindre ernærer sig og finansierer sit narkoforbrug igennem berigelseskriminalitet. Ikke mindre end 184 personer (95,3%) har på et eller andet tidspunkt modtaget dom(me) for berigelseskriminalitet og 130 (67,4%) er på et eller andet tidspunkt dømt for røveri(er). Godt halvdelen (52,3% eller 101 personer) af alle har på et eller andet tidspunkt før tiden på AII-AIII været dømt for overtrædelse af en særlov, uden at der var sket en straffelovsovertrædelse. (Tabel 1.3f)

De forbrydelsestyper, der er begået af færrest personer, er drab (4 personer), sædelighedskriminalitet (6 personer), brandstiftelse (16 personer), og vold mod tjenestemand (19 personer). I alle disse tilfælde er det under 10% af populationen, der på noget tidspunkt har modtaget dom. (Tabel 1.3f)

¹³ Dertil kommer en lille kategori med andet (0,5%) samt at alle procentberegninger er afrundede, derfor giver sammentællingen ikke 100% i alt.

¹⁴ Betinget dom kan være forbundet med vilkår om samfundstieneste.

Heller ikke vold er en udbredt kriminalitetsform for vores population. Der er 15% (29), som på et eller andet tidspunkt før AII-AIII er dømt for grov vold og 25,9% (50), der har modtaget dom for simpel vold. (Tabel 1.3f)

Ej heller er narkotikakriminalitet meget udbredt kriminalitetsform for de, der kommer på AII-AIII. I alt 38 personer (19,7%) har på et tidspunkt modtaget dom efter straffelovens §191. Af de 38, der er dømt efter §191(eller §191a), er der kun 2, som ikke tillige har modtaget 1 eller flere domme efter Lov om euforiserende Stoffer. (Tabel 1.3g)

Hvis man sammenligner de 38, der er dømt efter §191 med hele populationen, fylder den mængde domme, hvori Lov om euforiserende Stoffer indgår markant mere hos de §191-dømte. Af den mængde domme, som de 38 har modtaget, indgår Lov om euforiserende Stoffer i gennemsnit i 45%, hvorimod den "kun" er nævnt gennemsnitligt i 29% af de domme, der er faldet overfor hele populationen. (Tabel 1.3h) Den strafbare håndtering af narkotika indgår således på ingen måde undtagelsesfrit i narkomanernes kriminalitetsbillede.

Billedet af berigelseskriminalitetens absolutte dominans cementeres, hvis man fordeler kriminalitetsmassen ud på personer. I gennemsnit består 65,1% af en persons kriminalitet af berigelse. Derefter følger røveri med 13,6% af den gennemsnitlige kriminalitetsmasse pr. person og særlovsovertrædelserne med 8,1%. (Tabel 1.3i)

Drab, brandstiftelse, grov vold, sædelighedskriminalitet og vold mod tjenestemand udgør alle fra 1,0% og nedefter af den gennemsnitlige kriminalitetsmasse pr. person. (Tabel 1.3i)

Den idømte straf kan betragtes som et billede på, hvor alvorligt samfundet betragter den begåede kriminalitet. Beskrevet med udgangspunkt i den idømte straf, er vejen frem til AII-AIII imidlertid mere individuel end den brede beskrivelse af den begåede kriminalitet giver indtryk af.

Generelt ser det ud til, at vi har med en hårdt straffet gruppe at gøre, men spredningerne i antal og type af forstraffe er betydelige.

I gennemsnit har populationen 13 domme hver frem til og med den dom, der fører til første ophold på AII-AIII. Men spredningen er stor, nemlig fra 1 til 45. Af de i gennemsnit 13 domme er gennemsnitligt 8,7 domme ubetingede og 2,2 betingede. I gennemsnit har hver person modtaget 1,3 tiltalefrafald og 0,7 kombinationsdom. (Tabel 1.3j)

I hele populationen er der 6 personer, der afsoner deres første ubetingede dom på det tidspunkt, hvor vi for første gang møder dem som afsonere på AII-AIII¹⁵. (Tabel 1.3k)

De gennemsnitligt 8,7 ubetingede domme pr. person repræsenterer en temmelig stor spredning. Det mindste antal er af gode grunde 1, men det højeste antal er 39. Gennemsnittet ligger, trods spredningen, pænt i midten af den samlede population idet halvdelen af populationen har modtaget 8 eller færre ubetingede domme, når de ankommer til AII-AIII. (Tabel 1.3j)

Eftersom kun knap 9% af alle har et tiltalefrafald som første anmærkning på straffeattesten, men alle i gennemsnit har 1,3 tiltalefrafald, ligger der flere tiltalefrafald senere i karrieren. Den kriminalitet, der knytter sig til tiltalefrafald i denne population, er typisk enten berigelse eller særlovsovertrædelser. Det formodes i lyset heraf, at de tiltalefrafald, der falder efter ubetinget dom hovedsageligt udgøres af to hovedgrupper: *Enten* er der tale om en reaktion på yderligere et berigelsesforhold, som er begået før dom og i lyset af den allerede idømte straf ikke medfører

¹⁵ 6 personer har kun 1 ubetinget dom før første ophold

tillægsstraf *eller* der er tale om en enkeltstående særlovsovertrædelse, som ikke er ligartet med den i øvrigt pådømte kriminalitet og ikke i sig selv kan medføre anden reaktion end tiltalefrafald.

Som med de øvrige reaktionsformer er spredningen for tiltalefrafald stor, således har 38% ikke modtaget noget tiltalefrafald, 26% af populationen har modtaget 1 tiltalefrafald og 17% har modtaget 2 tiltalefrafald. Den del af populationen, der har modtaget imellem 3 og 7 tiltalefrafald udgør 19%. (Tabel 1.31)

I gennemsnit er alle idømt 6,7 års ubetinget fængsel forud for første ophold på AII-AIII, men inklusive den dom de afsoner dér. Men spredningen ligger mellem 0,4 år og 23,1 år. Det er dog få, der både har de helt korte og de helt lange samlede ubetingede strafmængder. Halvdelen af populationen har en ubetinget strafflængde på 5,2 år eller derunder. En fjerdedel har en ubetinget strafflængde på 3,4 år eller derunder og en anden fjerdedel har en ubetinget strafflængde på 9 år eller derover. (Tabel 1.3m)

Trods store forskelle og enkelte, som bestemt må betegnes som undtagelser, især den ene med 0,4 år i samlet ubetinget straf, er der ikke tvivl om, at de afsonere vi møder på AII-AIII - samlet set - er mennesker med en solid erfaring med hensyn til strafafsoning. Dette statistisk dokumenterede billede bekræftes helt éntydigt, når man opholder sig på afdelingerne og lytter til de indsatte beretninger.

2. del

Tiden på AII-AIII

1. Betragterens umiddelbare indtryk

Det er ikke uden grund, at AII-AIII ofte får besøg. Både for vært og for gæst er der gode grunde til at lægge vejen omkring de to behandlingsafdelinger.

Selv efter godt 5 år er AII-AIII stadig et flagskib i dansk kriminalforsorg. Selvom videreførelse af initiativer med hensyn til import af misbrugsbehandling netop er undervejs, er de to afdelinger fortsat det eneste eksempel på, at ideen er virkeliggjort, og den præsenterer sig storartet. Her er noget, man som vært kan vise frem med stolthed. Det gælder både overfor danske politikere, udenlandske fængselsvæsner og faglige sparrings- og samarbejdspartnere. Og gæstelisten rummer flere af alle typer.

Som gæst får man noget med hjem fra et besøg på afdelingerne. Afhængigt af hvem gæsten er, vil forskellige kendetegn ved afdelingerne blive fremhævet.

Den gæst, der har forhåndskendskab til den lukkede fængselsverden, hæfter sig formodentlig først og fremmest ved den åbne stemning, den trygge atmosfære og den utvungne, men samtidig disciplinerede, omgangsform. Man kan ikke undgå at bemærke, at alle kan tale med alle, så længe samtalen foregår ordentligt.

Andre vil hæfte sig ved den høje grad af orden, hygiejne og vedligehold. Ja, ser man bort fra tremmerne og uniformerne, kan man fristes til at beskrive flere kroge og celler som hyggelige - nærmest lidt efterskole-agtige.

Atter andre gæster stiller mange spørgsmål til de økonomiske rammer og kontrolhåndhævelsen.

Man skal have været på besøg på AII-AIII mange gange, før man holder op med at få noget nyt at vide hver gang. Og foreløbig er der ikke andre steder i Danmark, hvor man kan hente tilsvarende indtryk.

Skal man sammenfatte de tilstræbte kendetegn ved afdelingerne i få signalord, kan det være: *Holdninger, rutiner, konsekvens og forudberedthed.*

Den totale atmosfære på afdelingerne er gennemsyret af holdninger. Først og fremmest kan man kun være på afdelingerne - det være som indsat eller ansat - hvis man er i stand til at adaptere den holdning, at alle er ligeværdige individer. Naturligvis har mennesker forskellige indbyrdes roller og forskellige opgaver, pligter og rettigheder her og nu. Men alle har roller og opgaver, og alle forholder sig til, om de bliver udfyldt. Rangorden og magtfordeling er noget udvendigt, i princippet noget forbigående, som man retter sig efter, så længe det eksisterer, men som ændrer sig i tid og rum. Derfor kan det lade sig gøre, at personale og indsatte dyster på blandede hold på boldbanen og ved dartsborden, samtidig med at orden og sikkerhed opretholdes til punkt og prikke.

Hverdagen er stykket sammen i en mosaik af rutiner. Der er plads til fravigelser, og hvis man tæller dem alle med, er de sikkert ganske mange, men det ændrer ikke ved, at den faste

døgnrutine ligger der hele tiden som trivialitet og som tryghed. Elementerne er: Rengøring, mad, motion, pligter for fællesskabet og møder på mange måder. Møder er i denne sammenhæng en fælles betegnelse for en række forskellige former for behandlingsmæssigt samvær.

Der er daglige gruppemøder med fremlæggelse af trinopgaver (større individuelle opgaver, der afdækker forskellige sider af personen. Godkendelse af en trinopgave er forudsætning for at man rykker et trin op i behandlingen. Behandlingsprogrammet har 12 trin) o.s.v. derudover er alle samlet morgen, middag og aften i det fælles mødeområde i enden af den ene gang. Om morgenen tjener møderne til at få startet på en frisk, afgivet løfte overfor sig selv og andre om at holde sig fra stoffer i dag og eventuelt rystet nattens ensomhed ud af kroppen. Middagsmøderne er en form for faglige foredrag, hvor en rådgiver¹⁶ fremlægger et centralt begreb i behandlingsprogrammet. Det kan f.eks. være sygdomsbegrebet eller kemisk afhængighed. De indsatte er "på skolebænken", de tager notater og stiller spørgsmål. Om aftenen skal dagens oplevelser lægges på plads overfor fællesskabet. Har man såret nogen, er det tid til at sige undskyld. Har man haft gode eller dårlige oplevelser, er det tid til at "dele". Alle møder i fællesskabet afsluttes med "sindsrobønnen":

"Gud giv mig Sindsro
til at acceptere de ting, jeg ikke kan ændre.
Mod til at ændre de ting, jeg kan,
og Visdom til at se forskellen"

Allerede i det sproglige udtryk på afdelingerne fylder ordet "konsekvens" en hel del. Konsekvens er i afdelingsjargonen betegnelsen for en reaktion på (typisk uønsket) adfærd og samtidig et udpræget plus-ord. Der er en forventning om konsekvens og udebliver den, giver det anledning til frustration, usikkerhed eller ligefrem skuffelse.

Men også i mere almen forstand er der en høj grad af konsekvens i hverdagen. Passer man sine pligter godt og samvittighedsfuldt, er der udsigt til en "gulerod". Passer man ikke sine pligter, kan udsigten til "guleroden" være længere. Med til at passe sine pligter hører ikke alene at tage sin del af de fælles opgaver, men også forhold som lidt vanskeligere lader sig indfange i generelle regler, som f.eks. at man er mentalt nærværende i forhold til fællesskabet, at man deltager aktivt i gruppemøder o.s.v.

Det tilstræbes, at tilværelsen på AII-AIII er forudberegnelig, altså at der hersker en vis grad af konsekvens i almindelig forstand. Det vil sige, at i hverdagen er det givet, at efter "A" følger "B". Dette forudsætter fodslag og et højt gennemgående informationsniveau i personalegrupperne. Konsekvens bliver således midlet til forudberegnelighed, som danner et nødvendigt fundament for opbygningen af tillid og tryghed og oplevelsen af, at alle behandles lige - ingen opnår eller mister privilegier uden rimelig grund.

2. At afsone og være i behandling på AII-AIII

Det ligger implicit i importmodellen, at afsoning og behandling skal smelte sammen. Når afsoning alligevel er udskilt fra behandling i denne del af fremstillingen, der i høj grad bygger på interviews, skyldes det ikke noget ønske om at modarbejde denne sammensmeltning. Det

¹⁶ Behandlingspersonalet har titel af rådgivere. Fængselsfunktionærerne omtales i daglig sprogbrug ofte som betjente.

skyldes udelukkende et behov for at strukturere og nuancere fremstillingen, således at så mange centrale budskaber som muligt kommer så klart frem som muligt.

Eftersom der her, som i flere andre sammenhænge, er en relativt stor gruppe, som er jævnt tilfreds og ikke har let ved selvstændigt at formulere kritik, bliver det de kritiske bemærkninger, der skønt de fremkommer fra færre, fylder mest. Dette kan bevirke, at de interviewbaserede afsnit giver et mere negativt indtryk end en kvantitativ spørgeskemaundersøgelse ville have gjort. Dette ændrer dog ikke ved, at de kritiske bemærkninger er fremkommet - og det vil i øvrigt fremgå af teksten, hvis de kun er fremkommet en enkelt gang.

Afsnittene om de indsattes perspektiv på henholdsvis afsoning og behandling på AII-AIII indeholder i en vis udstrækning budskaber, som også kunne være bragt frem under den modsatte overskrift. Beslutningen om, hvor hvert enkelt budskab kommer frem, er min, og den er truffet ud fra ordlyden af det spørgsmål, der udløste den indsattes udsagn. Uanset om udsagnet måske en gang imellem er kommet frem på et andet tidspunkt end det mest forventelige. Denne fremgangsmåde er valgt for at opnå størst mulig harmoni imellem den "ånd" et udsagn er faldet i og den "ånd", det bliver bragt videre i.

Som det fremgår lægger mange indsatte, i lighed med selve konceptet, vægt på at afsoning og behandling finder sted på samme tid og sted. En del er dog ganske bevidste om, at det ene eller det andet af elementerne godt kunne have et anderledes design, uden at ideen bag importmodellen ville være truet.

2.1 De indsattes perspektiv - med fokus på afsoningen

Både i interviews og spørgeskemaer er tilkendegivelserne om afsoningen på AII-AIII søgt systematiseret i positive og negative udsagn. Ikke alle bidrog med lige mange ord til beskrivelse af forholdene, men alle havde dog noget på sinde. De fleste havde også både bidrag, der kan betegnes som positive og bidrag, der kan betegnes som negative. Men ind imellem er et udsagn, om at der ikke findes noget negativt at sige om afsoningen på AII-AIII også accepteret som et bidrag. Ikke underligt havde spørgeskemabesvarelsene tendens til at være mere kortfattede end de besvarelser, der fremkom under interviews.

Interviewpersonerne har fået to spørgsmål, der åbner mulighed for vurdering af afsoningen. For det første er de blevet bedt om at beskrive de vigtigste forskelle imellem afsoning på AII-AIII og afsoning andre steder, for det andet er de bedt om at pege på henholdsvis det allerbedste og det allerdårligste ved at afsone der. Spørgeskemaerne indeholdt kun sidstnævnte.

Når de indsatte skal beskrive forskellen mellem AII-AIII og afsoning andre steder, er de forhold, der trækkes frem på positivlisten først og fremmest: Kammeratskab og tryghed, som gør komediespil overflødig. Mange fortæller i forskellig formulering og sammenhæng, hvordan man under "normal" afsoning skal være varsom med at blotte sig, man må ikke vise svage punkter eller følelser. Man skal være hård og stolt over den kriminalitet, man sidder inde for. I bidragene indgår beskrivelser som: "Kærligheden mellem alle" og "...det menneskelige samvær...er uden sidestykke...". Mange fremhæver den værdige omgangstone mellem alle, at man er fri for vold, narkotika og udnyttelse, og at der er ro i hverdagen - selv på lønningsdagen !

Den personlige stoffrihed får naturligvis også mange tilfredse ord med på vejen. "Stoffrihed" og "behandling samtidig med afsoning" er ligeledes gennemgående svar på spørgsmålet om, hvad der er det allerbedste ved at afsone på AII-AIII. Som det allerbedste peger mange også på, at de

har fået genetableret kontakt til familie eller (hvis de ikke er nået så langt endnu), at de igennem denne afsoning opnår mulighed for at genetablere kontakten til familie, hyppigt børn og forældre. En beskriver det allerbedste således: "...at jeg er stoffri - jeg vågner clean hver dag. Jeg er blevet ærlig igen." En anden mener, at det allerbedste er: "Chancen for at få et liv - simpelthen." det er ikke tilfældigt, at han ikke taler om chancen for at få et "nyt" liv, men blot chancen for at få "et" liv.

Det generelle indtryk, når man taler med de indsatte om afsoning på AII-AIII er, at det er de positive elementer, der fylder mest. Det er almindeligvis lettest at finde ord i det positivt ladede ordforråd. Men der kommer også af sig selv andet en roser frem, når først der er faldet helt ro over samtalen, og der er opstået tillid imellem interviewer og interviewperson.

Savn af besøg og regelmæssig orlov kommer frem igen og igen. Der er ikke tvivl om, at det er emner, der fylder meget. En enkelt supplerer med følgende: "Det bliver lagt ud til gruppen hvis nogen skal på orlov, og hvis en medindsat har indsigelser, bliver der lyttet."

Der er rigtig mange, som peger på, at behandlingen stiller enormt hårde krav til vilje og evne til at fungere socialt. Det opleves som meget krævende, at man ikke kan gå ind på cellen og være alene i løbet af dagen, undtagen om søndagen. "Rengøringshysteriet" er ligeledes et forhold, mange har vanskeligt ved helt at forlige sig med.

Selvom det kommer klart frem i hovedparten af samtalerne, at ulemperne i det store hele opvejes af fordelene, kommer der også meget markante kritikpunkter frem. De følgende synspunkter, er ikke meget udbredte, men er dog kommet frem fra mere end én person. Det er ikke til at sige, om det er tilfældigt, men det er i hvert fald en kendsgerning, at det var de mere modne indsatte med hensyn til alder og behandlingserfaring, der formulerede kritikken skarpest. F.eks. opleves det, at både indsatte og personale i det øvrige fængsel er fordømmende. Nogle savner løbende information om, hvordan det går med at få dialog iværksat med amtet med henblik på fortsat behandling efter afsoning. En enkelt, som i øvrigt mener, alle behandler hinanden godt på afdelingen, påtaler for lavt engagement hos de mandlige betjente. Den samme mener, det er ærgerligt, at personalet ikke spiser sammen med de indsatte.

Der efterlyses endvidere strukturel fornyelse i Kongens Ø's regi, ligesom det påpeges, at: "personalet kunne være bedre uddannet til at "samle de indsatte op", når de er blevet "splittet ad". Der efterlyses mere professionelt beredskab". Det fremgår ikke klart om den pågældende henviser til rådgiverne eller fængselsfunktionærerne, eller tænker på personalet generelt. En enkelt føler at stedet "...styres med frygt. Hvis du ikke gør, hvad der skal til, kan du lige så godt gå op og pakke. Det er ikke altid de samme regler, der gælder for alle." En anden beskriver noget tilsvarende som, at der sker "kollektiv afstraffelse ved at uledsagede¹⁷ mister udgange på andres "dumheder" ". Som det sidste af de markante kritikpunkter skal peges på, at flere (3-4) indsatte giver udtryk for en oplevelse af at være genstande for forretningsførelse. En enkelt fortæller, at han udtrykkeligt er blevet mødt med et argument om, at der jo ligger en forretning bag, da han selv bragte en anden vej ud af fængslet end via Kongens Ø på bane.

En af de indsatte beskrev følgende, som han selv betegnede som mangel på konsekvens. Han havde selv haft fordel af hændelsen, men fandt den dog kritisabel. Efter at have været bortvist af en grund, han selv fandt rimelig, var han efter nogle dage blevet hentet op på afdelingen igen. Han mente at have fundet ud af, at grunden var, at 2 andre skulle bortvises. På grund af det store

¹⁷ Man er uledsaget, når man ud fra en fængselsmæssig vurdering er nået så langt i afsoningen, at man kan opnå udgang uden ledsagelse

pres på pladserne i hele fængslet, kunne der ikke skaffes plads til disse 2 ude i fængslet, uden at han blev flyttet tilbage til AII-AIII.

2.2 De indsattes perspektiv - med fokus på behandlingen

Langt de fleste interviewpersoner svarer på forskellig måde positivt på spørgsmålet om, hvad de mener om behandlingen. Mange svarer enten, at det er det eneste, der dur eller det eneste, der nogensinde har hjulpet dem. De, der har udfyldt spørgeskema siger alle, at det er det eneste, der har hjulpet dem eller det eneste, de har prøvet. En enkelt siger dog, at han ikke er vild med behandlingen, men der er jo ikke andre tilbud.

En del tilkendegiver meget klart, at hverdagen er domineret af oplevelsen af at være i behandling. Den kendsgerning, at man sidder i fængsel, er ikke i samme grad fremtrædende. Der er ikke tvivl om, at behandlingen er krævende, mange bruger vendinger som "hårdt, men nødvendigt". Som tiltrængte forbedringer peges på behov for bedre dialog med andre behandlingskoncepter. Mere kontakt til NA, eventuelt en mildere version af programmet, mere skolegang og mere støtte til pårørende, som ikke forstår hverken misbrugsproblemet eller behandlingen.

Den uomtvisteligt positive holdning til trods, kommer der dog ikke helt sjældent tilføjelser med mere kritisk indhold. Kun få gange går en interviewperson direkte til en kritisk vurdering, uden at indlede med noget positivt. Den kritik behandlingen udsættes for, indeholder ikke sjældent betegnelsen, hjernevask. Nogle får det vendt således, at der er tale om "positiv hjernevask".

Nogle tilkendegiver associationer til religion, f.eks. siger én, at han ikke vil sige gud¹⁸, det er for stort. Ifølge den samme findes der indsatte, som sætter programmet¹⁹ i stedet for junk. En anden siger det således: "Hvis jeg lærer den blå bog udenad er der vel ikke forskel på mig og Indre Mission". At behandlingen er krævende og man er "på" hele tiden, er en kendsgerning, som flere omtaler, men som en anden siger: "jeg underkaster og overgiver mig".

På spørgsmålet om hvorvidt det er noget, man føler sig presset til, hvis man fortsætter i Kongens Ø's behandling efter opholdet på AII-AIII, svarer 11 ud af 16 nej. Heraf supplerer nogle deres nej, f.eks. således: "...jeg ved ikke om jeg er blevet så hjernevasket, at jeg ikke kan se, det er et pres." eller således: "nej, men første gang lå det lidt i de udtalte forventninger."

Blandt de, der ikke direkte svarer nej på spørgsmålet om, hvorvidt der er et pres om at fortsætte på Kongens Ø, svarer alle dog heller ikke helt klart ja. F.eks. siger en: "ikke et rigtigt pres, men det er nødvendigt". En anden siger: "...føler at man skylder at gøre gengæld. Der er jo penge i det for dem. Og min arbejdskraft. Jeg bidrager til behandling af andre betalende." En af de, der siger ja, tilføjer: "...lidt. Ved at sige ja til Arresøhøj kommer man hurtigere ud af fængslet, end hvis man står fast på hellere at ville på.....".

2.3 Fængslets perspektiv

Undersøgelsen omfatter i alt 193 personer, som i perioden fra AIIIs start den 1. september 1997 og frem til 1. september 2002, har påbegyndt 1 eller flere ophold på AII-AIII. De 193 mænd har tilsammen påbegyndt 231 ophold på AII-AIII. (Tabel 2.2a)

¹⁸ I forbindelse med sindsrobønnen

¹⁹ "Programmet" er i daglig tale synonymt med 12-trins-programmet og Kongens Ø's behandling.

Afdelingerne har således “produceret” 231 ophold i sin levetid med alt hvad der hører hertil. Det vil sige forbesøg i arrest eller andet forudgående opholds-/afsoningssted, visitation, modtagelse, påbegyndelse af behandling og afsoningsplan, forberedelse - og måske gennemførelse af løsladelse mv. Nogle ophold har varet i længere tid, nogle har varet i kortere tid.

I gennemsnit har opholdene haft en varighed af 185 dage eller ca. 6 måned. Af alle ophold har 75% en varighed af ca. 8 måneder eller mindre. Der er en tendens til, at gennemsnitsvarigheden falder for de, der opholder sig på afdelingerne for 2. eller 3. gang. Gennemsnitsvarigheden for første ophold er nemlig 166 dage, ophold nummer 2 varer i gennemsnit 149 dage og ophold nummer 3, som altså kun 4 deltagere har afsluttet, varer i gennemsnit 85 dage. (Tabel 2.2b) Forskellene i opholdenes varighed er dog ikke signifikant, hvis vi sammenligner varigheden af 1. ophold med varigheden af 2. ophold. (Tabel 2.2c)

Med de til rådighed stående data og den valgte metode, som bl.a. indebærer, at igangværende ophold ikke kan tælle med i flere beregninger, er det vanskeligt at finde mål for afdelingernes virke, som gør dem sammenlignelige med andre afdelinger. Et mål, som er ganske centralt i kriminalforsorgen, lader det sig dog gøre at oplyse. Afdelingsledelsen fører nemlig selv belægsstatistik. Belægget er udtryk for afdelingens kapacitetsudnyttelse. Afdelingernes gennemsnitlige årlige belæg for 2000 var 94,16%, for 2001 88,71% og for 2002 89,73%. I marts 2003 ligger belægget for dette år på 91,40%. Til sammenligning var belægget for hele den lukkede fængselssektor i 2000 95% og for 2001 94%²⁰, og for 2002 oplyser kriminalforsorgen, at belægget for hele den lukkede sektor gennemsnitligt var 93%.

Med hensyn til belæg bør der dog være opmærksomhed på, at AII-AIII har andre daglige arbejdsbetingelser end traditionelle fængselsafdelinger. Fra AII-AIII sker bortvisning typisk hurtigt og uden forudgående planlægning. Med 30 pladser fylder bortvisning af 1 person hurtigt meget i procent. Tilførsel af en ny indsat til den plads, der er blevet tom ved en bortvisning, kan umuligt ske lige så hurtigt. Først og fremmest afsoner vedkommende måske et helt andet sted i landet. Dertil kommer, at den, der står for tur, kan have mistet “modet” i ventetiden, eller der kan være andre forhold, som gør, at en overflytning ikke kan ske umiddelbart. Det kan ikke udelukkes, at man fra afdelingens side, hvis forventningspresset om højt belæg opleves stort, kan komme i en situation, hvor man af hensyn til højt tempo i optagelse enten “springer over i køen”, eller optager personer, hvis motivation ikke er den højeste. Begge kan imidlertid få uheldige konsekvenser.

I det omfang man fraviger en mere eller mindre erklæret venteliste-politik ved at lade nogen “springe over i køen”, kan det give troværdighedsproblemer, hvilket er åbenbart uheldigt for et koncept, der bygger meget på konsekvens.

Hvis man fraviger strengt behandlingsmæssige hensyn, f.eks. ved at optage nogen på afdelingerne, som er mindre motiverede, kan det få negative virkninger for gennemførelsessandsynligheden og således influere negativt på dette oplagte succesparameter.

En del ophold er af relativt kort varighed. I nogle tilfælde når et ophold end ikke at vare en enkelt dag. Når det angår deltagernes første ophold har 25% en varighed af 84 dage eller mindre, det længste ophold har en varighed af 697 dage. Så lang varighed hører dog også til sjældenhederne eftersom 75% af alle førstegangs-ophold er på 222 dage eller kortere. (Tabel 2.2b)

²⁰ Kriminalforsorgens Årsberetning 2000 og 2001.

De 193 mænd, der indgår i undersøgelsen, har i alt afsluttet 167 ophold på AII-AIII. Nogle afsoner fortsat ved undersøgelsesperiodens afslutning og tæller derfor ikke med. Af de 167 afsluttede ophold er 35,3% (59) ikke gennemført. Det vil sige, at den indsatte ikke har opholdt sig på afdelingen indtil han, enten kunne komme videre til friere forhold, eller kunne gå et andet sted hen til fortsat afsoning, fordi der var enighed om, at man var nået et punkt, hvor behandlingen ikke kunne bringes videre indenfor den givne ramme. Der er 57,5% (96), som har gennemført 1 ophold og 7,2% (12), som har gennemført 2 ophold. (Tabel 2.2d)

I de 19 tilfælde, hvor der er afsluttet 2 ophold, er der 3 tilfælde, hvor ingen af disse er gennemført. Alle, som har haft 3 ophold, har gennemført mindst 1 af disse. Omvendt har ingen af de, der har haft 3 ophold på AII-AIII gennemført dem alle. Det fremgår ikke hvilke af de 3 ophold, der er gennemført. Ud fra en isoleret betragtning af gennemførelsesprocenter kan den største succes siges at ligge i gruppen med 1 ophold, hvor over 60% har gennemført 100% af deres ophold. Blandt de, der har haft 2 ophold, har godt 47% gennemført deres ophold 100%. (Tabel 2.2e)

Den hyppigste årsag til et opholds utidige ophør er bortvisning, hvilket er sket for 38 personer ud af 75, om hvem vi ved, at deres første ophold er ophørt uden at være gennemført. (Tabel 2.2f) Bortvisning er hyppigst begrundet i disciplinære problemer eller manglende behandlingsmotivation. Den måde, disciplinære problemer og manglende motivation kommer til udtryk på, kan ofte være ens og bestå i negativ adfærd overfor andre indsatte eller personale. Manglende regeloverholdelse vil som regel medføre prompte bortvisning (eller eventuelt en såkaldt tænkepause) og få den mere fængselsorienterede begrundelse: "disciplinært" medens den mere diffuse negative attitude, når det vurderes at grænsen er nået, lettere ender med at falde ind under den manglende motivation. Afdelingernes optegnelser vedrørende dette spørgsmål synes ikke ganske fyldestgørende.

I 14 tilfælde har vedkommende selv ønsket at komme bort fra afdelingen. (Tabel 2.2f) De indsattes begrundelse herfor er ikke let at efterspore idet vedkommende på undersøgelsestidspunktet er "over alle bjerge", og hverken personales eller medindsattes hukommelse kan betragtes som sikker kilde i disse spørgsmål. På baggrund af det samlede indtryk, hvor også samtaler med indsatte, som tidligere har haft ophold på AII-AIII og som tilfældigvis har været på fornyet ophold i undersøgelsesperioden, indgår, er den antagelse dog nærliggende, at savnet af besøg fra nærtstående kan være en faktor. Det samme gælder savnet af stoffer.

I 6 tilfælde er den indsatte udeblevet efter udgang og er derefter blevet bortvist. (Tabel 2.2f) Dette er ret besat en undergruppe af bortvisninger af disciplinære grunde.

Endelig er ophør af opholdet før det var gennemført sket af ukendte eller andre grunde i 17 tilfælde. (Tabel 2.2f)

De fleste ophold (41 ud af 66),²¹ der ikke gennemføres resulterer i, at vedkommende går tilbage til fængsel et eller andet sted enten i Vridsløselille eller andet fængsel. Af de 103 gennemførte ophold var det derimod kun i 5 tilfælde at den pågældende gik tilbage til fængsel, jævnfør tidligere. Til gengæld gik vedkommende i 84 tilfælde af gennemført ophold (n: 103) til fortsat behandling på Kongens Ø, medens der kun er registreret 8 tilfælde, hvor vedkommende fortsatte i anden behandling og 6 tilfælde af enten "andet" eller uoplyst. (Tabel 2.2g) Allerede i '99-

²¹ Kontrolberegninger viser, at de få, der tillige har gennemført ophold nr. 2, ikke ændrer ved resultaterne, hvorfor det anses for forsvarligt at vælge denne - ud fra en teknisk vurdering - noget enklere fremgangsmåde.

undersøgelsen indgik 2, som efter AIII var kommet i behandling andetsteds end på Kongens Ø. De var begge blandt de første 10, der forlod afdelingen.

Når man kommer til AII-AIII for første gang, er man gennemsnitligt 30 år. Aldersspredningen er dog ganske stor, hvilket man også tydeligt fornemmer, når man opholder sig på afdelingen. Den yngste var 20 år, da han kom for første gang og den ældste var 49. 50% var 29 år eller derunder, da de kom til afdelingerne for første gang medens de øvrige 50% var 30 år eller derover. (Tabel 2.2h)

Hvis man sammenholder vores population med klientundersøgelsens population på 2679 indsatte, viser vores population en langt større koncentration af mænd i alderen 20-34 år. I forhold til den samlede danske fængselspopulation har vi en overrepræsentation af denne aldersgruppe på AII-AIII. (Tabel 2.2i)

Vi vender nu blikket mod de ophold på AII-AIII, der er blevet gennemført. Der er mange gode grunde til at det ville være nyttigt, hvis man kunne indkredse en gruppe, der i særlig grad ser ud til at profitere af et ophold på AII-AIII. Først og fremmest kunne man orientere den fremtidige indsats mere direkte mod en sådan gruppe, og samtidig kunne man mere målrettet arbejde med at udvikle andre muligheder for de, der ikke så ud til at have samme glæde af det eksisterende. Derfor har der været udfoldet en del anstrengelser for at finde særlige kendetegn ved den gruppe, der gennemfører sit første ophold på AII-AIII.

Til brug herfor har været udført en logistisk regressionsanalyse, som har den fordelagtige egenskab, at den kan tage hensyn til mange faktorer på en gang. Det vil i denne sammenhæng sige, at den umiddelbart kan beregne om den ene eller den anden af de faktorer, man lægger ind, har en statistisk sammenhæng med f.eks. gennemførelse. Men beregningsmetoden kan naturligvis ikke vurdere om det er tilfældigt, at en bestemt statistisk sammenhæng kommer frem, ligesom det ikke kan vurdere om der er tale om en statistisk sammenhæng, som kan omsættes til et operationelt værktøj. Dertil kræves dybere forståelse af substansen, først og fremmest målgruppen og de objektive betingelser. (Tabel 2.2j)

Analysen viser, at sandsynligheden for at gennemføre opholdet øges jo længere tid, man opholder sig på afdelingen. (Tabel 2.1j & 2.2k)

Sammenhængen mellem reel opholdstid og sandsynlighed for, at man først forlader afdelingerne, når man har gennemført opholdet, fremgår af tabellen nedenfor. Det fremgår, at hvis opholdet i alt varer 0-2 måneder, er der meget lille sandsynlighed for, at man har gennemført, når man forlader afdelingerne. Det lader til at jo længere tid, man "bliver hængende", desto større chance for at gennemføre. (Tabel 2.2l)

Den anden af de undersøgte muligheder, som synes at have en vis virkning på gennemførelsessandsynligheden er den samlede ubetingede strafflængde. Altså den tid vedkommende har tilbragt i fængsel i alt (bortset fra eventuelle prøveløsladelser). Sandsynligheden for at gennemføre falder jo længere samlet ubetinget strafflængde, man har. (Tabel 2.1m)

3. At være ansat på AII-AIII

Som omtalt tidligere kan der ofte være en fortravlet atmosfære på afdelingerne. Denne har været medvirkende til, at det i nogle tilfælde var vanskeligt at gennemføre interviews med personalet. Der var ikke markant forskel på de to personalegruppers mulighed for at finde tid, bortset fra

nogle få funktionærer, som afviste at deltage med den begrundelse, at en meget ringe del af deres arbejdstid blev brugt på afdelingerne. For en "udenforstående" så travlheden ud til både at opstå og at ophøre ganske brat. Det skete, at et personalemedlem uanset om det var en funktionær eller en rådgiver, som ikke kunne afse tid til et interview, kort tid efter sad roligt og læste avis. Omvendt kunne jeg ikke altid konstatere om den samme person senere fik travlt igen, hvilket absolut er muligt.

Der er ikke tale om en udtalt modvilje mod at deltage, ej heller om en udbredt tendens til lang tids avislæsning. Mere nærliggende er det at antage, at der er flere samvirkende faktorer. For det første mener mange ikke, at de har noget at bidrage med. Det daglige arbejde har ikke længere nyhedens interesse for den enkelte. Oplevelsen af at være med i noget nyt og betydningsfuldt er ikke udbredt. Det kom bl.a. til udtryk i begyndelsen af mange interviews med en beskeden bemærkning om, at "jeg tror såmænd ikke, jeg har noget særligt at bidrage med". For det andet har den fortravlede atmosfære en smittende og selvforstærkende virkning. Det virker som om mange reelt oplever at have meget travlt. Mere travlt end mængden af arbejde sammenholdt med mængden af tid, der er til rådighed tilskriver. En altid tilstedeværende mulighed for uplanlagte hændelser kan være en medvirkende forklaring.

Der er gennemført interviews med 2 rådgivere og 9 funktionærer. Den store forholdsmæssige forskel skal ses i lyset af, at antallet af funktionærer med tilknytning til afdelingerne er væsentligt større end antallet af rådgivere, der arbejder på afdelingerne.

Der er helt ubetinget tale om erfarne medarbejdere i begge grupper, hvis man vurderer på interviewpersonerne. Rådgiverne har 6 og 10 års erfaring som ansat indenfor misbrugsbehandling, heraf $3\frac{1}{2}$ og $5\frac{1}{2}$ års ansættelse på Kongens Ø. Kun 3 ud af de 9 fængselsfunktionærer har under 10 års anciennitet, heraf var den ene under uddannelse. Trods mange års erfaring er trangen til at prøve noget nyt ikke udbredt. Kun 2 fængselsfunktionærer tilkendegiver, at de kunne tænke sig noget nyt i fremtiden. Den ene har allerede helt konkrete planer, som har været under udvikling i mange år. Den anden fortæller mere ukonkret, at hele fremtiden ikke behøver ligge indenfor fængselsvæsenet, og var vedkommende ikke kommet til AII-AIII, var der nok kommet et jobskifte tidligere.

Hele rådgivergruppen er gradvist skiftet ud siden AIII åbnede. De to interviewede rådgivere har været tilknyttet afdelingerne i $1\frac{1}{2}$ og 3 år, sidstnævnte dog med en afbrydelse. Hvis man blandt funktionærene ser bort fra dén, der er under uddannelse, har ingen af de interviewede været tilknyttet afdelingerne i mindre end $2\frac{1}{2}$ år. Flere har været med fra AIII åbnede.

Alle interviewede oplyser at være tilknyttet afdelingerne efter deres eget ønske.

I tidens løb har der været afprøvet forskellige fysiske indretninger imellem de to personalegrupper. I begyndelsen da hele projektet kun omfattede én afdeling, var der ikke mange muligheder for at eksperimentere. Alt kontorarbejde skulle foregå på de samme få kvadratmeter, som før havde været til rådighed for fængselsfunktionærene. Mulighederne for at skrive behandlingsjournaler i fred og ro var begrænsede, men sandsynligheden for daglig kommunikation og kollegialt samvær var høj. Da AII blev åbnet, flyttede rådgiverne en periode nedenunder, hvor de fik kontor. Dette gav mere arbejdsro for alle, men mindre fællesskab, selvom hele personalegruppen dog hele tiden - efter de ophørte med at spise sammen med de indsatte - har spist sammen i et lokale ovenpå. Senest har man udvidet personalelokaliteterne på 3. sal og flyttet de daglige personaleopgaver sammen igen. Med lidt mere plads og fysisk adskillelse imellem kollegialt samvær og skriftlige arbejdsopgaver inklusive nogle møder,

forekommer nærheden mest fordelagtig. En del fra personalegruppen har uopfordret kommenteret dette.

Der er ikke forskel imellem de to faggruppers vurdering af værdien af at forene straf og behandling. Alle er overbeviste om, at det gør en forskel. Nogle lægger vægt på, at de indsatte får chancen for at starte på en frisk, andre har et mere beskedent ambitionsniveau og mener, at selvom det måske ikke går godt i al fremtid for en indsat, så har han haft en tid med afprøvning af nye normer og andet livsindhold, hvilket han måske alligevel vil profitere af senere. En funktionær fremhæver den betydning, det har, at rådgiverne foregår med et godt eksempel. De er omvandlerende beviser for, at det kan lade sig gøre at komme ud af et misbrug. En af rådgiverne betegner projektet som "basisuddannelse" i almindeligt liv. Mange tilkendegiver, at behandlingen giver fængselsopholdet en mening, som det ellers aldrig ville få.

Kun en enkelt funktionær er nede på 7-8 i forbindelse med opfordringen til på en skala fra 1 til 10 at vurdere, om der er behov for flere tilsvarende initiativer i andre fængsler, alle andre svarer 10 eller 10+. Til gengæld er svarene ikke entydige, når spørgsmålet går på, om man i tilfælde af oprettelse af tilsvarende afdelinger andre steder bør videreføre det samme behandlingskoncept. Svarene er delt i 2 cirka lige store grupper igen uafhængigt af tilhørsforhold. Den ene siger, man bør prøve noget nyt. Der ligger dog ingen diskvalificering af det eksisterende heri, snarere henholdsvis en mere generel holdning imod monopolisering og for konkurrence. Nogle tilføjer bemærkninger om, at man skal holde godt øje med, hvad der kommer ud af afprøvning af andre koncepter. Den anden gruppe siger, man skal holde sig til det kendte. Nogle begrundet dette med, at det er det eneste, der virker, andre antyder en opfattelse af, at "man ved, hvad man har, man ved ikke, hvad man får".

Med én undtagelse havde alle på forhånd en forestilling om, at job på AII-AIII ville berige arbejdslivet. Nogle lægger vægt på, at de forventede mere meningsfyldt indhold i jobbet, andre lægger mere vægt på, at de forventede mindre stress, mere engagement og nærhed. Den funktionær, som ikke havde store forventninger, da han startede på afdeling AIII, siger rent ud, at han var meget skeptisk. Hans skepsis udsprang især af, at han havde været med flere gange tidligere, hvor afdelingen havde forsøgt at iværksætte en form for misbrugsbehandling, uden at det var lykkedes. Han søger dog heller ikke at skjule at: "virkeligheden blev meget bedre end forventningerne." Ingen er generelt blevet skuffede med hensyn til deres forventninger. Enkelte påpeger, at der stadig er forhold, der kan forbedres. Jobbet er ind imellem for stresset og funktionærer og rådgivere er af og til for adskilte i det daglige arbejde. Men heller ikke her er der forskelle i holdninger, som deler rådgivere og funktionærer. En enkelt funktionær har denne enkle, men præcise beskrivelse af forskellen imellem et traditionelt job og jobbet her: "Jeg tager gladere på arbejde, men arbejder mere."

På spørgsmålene om hvordan samarbejdet med den anden faggruppe vurderes og på hvilke punkter, man er blevet overrasket i bekendtskabet med den anden gruppe, bør besvarelserne af gode grunde ikke slås sammen²².

Rådgiverne vurderer samarbejdet med funktionærene som godt, givende og lærerigt. Men der er forskelle. Rådgiverne peger på, at der hersker forskellige arbejdsdiscipliner, som gerne skulle forenes. Nogle få funktionærer er for "tilbagelæned" i sammenligning med rådgivernes arbejdskultur. De overraskelser, bekendtskabet med funktionærgruppen har budt på for de

²² Her gælder tilsvarende om vægtningen mellem positive og negative udsagn som anført i begyndelsen af afsnit 2.

interviewede rådgivere, er funktionærernes imødekommenhed og deres "slendrian", samt den kendsgerning, at der er et menneske i uniformen.

På spørgsmålet om hvad der bør blive bedre, svarer rådgiverne, at man bør overgive sig mere til behandlingsmæssige hensyn, bl.a. er det et problem, at man ikke kan komme lidt ud, uden et uforholdsmæssigt stort papirarbejde. Derudover efterlyser en rådgiver større bevidsthed om, at man hele tiden kan blive bedre, og at projektet lærer at tage mere fat i hele mennesket, altså at arbejde mere med de indsattes kriminalitet og ikke alene fokusere på misbruget.

Det dominerende budskab fra funktionærerne er, at samarbejdet med rådgiverne foregår godt, respektfuldt og tillidsfuldt. Der er dog forskel på "gradbøjningerne" en enkelt "svinger sig" udelukkende op til, at "der er ingen store konflikter". En anden siger dog, at der er nogen, man kan bedre med end andre. Der kommer ingen uddybning. Funktionærerne påpeger ind imellem, at de selv er mere opmærksomme på orden og sikkerhed end rådgiverne.

En stor andel af funktionærerne peger på ressourceproblemer, som det dårligste i projektet for tiden. Og når spørgsmålet går ud på, hvad der har overrasket i bekendtskabet med rådgiverne er topscoreren de flotte resultater, som de selv er bevis for. Et andet aspekt, som optræder hyppigt i omtale af overraskelser, er den disciplin, der præger rådgiverne og behandlingen. Kongens Ø's koncept beskrives af nogle funktionærer både som disciplineret, halvmilitaristisk og kadaverdisciplinært. En enkelt henviser til to meget forskellige overraskelser i bekendtskabet med Kongens Ø. For det første at man virkelig kan se, at en tidligere indsat narkoman, fungerer godt som rådgiver og for det andet at selve institutionen er så optaget af at tjene penge. Vedkommende har på fornemmelsen, at der altid kan argumenteres for ophold på Kongens Ø, hvis der foreligger en bevilling - uanset behov.

Når man spørger personalet, hvad der er vigtigst for, at det går godt, og hvad man skal forsøge at undgå, er buddene lidt spredte. Der er stor forskel imellem på den ene side det meget konkrete, som f.eks. en funktionær, som påtaler at en praksis, hvor mange funktionærer har mange dobbeltvagter er uheldig, fordi de samme derved kommer for sjældent på arbejde og kontinuitet i rutiner og arbejdsfordeling bliver skæv. I den anden ende af spektret har vi en funktionær, som - noget mere overordnet - mener, man skal passe på ikke at forestille sig, at man kan løse alle problemer på en gang. En del fra funktionærgruppen peger på, at man skal huske at informere grundigt over for det øvrige fængsel, når man introducerer et nyt projekt, som AIII var. En advarsel imod at opbygge for store enheder dukker også frem flere steder. I den sammenhæng anføres det uheldige i at lægge op til fysisk og arbejdsmæssig opdeling af personalet. Funktionærerne fremhæver tillige nødvendigheden af at sikre høj disciplin, planer og aftaler bør ikke "skride", og en enkelt formulerer en forventning til ledelsesadfærden om, at den er konsekvent og forudsigelig. Der ligger ikke i dette udsagn en meningstilkendegivelse om den relativt nye ledelse, snarere en antydning af et behov, vedkommende ind imellem havde oplevet tidligere.

Fra rådgiverside er der også stor spredning med hensyn til konkretisering. Herfra fremhæves f.eks. som umistelige værdier: enhed i personalegruppen, ærlighed og ansvarlighed på alle niveauer, høj faglighed, fastholdelse af NA og de 12 trin, at man skal undgå, at narkomanerne kommer til at styre, og at man skal undgå at styre med frygt i behandlingen.

4. At være leder på AII-AIII

I evalueringsperioden var ledelsesforholdene på afdelingerne relativt nyetablerede - både i praksis og formelt. Det fremgår meget tydeligt, at ledelsen lægger vægt på at fremtræde som et trehovedet team. Trehovedet fordi der afgår klare signaler til personalet (og evaluator) om, at indehaverne af følgende tre titler: afdelingsleder, afdelings-souschef og behandlingsleder har hver sine ansvarsområder og tilsammen udgør afdelingernes ledelse. Og team fordi ingen af dem, så vidt det kunne observeres i praksis, tilstræber at blive nummer 1 alene. Fik et ledelsesmedlem f.eks. en henvendelse fra et personalemedlem angående et emne, som rakte udenfor vedkommende ledelsesmedlems definerede område, var det hovedindtrykket, at der ikke blev svaret, før emnet var drøftet med de to andre.

Selvom ledelsen er nyetableret som ledelse, har dens medlemmer mere eller mindre omfattende erfaring fra afdelingerne. De to fængselsansatte i ledelsesteamet har været med siden åbningen af henholdsvis AIII og AII som behandlingsafdelinger. Vel at mærke som funktionærer uden særligt ledelsesansvar. Behandlingslederen er først kommet til afdelingerne som fast ansat 2-3 måneder før interviewet finder sted. Han er dog, lige så lidt som sine ledelsesfæller, uden erfaring indenfor sit faglige felt. Han har således 10 års generel erfaring med misbrugsbehandling, både indenfor Kongens Ø's regi og i det offentlige. En kortere periode som rådgivervikar på AII-AIII forud for tiltrædelsen som behandlingsleder er medvirkende til, at behandlingslederen ikke betragter sig som helt uforberedt på jobbet indhold.

På fængselssiden var bemanningen af ledelsesfunktioner konstant fra før introduktionen af importmodellen og de første år efter. Derefter fulgte en periode af nogle måneders varighed med en vis usikkerhed om, hvordan den mere varige bemanning skulle være. Dette forekommer at være "på plads" nu.

Behandlingsledelsen har været præget af flere personskift undervejs. Men det er indtrykket, at man nu forventer en stabil periode.

Det er i denne sammenhæng vigtigt at bemærke, at alt, hvad der hedder personaleansættelse og -afskedigelse, suverænt henhører under de respektive institutioner. Det gælder såvel basispersonale som personale med ledelsesansvar. Det vil f.eks. sige, at fængslet, herunder afdelingsledelsen, er uden indflydelse på såvel tidspunkt for- som personforhold i forbindelse med udskiftning i behandlingsledelsen og vice versa.

Det samlede indtryk af ledelsesteamet er, at det er præget af: Lyst til ledelse, vilje til samarbejde og et højt ambitionsniveau.

Det følgende bygger hovedsageligt på de gennemførte interviews med hvert af ledelsesteamets medlemmer. Under interviewene har det været gjort klart, at det ikke er sandsynligt, at man kan sikre diskretion for deltagerne, hvilket alle har været indforstået med. Her vil dog ikke blive refereret til navne, men der vil af og til fremkomme bidrag, som kun kan have én kilde²³.

4.1 Tiden fra start til nu

Det siger sig selv, at ledelsesteamets grundlag for at bidrage med erfaringer fra tidligere i forbindelse med vurderinger af den aktuelle situation og mulighederne fremover, er forskellige.

²³ Se i øvrigt om citation og redaktionel bearbejdning af budskaberne i Indledningen, kapitel 3, vedrørende metode

Her er udelukkende medtaget mere generelle vurderinger. Konkrete oplevelser er kun medtaget i begrænset omfang og kun, hvis de kan indgå som eksempel på noget mere generelt. Selvom det er ledelsesinterviews, der danner grundlag her, skal man ikke se bort fra, at tilsvarende generelle tilkendegivelser er kommet frem under samtaler og interviews med personale. Der er således ingen grund til at betvivle, at tilkendegivelserne i vid udstrækning er udtryk for "fælles arvegods".

De første par år efter indførelse af behandling på AIII var præget af, at der var så mange udviklingsmuligheder. Der var en dynamisk stemning og et meget udbredt højt engagement. Det var som om, at samtidig med, at AII blev taget med ind under importmodellens "hat", forsvandt "pionerånden", og det begyndte langsomt at gå ned ad bakke med stemningen i lang tid.

Behandlingen kørte mere over til udelukkende at være et anliggende for rådgiverne, som i øvrigt både fysisk og mentalt blev adskilt fra funktionærgruppen. Funktionærgruppen holdt sig i stigende grad på funktionær-kontoret på 3. sal og rådgiverne holdt sig på 2. sal.

Det er vurderingen, at de negative sider ved "stordrift" trådte kraftigt igennem med specialisering og udeblivelse af engagement i den anden gruppes indsats og værdier.

Dertil kom, at ikke alle ressource-tildelinger blev "opnormeret" til dobbelt kapacitet, hvilket betød, at væsentlige elementer led overlast. Et konkret eksempel var, at kapaciteten til at sende personale med på udgang ikke blev dobet op med fordoblingen af fangetallet. Det betød et fald i udgangsfrekvensen og problemer med at opfylde behandlingsmæssige målsætninger.

Vurderingen, som ledelsen ikke er alene om at anlægge, jævnfør tidligere, er, at man skal være varsom med at få gjort enhederne for store.

Fra afdelingsledelsens position ser det ud som om, at de økonomiske stordrift-fordele, trods det omtalte ressource-tildelings-problem, må have været begrænsede. Set i bakspejlet havde det været værd at overveje, om man i stedet for en udvidelse af det bestående og velfungerende, burde have oprettet en helt ny enhed.

4.2 Perspektiverne

Udover at de tre ledelsesmedlemmer blev bedt om, at beskrive deres oplevelse af udviklingen fra importmodellens introduktion til i dag, blev de bedt om at give en vurdering af personale-og ledessituationen på afdelingerne. De blev bedt om at vurdere følgegruppens betydning, den daglige praksis i forhold til Straffuldbyrdesloven samt om at beskrive de tre største problemer på afdelingerne i dag, hvad der bør gøres ved dem og af hvem. Endelig blev de bedt om at fortælle hvorfor, de selv arbejder på AII-AIII, og hvordan de tror, afdelingerne ser ud om 5 år.

Selvom vægten lægges forskelligt, forekommer der ikke udtrykkelige modsigelser i de tre ledelsesmedlemmers beskrivelse af personalsituationen. Undersøgelserperioden lå i en tid med en specielt, men tidsmæssigt afgrænset, vanskelig personalsituation på fængselsiden. Konkrete problemer med råd og svamp andre steder i fængslet medførte, at en "håndfuld" fængselsfunktionærer skulle gøre tjeneste andre steder, og der opstod den paradoksale situation, at der var rigeligt med personale, men ikke tilstrækkeligt med timer til at gennemføre det forventede antal udgange. Ifølge forventningerne på interviewtidspunktet skulle dette problem

være løst i skrivende stund. Dertil kommer, at der er en forventning om, at man på et tidspunkt vil få et nyt, kærdokument ledelsesværktøj, der består i en vis decentralisering af økonomien, således at ledelsen vil kunne foretage visse budgetomplaceringer.

Ledelsen ser det som sin opgave at sørge for, at medarbejderne har mulighed for at arbejde optimalt. Og der er en udbredt opfattelse af, at der er behov for en optimering. En vis andel (50%) af personalet anses egentlig for modent til at prøve noget andet, men der er ikke rigtigt noget interessant alternativ med hensyn til arbejdsopgaver og betingelser.

Alle ledelsesmedlemmer peger på behovet for fortsat udvikling og uddannelse af personalet. I undersøgelsesperioden afventede man et udspil til nyt medarbejderuddannelseskoncept fra Kongens Ø, som har ansvaret her for. Ingen siger direkte, at personalet ikke arbejder tilfredsstillende, men én siger at 50% trænger til forandring, én siger, at det ligger mellem linjerne, at ledelsen ikke mener, kvaliteten er høj nok i alles indsats, og én siger, at mange fængselsfunktionærer har ressourcer, som ikke udnyttes behandlingsmæssigt. Der er endvidere fokus på, at de to grupper skal bringes sammen i løsning af hverdagens opgaver. Alle ledelsesmedlemmer ser positivt på, at personalefaciliteterne er samlet igen.

Ledelsessituationen vurderes af alle tre ledelsesmedlemmer. En siger udtrykkeligt, at den "...har aldrig været bedre." De tre anser indbyrdes hinanden for kompetente og handlekraftige samt - ikke mindst samarbejdsorienterede. En udtrykker det således, at både visioner og gemytter passer godt sammen.

Følgegruppen²⁴ anses af de to ledelsesmedlemmer, der udtaler sig her om, for henholdsvis at burde nedlægges og for at være et politisk organ. Det bemærkes dog også i et interview, at det kan forekomme påfaldende, at den fængselsmæssige afdelingsledelse har sæde i følgegruppen, men ikke behandlingsledelsen fra afdelingen.

Med hensyn til Straffuldbyrdelsesloven fremkommer den vurdering under et interview, at det burde overvejes om ikke alle narkomaner har ret til misbrugsbehandling, når de sidder i fængsel, jævnfør Straffuldbyrdelseslovens § 45, stk. 1, som lyder således: "En indsat har ret til lægebehandling og anden sundhedsmæssig bistand."

Omvendt er der på AII-AIII lagt en fase med behandlingsmæssige vurderinger ind over håndhævelsen af samme lovs regler om indsattes ret til at vælge talsmænd (§34), at få udgang fra fængslet når en række konkrete betingelser er tilstede (§46), at modtage besøg (§51), samt at føre telefonsamtaler (§57). Dette bevirker f.eks. at hvis man som indsat er kommet ind i et udgangsforløb på sit oprindelige afsoningssted, følger denne udgangsrutine ikke "automatisk" med. Her starter man på en frisk og afventer, at også en behandlingsmæssig vurdering fører til accept af udgang. Tilsvarende med hensyn til telefon og besøg, bortset fra at de fængselsmæssige betingelser her for er lempeligere end udgangsreglerne. Og endelig åbner afsoning på AII-AIII ikke mulighed for, at de indsatte vælger talsmænd i Straffuldbyrdelseslovens forstand. Disse forhold vurderes således, at eftersom man aldrig kan være tvunget til at afsone på AII-AIII, har man altid mulighed for at afsone et sted, hvor disse rettigheder er indfriet og ydermere anlægges den vurdering fra ledelsesside, at: "hvis den indsatte vil håndhæve sine rettigheder, er der behandlingsmæssige indikationer af, at vedkommende ikke skal afsone på AII-AIII.". Med hensyn til talsmænd er vurderingen fra afdelingsledelsens side, at der ikke er tale om, at de indsatte vælger én talsmand, men til gengæld er hver enkelt indsat sin egen talsmand. Denne

²⁴ En gruppe, der blev nedsat ved påbegyndelsen af Importmodellen som forsøgsordning med repræsentanter fra en række organisationer og institutioner. Efter at konceptet på AII-AIII blev gjort permanent, blev følgegruppen opretholdt. Den mødes ikke hyppigt.

opfattelse udspringer af den kendsgerning, at den totale kultur på AII-AIII er væsensforskellig fra traditionel afsoning. Herunder er der, som tidligere omtalt, en langt tættere kontakt og mere tillidsfuld atmosfære imellem personale og indsatte.

Når man beder om at få skitseret de tre største problemer, ligger der implicit en antagelse om, at der er problemer. På den måde kan et sådant spørgsmål kritiseres for at være ledende. Men netop i den direkte dialog kan man samtidig signalere, at problemerne jo ikke behøver at være store, blot det er de største vedkommende kan komme i tanker om. Som ved interviewene med de indsatte havde der været mulighed for, at lederne havde insisteret på, at der ikke var nogen problemer, hvorefter dette måtte accepteres. Men det gjorde de ikke.

Uddannelse af personalet er ifølge samtlige ledere med blandt de tre største problemer. Lige så enstemmigt svarer de, at det er en opgave, Kongens Ø skal løse. Budskabet angår såvel rådgivere som fængselsfunktionærer.

I fortsættelse heraf lægger lederne (enten direkte under dette spørgsmål eller andetsteds i interviewet) énstemmigt vægt på behovet for at genskabe dynamikken i personalegruppen. At arbejde i importmodellens ramme er blevet hverdag. Der er brug for nye mål, nye visioner og udfordringer. Interviewene finder sted kort tid efter, at hele personalet har haft en dag sammen udenfor huset med nye samlende aktiviteter med henblik på at skabe fælles forståelse af afdelingernes identitet, særlige egenskaber og visioner. At dette arrangement bør følges op, er der ingen tvivl om hos ledelsen, ligesom man på dette punkt også er indforstået med, at denne opgave skal løses af ledelsesteamet.

Næsten som om det var planlagt "dumper" et eksempel på behovet for at give entusiasmen nyt liv ned midt i en interviewsituation. En rådgiver, som ikke ved interviewet finder sted, kommer ind og redegør for, at en af de indsatte har henvendt sig med anmodning om at få gennemført den obligatoriske såkaldte 30-dages-samtale med sin kontaktperson. En samtale, der skal finde sted efter 30 dages tilstedeværelse på afdelingerne. Rådgiveren fortæller fra den indsatte at kontaktpersonen, som i dette tilfælde er en fængselsfunktionær, efter den indsattes opfattelse altid er på nattevagt og endnu ikke har taget initiativ til 30-dages samtalen, selvom den indsatte har opholdt sig på afdelingen i 78 dage.

Det tidligere omtalte problem med timer til udgange fremhæves også som ét af de største, formentlig med tanke på blandt andet dette peger en anden på, at det vil blive nyttigt snart at få afklaret den endelige grad af økonomisk decentralisering.

Som det sidste fremhæves det af en af lederne, at der er problemer med at skaffe "kunder". En anden af lederne siger det samme et andet sted i interviewet. Ingen tvivl om at arbejdet med at informere i de danske afsoningsinstitutioner anses for betydningsfuldt - og heller ikke her er der tvivl hos lederne om, at opgaven ligger hos dem selv. En af lederne siger: "Kendskabet til os er større i udlandet, end i de danske fængsler".

Alle ledere tænker i udvidelse og udvikling, når de tænker fremad. Et ønske om at have "flere brikker at flytte med" går igen hos alle tre. Ideerne kredser omkring ønsker om, at afdelingerne får egne afgifts- og motivationspladser. Det samme gælder et ønske om direkte forbindelse til tilsvarende afsoningsforhold i åbent fængsel, frigangspladser og halvvejshus. Desværre var der på dette tidspunkt ikke så meget mere tid til interviewene, så begrundelserne for ønskerne kom ikke meget udtrykkeligt frem. Ud af samtalerne i øvrigt er dog opstået en forståelse af, at udvidelsestrangen bygger på to forhold. For det første et meget udtalt behov for at kunne disponere friere over et længere forløb, så kapaciteten kan udnyttes optimalt. F.eks. vil en

“buffer” af clean afsonere med ønske om at komme på AII-AIII kunne forebygge ledige pladser på afdelingerne. For det andet en personlig ambition hos hver af lederne om at skabe noget, der er stort, sammenhængende og velfungerende. Dette sidste bygger bl.a. på indtrykkene fra de mere personlige svar på spørgsmålet om, hvorfor de hver især gør som de gør, nemlig lægger mængder af timer og energi på AII-AIII. Heraf fremgår meget klart, at alle tror på ideen om at behandle mod afhængighed under afsoning. Som én udtrykker det: “Ideens kerne er genial”.

5. Betragterens refleksioner

Medens kapitel 1-4 her i 2. del er beskrivende med interviewpersonernes egne ord og vurderinger i front, består kapitel 5 især af evaluators refleksioner over det samlede indtryk, interviews og observationer lader tilbage. Det har været hensigten i det forudgående at bibringe læseren det væsentligste af grundlaget for refleksionerne.

Refleksionerne er for overblikkets skyld systematiseret parallelt med beskrivelserne ovenfor. Der afsluttes i 5.4 med nogle fremadrettede samlede overordnede betragtninger.

5.1 De indsattes perspektiv

Det er vigtigt, at en dækkende vurdering af importmodellen á la AII-AIII, indledes med det overordnede og fremherskende budskab fra alle, der afsoner på AII-AIII²⁵, at de oplever et ganske andet afsoningsforløb, end de nogensinde har prøvet før. Og forskellen er ubetinget positiv. Enheden imellem afsoning og behandling er god, og fungerer i det store hele godt. Mange har ikke i årevis haft så lang tid som clean, og mange begynder i løbet af afsoningen at turde håbe på, at der også for dem findes en anden måde at leve på.

Her i ligger formentlig allerede tilstrækkelig legitimering af AII-AIII's eksistens, men der ligger ikke nødvendigvis en legitimering af at opretholde alt, som det er lige nu.

For det første skal vi huske på, at der ikke har været inddraget andre i interviews om oplevelsen som indsat end personer, der opholdt sig på afdelingerne, eller havde gennemført et ophold der. Vi ved ikke nærmere om de bortvistenes og de frivilligt ophørtes oplevelser. For det andet peger deltagerne, efter understregning af det positive, på forskellige forhold, som burde genovervejes eller forbedres.

Det ligger utvivlsomt i det benyttede behandlingskoncept, at patienten skal igennem en fase med underkastelse og overgivelse til programmet. Patienten skal indse, at hans liv har været styret af narkotika, og nu skal han igennem en proces, hvor han i første omgang lader programmets 12 trin overtage styringen af sit liv og siden hen selv overtager styringen ved hjælp af stadig færre virkemidler fra programmet. I begyndelsen - og dér, hvor de fleste er mens de opholder sig på AII-AIII, skal man opgive ambitioner, sætte tempoet ned og acceptere, at det er en udfordring at få sædvanlige gøremål til at “hænge sammen”. Efterlevelse af programmet kan fremtræde som et mål i sig selv. Denne fokusering på efterlevelse af programmet blødes gradvist op og sprog og levevis individualiseres. Men det virkemiddel til at bevare den nyvundne kontrol over eget liv, der består i at afholde sig fra brug af rusmidler, opretholdes livslangt. Det er min vurdering at

²⁵ Og i øvrigt også fra de, der har indvilget i at deltage i interviews længe efter et ophold på AII-AIII, se mere herom i 3. del, kapitel 3.5

afholdenheden ikke betragtes som et mål i sig selv, men et middel til forebyggelse af, at afhængigheden tager magten igen.

Vi møder på AII-AIII mennesker, som er i den første fase efter, at narkotika er kasseret som styringsfaktor, og den ny programstyring slår kraftigt igennem. Deraf udspringer sandsynligvis betegnelsen "hjernevask", som uanset at nogle indsatte supplerer med tillægsordet "positiv", har en negativ klang i bredere samfundsmæssig betydning.

På nogle punkter og netop ved afsigelse af sindsrobøn er afstanden mellem rutine og ritual - og dermed mellem det fysiske og det metafysiske - ganske kort. Ritualiseringen (hjernevask) kombineret med dele af ordvalget - f.eks. tales der om at "overgive sig" til programmet, at indse, at man er "magtesløs" og lignende - rummer en kim til, at deltageren præges til underkastelse. Principielt åbner vilje til underkastelse hos den ene (deltageren) mulighed for magtmisbrug for andre.

Sammensmeltningen mellem behandling og straf indebærer en form for symbiose mellem hjælp og tvang, hvoraf der godt kan udspringe væsensfremmede forekomster for enten behandling eller straf. I det omfang at det virkelig bliver lagt ud til "gruppen", som i straffesystemets terminologi er indsatte og i behandlingens terminologi er patienter, at influere på hvorvidt en anden "indsat patient" skal have orlov, er der tale om et behandlingselement, som er fremmed for afsoningspraksis. I afsoningen tilstræber man netop at undgå, at indsatte får afgørende indflydelse på - og dermed magt over - andre indsattes forhold.

Sammenholdt med den beskrivelse en anden indsat giver af "kollektiv straf" forstår man måske, hvordan en indsat når frem til den opfattelse, at stedet styres med frygt. "Kollektiv straf" er for ham, der bringer det på bane, en måde at beskrive den risiko, han mener, der er for, at en hel gruppe, der har haft udgang, fratages udgangsmulighed for en periode, hvis én fra gruppen misbruger udgangen til at gøre andet end dét, udgangen var beregnet på, f.eks. at deltage i et NA-møde.

Det kan altså se ud som om, at sædvanlige behandlingselementer, som f.eks. gruppeorienteringen, som beskrevet her, fremtræder forskelligt afhængigt af, om de indgår i en strafafsoning eller en behandlingssammenhæng. På samme måde fremtræder sædvanlige afsoningselementer forskelligt, afhængigt af hvilken kontekst, de indgår i. Her tænkes f.eks. på de lovsikrede rettigheder til at vælge talsmænd, til at modtage besøg, foretage telefonsamtaler og til at opnå udgang på grundlag af en hovedsageligt sikkerhedsbaseret vurdering.

I implementeringen af behandling i straf synes at fremkomme et dilemma i vægtningen af forskellige hensyn. Straffesystemets betoning af retssikkerhed og lige behandling af lige forhold overfor behandlingens individualisering. De indsatte på AII-AIII vurderes på et udvidet grundlag sammenlignet med afsonere andre steder, før de (gen)erhverver muligheden for udgang. Dette er på den ene side tankevækkende i et retssikkerheds lys, men på den anden side helt logisk. Når man har investeret i behandlingsmæssig sagkundskab, kan det kun være fordi, man ønsker at kvalificere sine beslutninger ved inddragelse heraf.

Ved siden af den mere overordnede og principielle udfordring med at skabe det ideologiske og strukturelle fundament, fremkommer nogle mere konkrete kritikpunkter, som det burde være muligt at løse ved hjælp af umiddelbart tilgængelige værktøjer.

Et utvivlsomt kritisabelt forhold er det eller de tilfælde, hvor den funktionær eller rådgiver²⁶, der skal afholde skemalagte samtaler efter henholdsvis 30 og 90 dages ophold på afdelingerne med de indsatte simpelthen ikke er tilstede i dag- eller aftentimerne.

Et andet forhold man måske kunne genoverveje er middagsmaden. En indsat, som har prøvet at afsone i den periode, hvor personale og indsatte spiste sammen, udtrykker savn heraf. Normalt spiser alle samtidig, men personalet får serveret sin mad i et rum på den anden side af gangen. Middagen bruges som naturlig pause i arbejdet og ind imellem til udveksling af informationer, der ikke er egnet for alle. Det kunne overvejes om man (periodevis) burde vende tilbage til den oprindelige model.

5.2 Personalets perspektiv

I lighed med grundlaget for at foretage dækkende refleksioner over projektet med de indsattes vinkel, er det vigtigt vedrørende personalet at indlede med en konstatering af det samlede budskab, som samstemmende fra alle er, at man ikke finder et mere perspektivrigt tjenestested indenfor kriminalforsorgens lukkede sektor. Denne sammenligning er kun relevant for den mest talstærke funktionærgruppe. Rådgivernes sammenligningsgrundlag er et andet, men de kan utvivlsomt tilslutte sig en overordnet karakteristik af deres daglige job som meningsfyldt. Udsagnet om at man arbejder mere, men går gladere på arbejde, er kun faldet en enkelt gang. Men det samlede indtryk er, at noget i samme retning ligger bag mange andres måde at beskrive hverdagen på.

Når det er sagt, er det også vigtigt at holde fast i, at mange har været med meget længe. De kan huske en tid med mere optimisme, engagement og arbejdsglæde fordi de var med i front som dem, der trådte nye veje og vel at mærke veje, som de fandt det vigtigt at få åbnet. Nogle af dem er nu klar til at komme videre. De efterlyser et nyt mål at brænde for og arbejde sammen for at nå. Andre oplever ikke dette behov og er vældig tilpasse med at alt forbliver, som det er. Der er ikke tvivl om, at et projekt som det, der er i gang på AII-AIII, har de bedste betingelser når hver enkelt medarbejder brænder for fastholdelse og udvikling af de nye idéer.

Personalegrupperne har generelt et fornuftigt indbyrdes forhold. I alt væsentligt er der gensidig respekt og tillid til, at alle gør sit bedste. Omgangstonen er kollegial og fri.

På den anden side eksisterer der en fuldstændig klar bevidsthed om, at man tilhører hver sin gruppe og selvom hver gruppe har fået positive overraskelser ud af bekendtskabet, fremkommer der også kritiske skudsmål.

For en udefrakommende er de kritiske betragtninger ikke ganske overraskende. På dette punkt er generaliseringer farlige og med garanti uretfærdige overfor nogle.

Det ændrer dog f.eks. ikke ved, at man står tilbage med et indtryk af en højere grad af praktiseret hierarki hos den ikke-uniformerede personalegruppe end hos den uniformsbærende. Rådgiverkulturen har mange lighedstræk med behandlingskonceptet i form af accept af over- underordningsforhold. Det sker at endda meget markante tilrettevisninger finder sted i andres påhør. Deraf kommer sandsynligvis de negativt ladede beskrivelser af f.eks. "kadaverdisciplin".

²⁶ Både funktionærer og rådgivere kan være kontaktpersoner og dermed tillægges dette ansvar.

Omvendt bærer fængselsfunktionærernes arbejdskultur præg af at være resultat af en forhandling. Når man er på arbejde i et bestemt tidsrum, eller er sat på planen med en bestemt "funktion", skal man udføre bestemte opgaver. Det sker også generelt. Men omvendt afholder man sig fra andre funktioner. Opgaver som af den ene eller den anden grund ikke er løst, og ikke er omfattet af en "tjans" for én af de tilstedeværende funktionærer, bliver ikke nødvendigvis løst, blot fordi det ville være hensigtsmæssigt. Heller ikke selvom der objektivt ville være tid til at løse opgaven. Deraf kommer sandsynligvis de negativt ladede beskrivelser af "slendrian" eller tilbagelænethed.

Det forekommer paradoksalt, at behandlingskonceptet i en vis forstand fremtræder mere topstyret end fængslet. Men betragtningen, som en af interviewpersonerne fremkommer med, om, at fængslet giver gode betingelser for Minnesota, er nærliggende. Det er vanskeligt at tænke sig andre offentlige institutioner, der ville matche dette behandlingskoncept bedre, end et fængslet. Hermed er dog ikke taget stilling til, hvorvidt andre behandlingskoncepter vil kunne passes ind i et fængselsystem.

5.3 Ledelsens perspektiv

De to store elementer i den samlede ledelsesopgave er drift og personaleledelse. I den henseende ligner opgaverne dem, der påhviler mange andre ledelser. En ekstra udfordring for ledelsen på AII-AIII er, at der er tale om en "sammensat" ledelse - ikke blot består den af flere personer, men disse har to forskellige ansættelsesmæssige udgangspunkter i relativt stærke strukturer med klare kompetencefordelinger. Ydermere er graden af delegation af kompetence til de, der leder AII-AIII ikke parallel. Hvert enkelt ledelsesmedlem skal således hele tiden agere indenfor rammerne af en samarbejdsaftale, der er indgået af deres respektive overordnede og under hensyntagen til 3 øvrige interessenter: For det første sin egen organisation og ledelse, for det andet sine medledere og for det tredje personalet, som ligeledes er "sammensat".

Driftsmæssigt ligner opgaverne mange andre ledelsers. Det eksisterende skal fungere optimalt og muligheder for hensigtsmæssige justeringer og eventuelt udvidelser skal hele tiden overvejes. Mere konkret tilkendegiver lederne, at der skal arbejdes med at etablere et "kontrolleret flow" af indsatte. Midlerne hertil er etablering af et antal indslusningspladser (afgiftning) og flere hensigtsmæssige afgangskanaler efter gennemført behandling på afdelingerne.

Overvejelse af enhedens/enhedernes størrelse er i det hele taget et typisk ledelsesanliggende. Det er påpeget fra flere sider, at der indtrådte en stemningsmæssig afmatning samtidig med at AII blev åbnet, hvorved antallet af afsoningspladser blev fordoblet. Det er ikke muligt at afdække i hvilken udstrækning udvidelsen var årsag her til, eller om udvidelsen blot fandt sted på det tidspunkt, hvor interessen og optimismen om det ny, naturligt var ved at lægge sig alligevel.

På et afdelingsseminar, som blev holdt i november 2002, fremlagde ledelsen en række forslag til nedsættelse af grupper og udpegning af ansvarlige for opgaver, som skal løses, eller som det ville være hensigtsmæssigt at få mere fokus. Dette må ses som et forsøg på både at foretage metodeudvikling og effektivisere dele af jobbet. Blandt de opgaver, man fokuserede på var idræt, udgange, urinprøver og kontakt til pårørende.

Det er utvivlsomt et ledelsesmæssigt problem, at en indsat kunne beskrive sin egen uventede positive særbehandling i form af genoptagelse på afdelingerne efter bortvisning. Problemet udsprang af en række udefra kommende forhold, især generelt pres på fængselspladserne, men falder som omtalt ovenfor tilbage på ledelsen som et spørgsmål om troværdighed.

Ligeså utvivlsomt er det et ledelsesproblem, at det overhovedet kan finde sted, at planlagte, obligatoriske og velbegrundede samtaler med indsatte, ikke finder sted. Dette er en del af det andet store element i ledelsesopgaven, som består i personaleledelse. Hertil hører først og fremmest at sikre de betingelser, der skal til for, at hver enkelt medarbejder hele tiden yder sit bedste. Dernæst påhviler det ledelsen at sørge for, at også de medarbejdere, der ikke lader sig inspirere til af sig selv at varetage opgaverne samvittighedsfuldt, gør det alligevel, subsidiært får andre opgaver eventuelt andre steder.

På omtalte seminar havde ledelsen endvidere oplyst en række henholdsvis "forbudte", mulige og obligatoriske arbejdsopgaver for hver af de involverede faggrupper. Heraf fremgår, at en stor mængde opgaver kan løses af (eller inddrage) begge faggrupper. Herunder f.eks. det at være kontaktperson, at gå i sportshallen, at modtage nye indsatte. På begge grupperes oversigt er listen over opgaver, som man ikke må løse, den korteste. For rådgiverne drejer det sig f.eks. om, at man ikke må foretage løsladelser, visitation, enrumsanbringelser mv. De opgaver, rådgiverne ikke må løse, involverer typisk det øvrige fængsel eller er tæt knyttet til fængselsystemet eller Straffuldbyrdsloven. Omvendt er de opgaver, fængselsfunktionærerne skal afholde sig fra allesammen knyttet tæt til selve behandlingen, det gælder bl.a. trinmøder og individuelle interviews, der danner grundlag for behandlingsarbejdet.

Trods klare gruppevise arbejdsfordelinger, oplyste ledelsen også på seminaret en række ens forventninger til hver enkelt medarbejder - uanset gruppetilhørsforhold. Heraf fremgår bl.a., at man forventes at respektere hinandens fagområder, men også at alle forventes at bidrage med deres personlige kvaliteter og entusiasme.

Seminaret var grundigt forberedt og tydeligvis fra ledelsens side tænkt som en slags startskud på en ny æra. Det anses ikke for tilfældigt, at et af punkterne på listen over forventninger til medarbejderne ikke blot hed "seriøsitet og kvalitet i arbejdet", men "større seriøsitet og kvalitet i arbejdet". Den oversigt over ledelsens visioner, som blev fremlagt, har på mange punkter forbindelse til de budskaber, der kom frem under interviews med forskellige grupper, her tales bl.a. om at etablere samarbejde med en idrætsforening, at afholde eget NA-møde udenfor muren, at få stabil kontakt til erhvervslivet med henblik på udslusning og at etablere personaleudveksling med et fængsel i Malmø, som er ved at oprette tilsvarende projekt.

Det har i anden sammenhæng været bragt på tale, at det kunne være nyttigt med relevant supervision til personalet. Ikke mindst hvis man øger forventninger til kvalitetsudvikling og personligt engagement, må dette anses for at være en god idé.

Der er ikke tvivl om, at AII-AIII har fået et ledelsesteam, som ønsker fremdrift og udvikling, både kvantitativt og kvalitativt og de leverer selv både kvalifikationer, personlige kvaliteter og entusiasme i rigt mål. Det er et fåtal af medarbejderne, som kan give anledning til konkret bekymring om, hvorvidt de lever op til minimumskravene. Men ledelsesteamet står overfor en stor udfordring, der består i at styrke dynamikken og arbejdsglæden i den samlede personalegruppe. Der er behov for at motivere både rådgivere og funktionærer til at dygtiggøre sig indenfor deres respektive arbejdsfelter med at motivere de indsatte til at afholde sig fra narkotika og fra kriminalitet fremover.

5.4 AII-AIII fremover

Dette afsnit er en foreløbig afrunding vedrørende hverdagen på AII-AIII. Som overskriften til afsnittet antyder, søges iagttagelserne perspektiveret i forhold til en fremtidig udvikling. Hermed

er allerede sagt, at der tages afsæt i en forudsætning om, at importmodellen er kommet for at brede sig. Konceptet er i sit udgangspunkt perspektivrigt og bæredygtigt.

Men intet er fuldkomment. Også importmodellen á la AII-AIII bør udvikles og forbedres.

Med hensyn til størrelse tyder meget på, at det ikke er hensigtsmæssigt at tilføje flere pladser af samme type som dem, man råder over i dag. Det vil sige behandlingspladser, der kan benyttes til afsonere, som allerede er afgiftede. Måske burde man snarere begrænse antallet en smule, hvis man samtidig kunne etablere et antal pladser af anden type.

Hvis den samme enhed råder over pladser til såvel afgiftning, afsoning under sikrede forhold som afsoning under mindre sikrede forhold samt eventuelt egentlig udslusning via half way house eller pension, opnår man styringsmæssigt langt bedre fleksibilitet. Hermed burde ressourcudnyttelsen kunne optimeres. Samtidig viser analyserne ovenfor i kapitel 2.3 netop, at sandsynligheden for, at man først forlader AII-AIII, når man har gennemført sit ophold, øges jo længere tid, man har opholdt sig der. Med et bredere udbud af pladstyper, vil der være bedre mulighed for at foretage behandlingsmæssigt hensigtsmæssige flytninger, hvilket må formodes i nogle tilfælde at kunne træde i stedet for enten, at en indsat vælger at forlade stedet eller må bortvises før opholdet er gennemført. Nedenfor i 3. del, kapitel 3.2 ser vi på sammenhængen mellem gennemførelse af første ophold og sandsynligheden for recidiv til ny kriminalitet. Det viser sig her, at der er en klar tendens til at færre ud af de, der har gennemført første ophold, recidiverer end ud af de, der ikke har gennemført første ophold.

En af de indsatte var af den opfattelse, at stedet styres med frygt. Dette bekræftes ikke i interviews med personalet. Der fremkommer heller ikke mere konkrete eksempler, som kan give en udenforstående indtryk af dybden i udsagnet. Alligevel må styring ved hjælp af en vis form for frygt, der ligger ud over de lovregulerede tvangs- og disciplinærmidler anses for at være en mulighed, man kan forestille sig. I hvert fald anfører en medarbejder af sig selv og uden konkret anledning styring med frygt som noget, man skal undgå, hvis tilsvarende projekter skal startes andre steder. Uanset eventuelle vurderinger af mulig effektivitet, målt på kortere eller længere sigt, bør det være hævet over yderligere diskussion, at frygt som styringsmiddel er på etisk kollisionskurs - eller sagt med andre ord: Uacceptabelt !

Straf afsoning er tvang og som følge deraf underlagt en vis kraftig regulering. I et retssamfund bør netop de betingelser, frihedsberøvede borgere lever under være regulerede og forbundet med minimumsgarantier. Straf og tvang er således i sin ideologiske kerne fremmed for behandling, der bygger på hjælp, frivillighed og skøn.

Den vanskelige udfordring består i at lade det bedste af henholdsvis behandlingskonceptet og afsoningsreglerne nyde fremme og forene disse, uden at umistelige principper fra nogen af dem lider overlast. En pragmatisk tilgang kan måske acceptere, at det principielle suppleres med, at der i hvert fald ikke må gives køb på elementer, der bevirker, at de indsatte (rets)-position antastes.

På AII-AIII må man sammenfattende sige, at der tages afsæt i den principielle udfordring, men at man på enkelte punkter "falder tilbage" på den pragmatiske løsning. Som omtalt ovenfor forekommer der enkelte "anslag" mod de indsatte retlige position, som betingelserne for at opnå udgang og besøg.

Juridisk forsvares den valgte praksis med, at nok er de indsatte tvunget til at afsone, men de er ikke tvunget til at afsone på AII-AIII. Det står dem frit for at søge overflytning til en afdeling,

hvor de nævnte rettigheder er indfriet. En anmodning der formodes at ville blive imødekommet med det samme.

Moralsk og praktisk forsvar ordningen med, at de fordele, der er forbundet med afsoning på AII-AIII, fuldt ud - og i hvert fald på længere sigt for de, der holder ud - opvejer de umiddelbare tab af rettigheder, der kan finde sted ved optagelsen.

Det er principielt altid betænkeligt, hvis en statslig institution fraviger kodificerede rettigheder. Ikke mindre når der er tale om rettigheder for borgere, der har mindre direkte adgang til offentlige forsamlinger og debatfora, f.eks. medierne, og begrænsede muligheder for retlig prøvelse. Straffuldbydelsesloven indeholder ikke hjemmel til, at dens regler kan fraviges ved aftale.

Dertil kommer, at nogle betingelsers tilstedeværelse bør sikres helt ubetinget, for at der kan blive tale om et moralsk og praktisk forsvar for rettighedsfravigelsen. Her til hører, at der på ethvert tidspunkt skal være reel mulighed for overførsel til afsoning på helt sædvanlige betingelser. F.eks. bør pladsproblemer ikke medføre, at eneste anden afsoningsmulighed på det tidspunkt, hvor man forlader AII-AIII, er i en arrest, hvilket af flere grunde anses for mere belastende end selv i lukket fængsel. Der bør ikke kunne ligge en skjult straf for at forlade AII-AIII i, at man ikke straks kan tilbageføres til de afsoningsbetingelser, man kom fra, herunder også i spørgsmålet om geografisk nærhed til pårørende.

Også på andre punkter ligger en udfordring i at forene straf og behandling. I behandlingskonceptet er det naturligt, at man avancerer fra trin til trin. De, der er længere fremme i behandlingen, bidrager med feedback på andres fremlæggelser og fungerer i realiteten som "med-behandlere" som supplement til rådgiverne. I behandlingsterminologi er der tale om en gruppeterapi der har flere virkningsretninger både i forhold til den, der fremlægger, hele gruppen og én selv. I et samspil imellem et behandlingskoncept med et dominant og gennemstruktureret hierarki, der f.eks. fordrer "overgivelse" til programmet er det nærliggende at inddrage gruppen i beslutning om, hvorvidt en "patient" er klar til at få orlov, som en af de indsatte omtalte. Sker det under strafafsoning, nærmer man sig betænkeligt, at nogle indsatte får magt over andre, hvilket ikke er ønskeligt.

I det omfang nogle indsattes indflydelse på andres afsoning ville blive udvidet til, at gruppen skulle inddrages i stillingtagen til udstationering, prøveløsladelse eller anden form for afgang fra fængslet, ville vi - uden at dette var udtrykkeligt besluttet - være på vej tilbage til behandlingsideologiens dage, hvor behandlingsbehovet definerede fængselsopholdets varighed. Det var ganske vist ikke et behandlingsbehov mod afhængighed af narkotika, der var tale om i behandlingsideologiens oprindelige form, men et behandlingsbehov mod tilbøjelighed til kriminalitet. Og i den kendte version var behovsdefinitionen et rent professionelt anliggende, hvilket ikke vil være tilfældet ved rådspørgning af en gruppe medindsatte/medpatienter. Men det ændrer ikke ved, at stillingtagen til varighed af tvangsforanstaltningen i givet fald ville være på vej ud af de almindelige domstoles principielle kontrol og dermed ud af den tilsigtede proportionalitet imellem forbrydelse og straf.

Når nogle interviewpersoner mener, at det er godt, der bliver gjort en indsats mod misbruget, men fængslet - ud over at importere misbrugsbehandling - burde gøre en selvstændig indsats mod kriminaliteten, kan det tolkes som et udtryk for, at man mener, kriminalitet skal behandles i samme forstand, som afhængigheden behandles. Men der kan lige så vel være tale om en efterlysning af en mere målrettet indsats med at bibringe de indsatte det fornødne overblik og mod til at afprøve en anden levemåde. Her kunne også passende supervision komme på tale.

Alt i alt kan man hurtigt nærme sig knivens æg i bestræbelserne på at forene det bedste fra flere verdener. Ikke mindst når der er tale om to så forskelligt funderede systemer og tankesæt som straf og behandling.

Trods påpeging af steder, hvor der er grund til at være opmærksom på retssikkerhedsmæssige smertetærskler, er der ikke tvivl om, at importmodellen á la AII-AIII allerede praktiserer attraktive afsoningsforhold sammenlignet med traditionel afsoning og på længere sigt indeholder rige perspektiver. Afdelingerne kan utvivlsomt bringes endnu et stykke fremad under det nye teams ledelse. Meget kan udvikles “indefra”, men på enkelte punkter er afdelingerne og deres ledelse afhængig af, at deres omgivelser deltager aktivt. Det gælder bl.a. i skabelsen af fysisk/faktiske rammer og personaleallokering.

3. del

Efter løsladelse

1. Indledning og de første skridt ud af AII-AIII

Afhængighed af narkotika betragtes som enten en helbredsmæssig eller en social lidelse. I begge tilfælde opfattes det som et samfundsmæssigt ansvar, at der stilles en vis mængde behandlingskapacitet til rådighed. Visitation til behandling sker igennem sociale - ikke lægefaglige - myndigheder.

Når man sidder i fængsel og afsoner en straf har man ifølge Straffuldbyrdelseslovens § 45 ret til :”...lægebehandling og anden sundhedsmæssig bistand.” Den tilknyttede bekendtgørelse og skrivelse²⁷ omtaler alene traditionel læge- og tandlægebehandling. Det samme gælder den Kommenterede Straffuldbyrdelseslov²⁸, som lægger til grund, at der bliver tale om en sundhedsmæssig sidestilling af afsonere med andre borgere i og med adgangen til læge og tandlæge er gjort utvivlsom. Heroverfor antages implicit i Straffuldbyrdelsesret²⁹, at det må betragtes som led i normaliseringsprincippet, at misbrugsbehandling tilbydes strafafsonere med misbrugsproblemer.

Samtidig hersker en udbredt, men mig bekendt ikke videnskabeligt dokumenteret, opfattelse af, at afhængighed af narkotika er en kriminogen faktor. I og med at kriminalforsorgen for det første deler den udbredte opfattelse og for det andet anser det for en af sine to hovedopgaver at støtte og motivere til et kriminalitetsfrit liv efter strafafsoning, er vejen banet for, at det ikke blot er muligt, men ligefrem hensigtsmæssigt og nærliggende at behandle mod afhængighed samtidig med, at straffen fuldbyrdes. Uanset om lidelsen anses for hovedsageligt helbredsmæssigt (genetisk) eller socialt betinget.

Som det også er antydnet ovenfor fører ræsonnementerne besnærende let tilbage til behandlingssideologien, som kriminalforsorgen forlod for omkring 30 år siden og ikke senere har erklæret at ville genindføre. For at undgå det må man klart adskille det frivillige behandlingsforløbs ambition, fra straffens formål og retlige grundlag samt fra håb og drømme om indfrielse af politiske mål. Hertil hører institutionel afgrænsning. I fængslet er det Straffuldbyrdelsesloven, der udgør det retlige udgangspunkt. I behandlingsinstitutionen, hvor det pr. definition er frivilligt at opholde sig, hersker behandlingens ambition.

Fuldbyrdelse af straf skal ske med fornøden hensyntagen til bl.a. behovet for at hjælpe og påvirke den dømte til at leve et kriminalitetsfrit liv³⁰. Samtidig må fuldbyrdelsen af straf ikke indeholde

²⁷ Bkg nr. 374 af 17. maj 2001 og skrivelse nr. 78 af 16. maj 2001.

²⁸ Side 106-108.

²⁹ Hans Jørgen Engbo, Straffuldbyrdelsesret. Jurist og Økonomforbundets Forlag, 2001. Side 146 ff.

³⁰ Straffuldbyrdelseslovens § 3.

andre begrænsninger i tilværelsen end sådanne, der er fastsat ved lov eller er en følge af selve straffen³¹ - i dette tilfælde fratagelse af bevægelsesfriheden, fængsel.

Fuldbyrdelsessystemet skal - indenfor lovens og øvrige alment anerkendte rettigheders rammer - tage hensyn til de behov, der kunne være for at hjælpe eller påvirke den dømte til at undgå ny kriminalitet i fremtiden. Allerede fordi der er tale om afhængighed - altså et ufrivilligt forhold til narkotika - er det relevant og uproblematisk at tilbyde hjælp indenfor fuldbyrdelsessystemets rammer. Skulle en midlertidig eller varig frigørelse af afhængigheden ydermere flytte den pågældendes beslutningsgrundlag vedrørende fremtidig kriminalitet, må dette betragtes som en heldig sidegevinst. Men forebyggelse af ny kriminalitet kan ikke og bør ikke fremtræde som en legitim forudsætning for at tilbyde afhængighedsbehandling under strafafsoning.

Hele 3. del og i særdeleshed kapitel 3 nedenfor skal læses og forstås i lyset af disse indledende bemærkninger.

Ovenfor i 2. del, kapitel 2.3 er redegjort for med hvilken begrundelse de indsatte forlader AII-AIII. Af de 167 om hvem vi ved hvorvidt de har gennemført de ophold, de har afsluttet, har 35% (59) ikke gennemført et ophold, 58% (96) har gennemført 1 ophold og 7% (12) har gennemført 2 ophold. (Tabel 3.1a) Det er altså flertallet, der forlader afdelingerne efter gennemført ophold. I '99-undersøgelsen havde vi en gennemførelsesprocent målt på påbegyndte ophold på 52%. I det følgende omhandles gennemførelse af første ophold³². Af 103 gennemførte førsteophold på AII-AIII, leder de 84 direkte videre til Kongens Ø med henblik på fortsat behandling. I 8 tilfælde fortsatte vedkommende i behandling andetsteds end på Kongens Ø og i 5 tilfælde måtte afsoningen videreføres trods gennemført behandlingsforløb. I 6 tilfælde er vedkommende løsladt uden registreret behandlingsmæssig opfølgning. (Tabel 3.1b)

Det følgende består af to hovedelementer. I kapitel 2 behandles udslusningsprocessen i forsyningsperspektiv. Det bygger på kvalitative data i form af interviews med fængselsforsorg og decentrale sociale myndigheder samt indtryk fra ophold på afdelingerne.

I kapitel 3 behandles recidivtal, altså kvantitative data fra henholdsvis Sundhedsstyrelsens register og kriminalregistret. Som det vil fremgå er data vedrørende recidiv til misbrug forbundet med en del usikkerhed. Data vedrørende kriminalitetsrecidiv er ikke i samme grad usikre. Trods statistisk teknisk sikkerhed anbefales det dog, at disse data ikke bliver ophøjet til hverken det eneste eller det væsentligste grundlag for vurdering af om importmodellen på AII-AIII kan betegnes som succesfuld.

Til uddybning af dette synspunkt og til illustration af hvor forskellige forhold og situationer statistikker dækker over, indeholder kapitlet endvidere tidslinjer over tilfældigt udvalgte, men autentiske kriminalitetskarrierer og korte spots over interviews med personer, som har gennemført et ophold på AII-AIII og oplever det som vendepunktet i deres liv.

Alle faktuelle data præsenteres efter bedste samvittighed i overensstemmelse med deres fagligt relevante kontekst. De dertil knyttede bemærkninger og vurderinger står for egen regning.

³¹ Straff fuldbyrdelseslovens § 4.

³² At de få, der tillige har gennemført ophold nr. 2, ikke ændrer ved resultaterne ses af tabellerne 3.1c og 3.1d.

2. Fra fængsel til frihed - et samarbejde mellem fængselsforsorg og social myndighed

Den del af forberedelse af løsladelse, der har at gøre med etablering af kontakt ud af fængslet til sociale myndigheder, lokale afdelinger af Kriminalforsorgen i Frihed mv., henhører under fængselsforsorgen. Fængselsforsorgen er en stab af socialrådgiveruddannet personale, der rent fysisk er samlet på en "kontorgang", der ikke er direkte knyttet til afsoningsafdelingerne. For AII-AIII's vedkommende er der én forsorgsmedarbejder, som har de forsorgsmæssige opgaver for alle indsatte på de to afdelinger.

I '99-undersøgelsen var der tale om samme arbejdsfordeling og ramme for opgaverne. Men dengang var det ganske nyt for fængselsforsorgen, at amterne skulle inddrages på grund af behovet for bevilling til opfølgende behandling. Dette gav anledning til en række spørgsmål og emner, som man dengang ønskede særligt belyst. I lyset heraf er det vurderingen, at der er grundlag for en beskeden opfølgning i forbindelse med denne undersøgelse. Dette er begrundelsen for dette ikke alt for omfattende kapitel, der i lighed med det øvrige bygger på henholdsvis interviews og deltagende observationer. For så vidt angår de sociale myndigheder uden for fængslet, bygges på strukturerede interviews.

2.1 Hverdagens opgaver for socialrådgiverne i fængslet

Set udefra har den forsorgsmedarbejder (socialrådgiver), der er tilknyttet AII-AIII en ensom, men fagligt udfordrende opgave. Ensom fordi alle omgivende faggrupper netop fungerer i grupper, hvorfor de i diskussioner om prioriteringer og vurderinger altid kan være flere om at tale for et synspunkt overfor forsorgsmedarbejderen. Det gælder både på AII-AIII, hvor både rådgivere og funktionærer er mange med fælles faglig tilgang til emnerne og i forsorgsgruppen, som - uanset øvrige særtræk ved andre grupper af indsatte - arbejder med meget mere ensartede opgaver. Ikke mindst opleves rådgivergruppen som homogen og i besiddelse af en enighed, der giver styrke.

Fagligt udfordrende fordi der er mere obligatorisk dialog med lokale myndigheder og faggrupper og fordi, der er flere dimensioner i det individuelle sagsbehandlingsarbejde, end der er i forbindelse med traditionel afsoning. Der må nødvendigvis være flere opgaver at løse omkring den enkelte indsatte, fordi misbrugsbehandlingen og opfølgning af behandling fylder så meget mere end andre steder. I øvrigt afgives der et løfte til de indsatte ved visitationen om, at de ikke bliver løsladt til gaden. Et løfte de fleste socialrådgivere (og øvrigt fængselspersonale) sandsynligvis også gerne ville kunne give.

De særlige opgaver træder ikke i stedet for de øvrige, generelle opgaver, fængselsforsorgen har som f.eks. kontakt til Kriminalforsorgen i Frihed med henblik på tilrettelæggelse af tilsyn o.s.v.

Gruppen af indsatte på AII-AIII opleves af forsorgsmedarbejderen som mindre aggressiv, end man kan være udsat for andre steder i fængslet, men til gengæld mere velformuleret og ikke mindre krævende. Dertil kommer, at de indsatte også fornemmer forsorgens lidt særlige placering. Allerede fordi den indsatte kan komme ud af afdelingen og hen på forsorgskontoret

til samtaler, opstår der ikke sjældent en anden grad af fortrolighed, hvor der fra den indsattes side kan fremkomme mange betroelser, både af privat karakter og om livet på afdelingerne. Ligeledes kan der opstå større forventninger til forsorgsmedarbejderens muligheder end der sædvanligvis er til funktionærernes muligheder.

Afdelingsledelsen opleves fra forsorgssiden som engageret og uden angst for konflikter, men der bliver ikke lagt skjult på, at kontaktpersonerne³³ kan være for svage i opgaveløsningen. De skal obligatorisk gennemføre 30-dages-samtaler og 90-dages-samtaler med indsatte samt foretage høring af eksterne myndigheder i forbindelse med forberedelse af udgang. Svigt i disse funktioner falder let tilbage på forsorgsmedarbejderen, som er den nærmeste til at træde i stedet for kontaktpersonerne i disse opgaver.

Eksternt er de væsentligste samarbejdspartner ud over KiF-afdelingerne³⁴: Amter, kommuner samt behandlingsinstitutioner, først og fremmest Kongens Ø.

I forhold til amterne er der med tiden indarbejdet helt faste procedurer og samarbejdet opleves fra fængselsforsorgsside som uproblematisk og godt. Indenfor den første måned efter en indsat er kommet til afdelingerne, går der orientering til vedkommendes hjemamt om, at behandling er påbegyndt her, og hvornår der er beregnet tidspunkt for henholdsvis endt straf og 2/3-tid. Fængslet lover samtidig at rette henvendelse til amtet igen, når tid for løsladelse nærmer sig. Når der er 3-5 måneder til det forventede afgangstidspunkt fra AII-AIII, kontaktes amtet igen og inviteres til et møde med den indsatte, forsorgsmedarbejderen og en rådgiver. Her formulerer den indsatte oftest selv sit ønske med hensyn til udslusning(sinstitution). Tidligere lå det standardmæssigt i denne skrivelse, at afdelingen anbefalede fortsat ophold på Kongens Ø. Dette er taget ud af standardkonceptet. Fængselsforsorgen oplever som det mest typiske, at de amter, der ikke selv råder over behandlingspladser, tilbyder fortsat ophold på Kongens Ø.

Når der foreligger bevilling fra amtet, og man ved hvornår vedkommende kan komme videre til behandling, tages kontakt til kommunen med henblik på bevilling af såkaldt egenbetaling og lommepenge under institutionsopholdet. Det drejer sig om cirka 4.500 kr/måned.

Medens kommunikationen med amterne opleves at køre glat, hensigtsmæssigt og resultatorienteret, opleves det fra fængslets side, at man hyppigere løber ind i problemer med kommunerne. Der kan opstå uenighed om hvilken kommune, der retteligt skal betale, og man indser, at der kan være 3 muligheder: den kommune, vedkommende boede i før seneste indsættelse til afsoning, den kommune, hvor han opholder sig for øjeblikket (altså Albertslund, hvor fængslet ligger) eller Helsingørskommune, hvor Kongens Ø's institution er placeret. Diskussionstemaet er opstået med indførelsen af Lov om retssikkerhed og administration på det sociale område, som fastlægger at den kommune, hvor en borger opholder sig, har pligt til at hjælpe vedkommende. I vejledningen til loven peges dog på den oprindelige opholdskommune, når det gælder de mest udsatte voksne, som vores population ubetinget må henregnes til³⁵. Det er sket, at indsatte har måttet vente på

³³ Omtalt tidligere i forbindelse med svigt af obligatoriske, regelmæssige samtaler med indsatte.

Kontaktpersoner kan være både fængselsfunktionærer og rådgivere.

³⁴ Eftersom samarbejde med KiF-afdelinger er fælles for alle medarbejdere i fængselsforsorgen, er dette ikke taget ud til særskilt behandling her, hvor fokus er rettet mod det særlige ved importmodellen på AII-AIII.

³⁵ Emnet behandles i Socialrådgiveren 20/2002.

løsning af sådanne konflikter, før et i øvrigt planlagt og aftalt udslusningsforløb kunne påbegyndes.

Den tredje eksterne samarbejdspart er Kongens Ø's institution udenfor fængslet. Det sker ikke sjældent, at personer er udstationeret eller på anden måde fortsat under fængslets myndighed, mens de opholder sig på institutionen, som også har sine regler og procedurer for kontakt med verden udenfor institutionen. Her kan opstå et u hensigtsmæssigt sammenstød af opfattelser om hvorvidt f.eks. én, der er udstationeret, kan komme i kontakt med fængselsforsorgen henholdsvis kontaktes her fra. Nærmere dialog her om var under forberedelse med henblik på afklaring i undersøgelsesperioden.

2.2 AII-AIII i amts- og kommuneperspektiv

Eftersom behandlingen på AII-AIII stadig er et unikt tilbud og ikke er forbeholdt domfældte, som i forvejen er visiteret til afsoning i Statsfængslet i Vridsløselille, er de indsatte som udgangspunkt rekrutteret fra hele landet. Derfor er de 5 amter og 4 kommuner, som er interviewet i forbindelse med et beskedent forsøg på at belyse samarbejdet med eksterne parter set fra den eksterne side, udvalgt med henblik på at opnå geografisk spredning. Samtidig var det ønsket at tale med personer/institutioner med et vist erfaringsgrundlag, hvilket viste sig vanskeligt at opnå dels på grund af klienternes geografiske spredning, dels på grund af arbejdstilrettelæggelsen lokalt og endelig på grund af en tilsyneladende tendens til hyppige jobskift indenfor dette felt. Bestræbelsen var at udtage de kommuner og medarbejdere, der havde haft flest klienter på afdelingerne.

Supplerende til interviews har der været udsendt spørgeskemaer til de øvrige kommuner, der har haft klienter på afdelingerne indenfor de seneste 2 år. Det viste sig ad denne vej, at være stort set umuligt at nå frem til personer med kendskab til klienter, der har haft ophold på afdelingerne. Det følgende bygger således udelukkende på interviews.

Selv om der blev udfoldet store bestræbelser på at finde interviewpersoner med erfaring i samarbejdet med AII-AIII, var det lidt blandet, hvor mange klienter, de pågældende konkret havde haft. Man kunne mærke, at dem med det største erfaringsgrundlag, havde lettest ved at nuancere indtrykkene.

Fra amterne finder alle interviewpersoner, at der generelt udvises god vilje til samarbejde og kommunikation fra fængslet. En enkelt har ikke forholdt sig til selve ideen med at behandle mod afhængighed under afsoning, men de øvrige er vældig begejstrede for idéen. Alle mener også, at behandlingsindsatsen på afdelingerne er god og kvalificeret. En enkelt anfører, at der er brug for fortsat kvalificering bl.a. med hensyn til personaleuddannelse, hvor der efterlyses et fælles grundlæggende menneskesyn hos behandlere og betjente. Selvom der ikke er konkrete kritikpunkter, giver 2 interviewpersoner udtryk for bekymring for programmets ensidighed eller tendensen til at være "sekteisk". Det påpeges, at det er vigtigt, der gives alternativer, eftersom ikke alle har brug for samme behandling.

En enkelt, som tillige er den af de amtslige interviewpersoner, der har haft færrest klienter på afdelingerne, mener, at orientering til amtet om, at én af misbrugscentrets klienter var påbegyndt

afsoning på AII-AIII, kommer alt for sent. De øvrige er tilfredse med både tidspunkt og indhold i første orientering. 4 ud af de 5 amtslige interviewpersoner er af den overbevisning, at der fra AII-AIII's side automatisk lægges op til fortsat behandling på Kongens Ø, når de indsatte skal forlade fængslet. Heraf har de 2 oplevet dette som problematisk og følt, at de måtte have "alvorlige samtaler" med fængslet, før deres kompetence blev respekteret. De øvrige 2 mener tværtimod, det er helt i orden at anbefale fortsættelse af det allerede påbegyndte og har tillid til den faglige vurdering, der ligger bag. De oplever nok, at fængslet udfører en del af deres job, men finder det velbegrunderet. Der er stor forskel på den politisk-administrative ramme, der er lagt for de amtslige visitationsmedarbejdere. Nogle er i højere grad styret af generelle instrukser end andre. Det siger sig selv, at jo stærkere en amtslig styring desto vanskeligere er det at efterkomme modgående opfordringer.

De 4 ud af de 5 interviewpersoner har aflagt 1 eller flere besøg på afdelingerne, 3 oplyser at de altid er på besøg i forbindelse med en klients udslusning. Det er formentlig ikke tilfældigt, at den interviewperson, som ikke har været på besøg endnu, er den, der har oplevet samarbejdet som mest problematisk og utilfredsstillende. Vedkommende udtrykker stor lyst til at aflægge besøg på afdelingen, så der er ikke tale om fundamental modvilje. Der er snarere tale om det kendte fænomen, at hvis først man har et mere konkret billede af personer og fysiske rammer, forløber hele kommunikationen bedre.

Direkte adspurgt om man oplever problemer eller konflikter i samarbejdet med afdelingerne, giver 3 ud af 5 klart udtryk for, at samarbejdet er uproblematisk. Der er 1, som kan huske, at en sag var blevet håndteret "uprofessionelt" fra fængslets side, og den sidste peger specifikt på forvirring om visitationskompetence som et stort og væsentligt problem.

Der er tilsyneladende stor forskel på hvordan amter og kommuner indretter sig med hinanden på misbrugsbehandlingsområdet, i hvert fald lyder det forskelligt, når det beskrives. Nogle beskriver mere tætte informationsprocedurer end andre og en enkelt oplever, at en kommune forsøger at "blande sig" i amtets visitationskompetence. Men alle er enige om, at dette ikke er centralt for samarbejdet med AII-AIII. I den relation peges ikke på problemer med det lokale arbejde.

At der er forskelle i kompetencefordeling og i samarbejds måder i det hele taget, skinner også igennem i de 4 interviews, der er foretaget med kommuner. Såvel de indbyrdes relationer mellem amter og kommuner (og dermed disses relationer til fængslet) som interne kulturer er forskellige. F.eks. tilkendegiver interviewpersonerne fra 3 kommuner, at de ingen specifikke retningslinjer har vedrørende samarbejde med kriminalforsorgen og der er intet konkret kendskab til de vejledende retningslinjer³⁶. Retningslinjerne er kendt og anvendes i den 4. kommune³⁷.

Forskelle til trods er den generelle melding fra kommunerne på linje med den fra amterne, når det angår samarbejdet med AII-AIII. Forskelle i opgavefordeling afspejles i interviewpersonernes tilkendegivelser om tidspunkt for information fra AII-AIII. Fængslet retter tydeligvis den første henvendelse til den konkrete myndighed (amt eller kommune), der besidder visitationskompetencen til døgnbehandling.

³⁶ "Vejledende retningslinjer" udgivet af Socialministeriet og Direktoratet for Kriminalforsorgen.

³⁷ Formidlingscentret for socialt arbejde har en rapport under udgivelse, der omhandler den fri kriminalforsorgs arbejde med de samme retningslinjer.

I det (beskedne) omfang, irritation over sen orientering forekommer, sker det fra kommuner, der ikke besidder visitationskompetence. Her fra kan komme udsagn, om at det er tilfældigt hvornår og af hvem, man orienteres om, at man har en klient, der afsoner på AII-AIII. Dette er dog, så vidt det fremgår, ikke anderledes vedrørende klienter, der afsoner i andre fængsler.

Overordnet mener 3 ud af de 4 interviewede kommunerepræsentanter, at samarbejdet med AII-AIII fungerer godt. Der forekommer beskrivelser, som "kompetent og engageret" og "de ved, hvad de har med at gøre". Den 4. foretrækker betegnelsen: "uproblematisk" vedrørende samarbejdet. Alle 4 udtrykker anerkendelse af den skriftlige information, man får fra afdelingerne. Tilsvarende påpeges, at man altid kan komme til at tale med dem, man gerne vil tale med.

Alle tilkendegiver faglig respekt for indsatsen på AII-AIII. En enkelt siger dog utilsløret, at til trods for, at samarbejdet med AII-AIII på den ene side opleves som bedre end med nogle andre af kriminalforsorgens institutioner, da henvendelser her fra ofte er mere kvalificerede og realistiske, er det på den anden side oplevelsen, at "det nok ville være bøvlet for begge parter", hvis den visiterende myndighed ikke var villig til at sende klienten videre til Kongens Ø. Der peges her fra på, at der er foretaget et godt arbejde med klienten på afdelingen, og beslutning om videreførelse af behandling på Kongens Ø ligger lige for. Måske lidt for "lige for" idet klienterne i den grad forekommer at være forud indstillet på, at de skal videre til Kongens Ø. På disse betingelser kan det ifølge denne interviewperson være vanskeligt i løbet af et møde, at få stillet de nødvendige spørgsmål til afdækning af, om noget andet i virkeligheden ville være bedre.

Forskelle i samarbejdsrelationer skinner også igennem i et spørgsmål vedrørende stillingtagen til hvilken kommune, der er forpligtet til at betale den kommunale andel ved et institutionsophold, jævnfør ovenfor. Der er 3 ud af de 4, som kender problematikken om, at der kan opstå forsøg på at flytte betalingsforpligtelsen internt imellem forskellige kommuner. Men ingen har oplevet det som et problem i forbindelse med klienter fra AII-AIII. Tværtimod mener 2 personer, at problematikken flyder mindre her, fordi der er tale om klienter, som har haft færre adresser på det seneste, end mange andre afsonere. Der ses eksempler på, at kommunen simpelthen har besluttet, at hvis amtet har indstillet en klient til døgnbehandling, skal lommepenge og egenbetaling ikke gøres til genstand for selvstændigt problem.

Den overordnede idé med at foretage behandling under afsoning vinder generelt tilslutning og det konkrete projekt på AII-AIII får generelt anerkendelse, f.eks. med en bemærkning som "de kan noget, andre steder ikke kan". Der fremkommer dog også advarsler mod at binde konceptet for stramt op på en bestemt udslusningsinstitution. Der opfordres til at tænke på andre behandlingskoncepter ved indretning af andre behandlingsafdelinger, og der peges konkret på, at unge misbrugere ofte har behov for noget andet end Minnesota.

2.3 Sammenfattende bemærkninger

Til trods for hvor centralt udslusning fra fængsel må være for den enkelte fængselsafsoner, arbejder den faggruppe, der har ansvar for forberedelse og gennemførelse her af en smule isoleret i forhold til den daglige afsoning. Fysiske rammer og arbejdsområde er afgørende faktorer for

nærheden imellem forsorgsmedarbejderen og den indsatte. Det er ikke vanskeligt at forestille sig, at indsatte kan opleve ikke at være fuldstændig med i processen.

Det er på den anden side heller ikke vanskeligt at forestille sig, at fængselsindsatte med ubegrænset adgang til socialrådgiverbistand, ville lægge stort beslag på den kapacitet og de kompetencer, denne faggruppe råder over.

Det indtryk, der står tilbage, er, at samarbejdet og kommunikationen mellem decentrale sociale myndigheder og fængselsforsorgen fungerer. Når man lytter til de indsatte, jævnfør 2. del, kapitel 2 lyder det til, at der ind imellem kunne arbejdes lidt mere med kommunikationen den vej.

Det problem som kom mest tydeligt frem hos fængselsforsorgen, var den uvilje, man af og til løb ind i hos kommunerne mod at finansiere egenbetaling og lommepenge under institutionsophold også selvom behandlingsopholdet måtte være bevilget af den relevante visitationsmyndighed. Det er ikke underligt, at et problem af den type optræder hyppigere for den, der sidder alene og skal have kontakt med mange sociale myndigheder spredt over hele landet, end for hver af de mange, som en gang imellem har kontakt med et fængsel. Problemet er ikke specifikt for AII-AIII, men dog mere centralt her, hvor der stort set altid overvejes behandling efter afsoning. Der er formentlig tale om et hjørne af den sociale lovgivning, som kalder på afklaring enten i form af præcisering i loven eller i fortolkningsbidragene.

I de decentrale sociale myndigheder hersker udbredt faglig anerkendelse af indsatsen på AII-AIII, det gælder tilsyneladende både den primære samarbejdsflade, som er forsorgen, og behandlingen samt det fængselsfaglige. Nogle af de indtryk af indsatsen på afdelingerne, som interviewpersonerne havde, var af ældre dato. Deres advarsler mod tilbøjelighed til styring af udslusningen fra fængslets side, var dog for artikulerede og massive til helt at sidde overhørig.

Som nævnt tidligere var begrundelsen for at tage denne vinkel med her, at der på det tidspunkt, hvor den første evaluering fandt sted, var stort behov for nærmere studier af relationen mellem på den ene side fængsel og institution og på den anden side amter og kommuner. Dengang viste det sig, at det først og fremmest var kommunikationen og indledende information, der var problemet. Disse "startvanskeligheder" forekommer i dag at være overvundet.

3. Fra frihed til...

Når man forlader et fængsel, kan man have forskellig retlig position. Enten har man afsonet hele sin straf, eller man er prøveløsladt med vilkår om at holde sig kriminalitetsfri i en periode samt eventuelt med andre vilkår. Men det er også muligt, at man anbringes på egnet institution i medfør af Straffuldbyrdslovens § 78, eller at man udstationeres fra fængslet. I de to sidstnævnte tilfælde er man fortsat under kriminalforsorgens myndighed og kan efter administrativ beslutning føres tilbage til fængslet. Også prøveløsladte kan tilbageføres administrativt, men kun ved vilkårsovertrædelser og i øvrigt "under særlige omstændigheder".³⁸

Disse muligheder findes også for de, der har afsonet på AII-AIII.

³⁸ Straffelovens § 40, stk 2, 3).

Det har ikke været særskilt undersøgt, men indtrykket fra samtaler med forsorgsmedarbejderen er, at relativt flere fra AII-AIII end fra traditionel afsoning udstationeres eller løslades på prøve udenfor den mest sædvanlige termin, som er efter udståelse af enten hele straffen eller 2/3 af straffen (forskudt prøveløsladelse). Som vilkår i forbindelse hermed ses ofte, at der tages ophold på en aftalt behandlingsinstitution og overførslen hertil beror som udgangspunkt på fornøden bevilling fra den pågældendes hjemamt og -kommune. Det sker dog også, at Kongens Ø bevilger en friplads, hvis det er umuligt at skaffe bevilling og det er særlig ønskværdigt, at behandling videreføres i dette regi.

For at kunne tidsfastsætte starten af den periode, hvor recidiv måles indenfor, er her defineret, at man er "fri", når man er løsladt, enten på prøve eller efter endt straf. Dette gælder uanset, om man på dette tidspunkt har ophold på institution eller i egen bolig.

Som nævnt tidligere er betingelserne for at studere recidiv til stofmisbrug og til kriminalitet forskellige. Der ydes en stor samfundsmæssig indsats for at finde ophavsmændene til kriminalitet, og det registreres, hvis man sigtes eller dømmes, uanset om man ønsker det eller ej. Men når det gælder stofmisbrug, sker registrering alene på grundlag af frivillig henvendelse med henblik på behandling.

Sædvanligvis arbejdes i kriminalitetsrecidivundersøgelser med en opfølgningsperiode på 2 år. Det vil sige, at man følger personen i 2 år efter løsladelsen og registrerer hvorvidt der i den periode sker tilbagefald, typisk i form af, at der falder ny dom til fængsel. Med en population på under 200 fordelt over en 5-årig periode bliver populationen dog meget lille, hvis man vælger en opfølgningsperiode på 2 år, derfor arbejdes her med en opfølgningsperiode på 1 år. Dette gør naturligvis sammenligning med andre undersøgelsesresultater problematisk, men det giver størst mulig viden om flest muligt personer i denne population. Så vidt det lader sig konstatere, finder det meste af det recidiv, der sker, i øvrigt sted indenfor det første år.

I det følgende arbejdes generelt med recidiv efter løsladelse efter seneste ophold på AII-AIII. Der ligger allerede et recidiv implicit i den kendsgerning, at nogle er vendt tilbage til AII-AIII i undersøgelsesperioden. Men dette indgår ikke her. I alt 155 personer har en løsladelsesdato, der ligger inden for undersøgelsesperioden, men ikke alle har kunnet følges i 1 år.

3.1 De, der søger behandling igen

Som omtalt tidligere er Sundhedsstyrelsens landsdækkende register ikke fuldt udbygget for vores undersøgelsesperiode. Dertil kommer at registrering af datoer for påbegyndt og afsluttet behandlingsforløb ikke altid er ganske overbevisende, jævnfør tidligere.

Men der findes ikke andre eller bedre registre³⁹.

Hvis man deler alle, der har afsonet (1 eller flere gange) på AII-AIII og er fulgt mindst 1 år efter løsladelsen op i to grupper: De, der har søgt behandling indenfor det første år efter løsladelsen og de, der ikke har søgt behandling indenfor det første år, viser det sig, at grupperne blive

³⁹ Med en nyere undersøgelsesperiode vil Danris udgøre et udmærket supplement.

praktisk talt lige store. Ud af 99⁴⁰ har 51 (51,5%) søgt behandling og 48 (48,5%) har ikke søgt behandling. Hvis man udelukkende ser på dem, der kun har gennemført 1 ophold (88), er grupperne præcis lige store nemlig på 44 i hver. (Tabel 3.3a)

Størst forskel er der i gruppen af de, der har gennemført 2 ophold (11 personer), hvor 7 (64%) har søgt behandling igen indenfor 1 år. Med så få som 11, hvor 1 person næsten udgør 10%, er det dog ikke forsvarligt at konkludere med henblik på at omsætte konklusionen i praktiske konsekvenser. (Tabel 3.3a)

Hvis man ser bort fra, at opfølgingsperioden er et år, og tager udgangspunkt i de 155, som har en løsladelsesdato, er der i alt 71, som har søgt behandling efter løsladelse. Af disse 71 er 41 tillige recidiveret til fængselskvalificerende kriminalitet, som er begået efter løsladelsen. (Tabel 3.3b) Og hele 32 af de 41 (78%) har søgt behandling på et tidspunkt, der ligger før den ny kriminalitet. (Tabel 3.3c)

For næsten 60% af de, der kommer i behandling efter løsladelsen, sker det, før der er gået 3 måneder. Men på dette punkt kan man ikke støtte for meget lid til tallene, idet det er uklart, hvorvidt den sandsynlige behandling, der følger efter et gennemført ophold, er talt med. I den anden ende af tidsskalaen kan man dog sige, at 33% af de, der løslades, holder ud i 6 måneder eller mere efter deres løsladelse (uanset om de har været i behandling i den forbindelse eller ej) før de søger behandling på ny. (Tabel 3.3f)

Alt i alt er der færre, som kommer i behandling efter ophold på AII-AIII end før. Når man ser bort fra opfølgingsperiode og spørgsmålet om hvorvidt de har gennemført deres ophold på AII-AIII, kommer 55% ikke i behandling efter opholdet medens ca. 10% kommer i behandling 3 gange eller mere - op til 10 gange er registreret i et enkelt tilfælde. Resten kommer i behandling 1 eller 2 gange i perioden mellem deres løsladelse og den 30. december 2001. En periode der altså er af forskellig varighed fra person til person. (Tabel 3.3g)

3.2 Ny kriminalitet

Dette afsnit handler udelukkende om recidiv til kriminalitet, som har ført til ny fængselsdom, der enten er ubetinget, betinget eller delvist betinget. Personen skal være fulgt mindst 1 år efter seneste løsladelse fra en afsoning, der indebar et ophold på AII-AIII. Og for at være så sikker som muligt på, at den ny kriminalitet er begået efter løsladelsen, er kun medtaget domme, der bygger på sigtelser, som i kriminalregistret er dateret efter løsladelsesdatoen. Der er ikke i første omgang taget højde for om opholdet på AII-AIII er anset for gennemført.

Ud af 155 personer, for hvem, der findes en løsladelsesdato på, har vi registreret et kriminelt recidiv på ét eller andet tidspunkt for 47,7% (74) og intet recidiv for 52,3% (81). (Tabel 3.3i) Af tabel 3.3h fremgår, at der dog er 48 ud af de 155, som er fulgt i kortere tid end et år og således har haft meget kort tid til at begå ny kriminalitet. Tabellen illustrerer det tempo hvori det meste

⁴⁰ Der findes behandlingsdata for i alt 159 personer, men kun 99 har kunnet følges i minimum 1 år efter løsladelse.

recidiv finder sted i forhold til løsladelsen. Meget tyder på, at det er den første tid efter et fængselsophold, der er "farligst".

Hvis man derimod, som det er mest hensigtsmæssigt, kun beskæftiger sig med den del af populationen, som har kunnet følges i et nærmere fastsat tidsrum, tegner billedet sig lidt anderledes. Meget taler for at vælge en opfølgingsperiode på 2 år.

Men indledningsvis er her set nærmere på billedet efter en opfølgingsperiode på 1 år, som trods alt anses for tilstrækkeligt til, at man ikke skaber et kunstigt lavt recidiv ved at regne dem med, der kun har haft meget kort tid på fri fod. Med en opfølgingsperiode på 1 år har vi en population på 107. Ud af dem, har vi et registreret kriminelt recidiv på 62,6% (67) og 37, 4% (40) af populationen har ikke et registreret recidiv. (Tabel 3.3i)

En opfølgingsperiode på 2 år, som er i overensstemmelse med den mest udbredte praksis i recidivundersøgelser, bringer det absolutte antal ned på 63. Dette antal er ikke stort som grundlag for statistisk behandling, men metodisk det rigtige tal, hvis vi vil sammenligne med andre recidivundersøgelser, som netop har en 2-årig opfølgingsperiode.

Imidlertid er Kriminalforsorgen af andre grunde gået over til nye metoder ved opgørelse af recidiv. Derfor er de tal, det er mest relevant at sammenligne med, desværre temmelig gamle. Hovedparten af recidivtallene nedenfor angår løsladelser, der fandt sted i 1994.

Med stort forbehold både for det beskedne antal og for den kendsgerning, at med en 2-årig opfølgning består populationen hovedsageligt af mænd, der afsonede, mens projektet var under indkøring, ser en oversigt over sammenlignelige recidivprocenter således ud:

Population	Recidivprocent
Denne undersøgelse	65%
1. Stofmisbrugere anbragt efter §49.2 1990-1998 ⁴¹	53%
2. Løsladt fra lukkede fængsler 1994 ⁴²	67%
3. Løsladt på 2/3 tid uden tilsyn 1994 ⁴³	38%
4. Løsladt på 2/3 tid med tilsyn 1994 ⁴⁴	58%
5. Afslag på prøveløsladelse 1994 ⁴⁵	83%

⁴¹ Hagemann, Helle & Olsen, Claus B. 2001 : „Alternativ afsoning efter straffelovens §49, stk 2 – en effektundersøgelse“ CASA. Straffelovens §49, stk 2 svarer til den nuværende §78 i Straffuldbyrdsloven.

⁴² Kriminalforsorgens Statistik 1999.

⁴³ Kriminalforsorgens Statistik 1999.

⁴⁴ Kriminalforsorgens Statistik 1999.

⁴⁵ Kriminalforsorgens Statistik 1999.

På den ene side må man konstatere, at hverken tal eller procenter fortæller noget i sig selv. Deres historie kommer kun frem i sammenligning med andre tal. På den anden side kan man ofte ikke finde tal, som det giver mening, at sammenligne sine egne tal med. Der er mange grunde til varsomhed med at sammenligne disse recidivprocenter, idet de alle beretter om mennesker, som er grupperet efter forskellige karakteristika.

1. Stofmisbrugere, som er anbragt på egnet institution i medfør af Straffuldbyrdslovens § 78 ligner givetvis vores gruppe, hvad angår behandlingskrævende afhængighed. Men de kan næppe sammenlignes med vores gruppe, når det angår fængslets risikovurdering i overvejselsen af at lade afsoning foregå uden for fængselsregi. Det kan dog heller ikke udelukkes, at den kendsgerning, at disse stofmisbrugere for det første opholder sig i et miljø, der er 100% behandlingsstyret og for det andet i alt væsentligt er omgivet af medpatienter uden dom for kriminalitet, har en anden betydning for deres fremtid.

I sammenligning med grupper, der består af alle løsladte, er der det særlige ved vores gruppe, at den udelukkende består af mennesker med et behandlingskrævende afhængighedsproblem. I forhold til mulig indvirkning på recidivsandsynlighed, er der i hvert fald ikke grund til at antage, at afhængighed - alt andet lige - mindsker risiko for recidiv.

2. Recidivprocenten for vores talmæssigt beskedne population ligger på linje med - eller lidt under den gennemsnitlige recidivprocent for alle, der er løsladt fra lukket fængsel. Disse tal er dog relativt gamle.

3. Med den relativt massive kriminelle karriere, vores population generelt tegner sig for, er der ikke grund til at antage, de ville blive løsladt efter afsoning af 2/3 af straffen uden tilsyn.

4. Der er større chance for, at en del fra vores population ville blive prøveløsladt med tilsyn.

5. Endelig ville en ganske stor del formodentlig få afslag på prøveløsladelse. Det er muligt at flere ville få afslag, end det er tilfældet i dag, hvis ikke der var arbejdet med at skaffe bevilling til fortsættelse af et påbegyndt behandlingsforløb og dette ville være et vilkår ved prøveløsladelsen.

Ifølge Kriminalforsorgens nye beregningsmetoder fremkommer nu alene et gennemsnitstal for recidiv i alle klientgrupper. Det nyeste offentliggjorte tal hidrører fra løsladelser i 1999, hvor recidivet lå på 27,9% med en 2 årig opfølgingsperiode⁴⁶. Det giver dog ingen mening, at sammenligne dette tal med recidivet for den gruppe, der afsoner for AII-AIII.

Som det fremgår, er det vanskeligt at udpege en gruppe, man med stor overbevisning kan sammenligne med vores population. De mest relevante at sammenligne med er gruppe 2, 4 og 5. I den sammenligning klarer vores population sig godt med hensyn til recidiv til ny kriminalitet. Ikke mindst i betragtning af, at vores population for 100%'s vedkommende består af tungt belastede misbrugere.

⁴⁶ Kriminalforsorgens Statistik 2001

Til yderligere belysning af betydningen af et ophold på AII-AIII er det undersøgt, hvilke faktorer, der ser ud til at påvirke den enkelte deltagers recidivsandsynlighed.

Efter at have beregnet på 10 forskellige parametre (Tabel 3.3k & 3.3l), viser det sig, at følgende 3 forhold har betydning for recidivet: Antal domme inden første ophold, om første ophold er gennemført og alder ved påbegyndelse af første ophold.

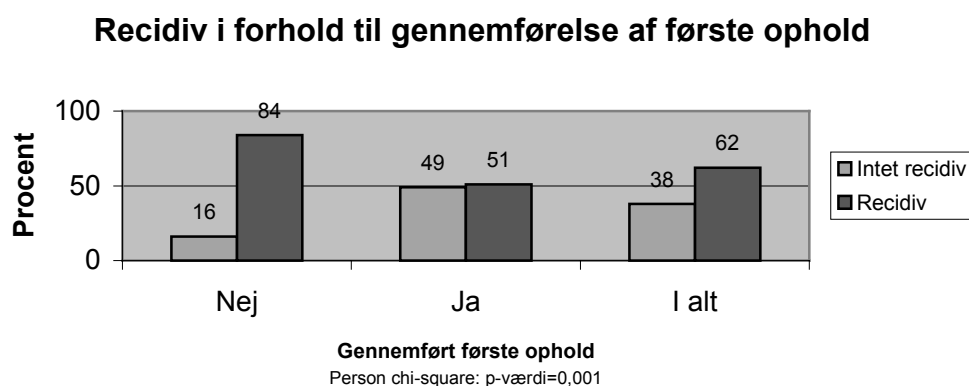
Tabel 3.3n viser sammenhængen mellem antal domme før første ophold på AII-AIII og recidiv. Jo færre forstraffe, desto lavere recidiv.

Med hensyn til alder viser beregningerne, at sandsynligheden for recidiv falder jo ældre, man er ved påbegyndelse af første ophold. (Tabel 3.3o)

For flere af aldersgrupperne er de faktiske tal ganske små. Der er dog, bortset fra de allerældste, en temmelig markant tendens til fald i recidivprocent for de, der er fyldt 28 ved påbegyndelse af første ophold.⁴⁷

Sidst, men absolut ikke mindst interessant fremkommer en klar og signifikant sammenhæng imellem gennemførelse af første ophold og recidivsandsynligheden. (Tabel 3.3p)

Selvom der i alle grupper i søjlediagrammet nedenfor er flertal af recidiverende, er det dog meget tydeligt, at det er de, der ikke gennemfører første ophold, som tydeligst har sandsynlighed for at recidivere til ny kriminalitet. For de, der gennemfører første ophold, synes chancen for at undgå recidiv tæt på fifty-fifty.

⁴⁷ Tendensen til, at recidivet falder med alderen fremgår også af den generelle recidivstatistik (Kriminalforsorgens statistik 2001 s. 83).

3.3 Kriminalitetstype og strafflængde

Her følger først en beskrivelse af hvori recidivkriminaliteten består, dernæst en sammenligning af kriminaliteten før ophold på AII-AIII, og efter seneste løsladelse fra en afsoning, som indebar ophold dér.

Som recidiv medregnes som nævnt alene domme, der fører til straf af fængsel i betinget, ubetinget eller delvis betinget form. Ud af de 67 recidivister, der har kunnet følges i mindst 1 år, modtog 82% ubetinget dom første gang, de blev dømt efter den relevante løsladelse. (Tabel 3.3s.) Den længste er på 6 år, mens 75% af dommene er af 1 års varighed eller kortere. Gennemsnitlængden for de første ubetingede domme efter seneste ophold er 9,9 måneder. (Tabel 3.3t)

Hvis man undersøger, hvilken kriminalitet, der faldes tilbage til, ser det ikke meget anderledes ud, end det generelle billede af kriminaliteten før opholdet på AII-AIII. Tæt ved 75% af de 67 modtager dom for berigelse første gang, de dømmes efter seneste løsladelse. (Tabel 3.3v)

Nogle personer har været fulgt i så lang tid, at der er opstået mulighed for, at de kunne dømmes flere gange, men indtrykket af at berigelseskriminalitet er den dominerende kriminalitetsform (sammen med røveri, som er defineret ved at bestå af berigelse udført ved vold eller trusler) opretholdes, også når man ser på, hvilken kriminalitet recidivisterne er dømt for efter recidivdommen. (Tabel 3.3w & 3.3x)

Strafmassen i gennemsnit pr. person for den samlede registrerede ubetingede recidivkriminalitet er: 1,4 år. (Tabel 3.3y)

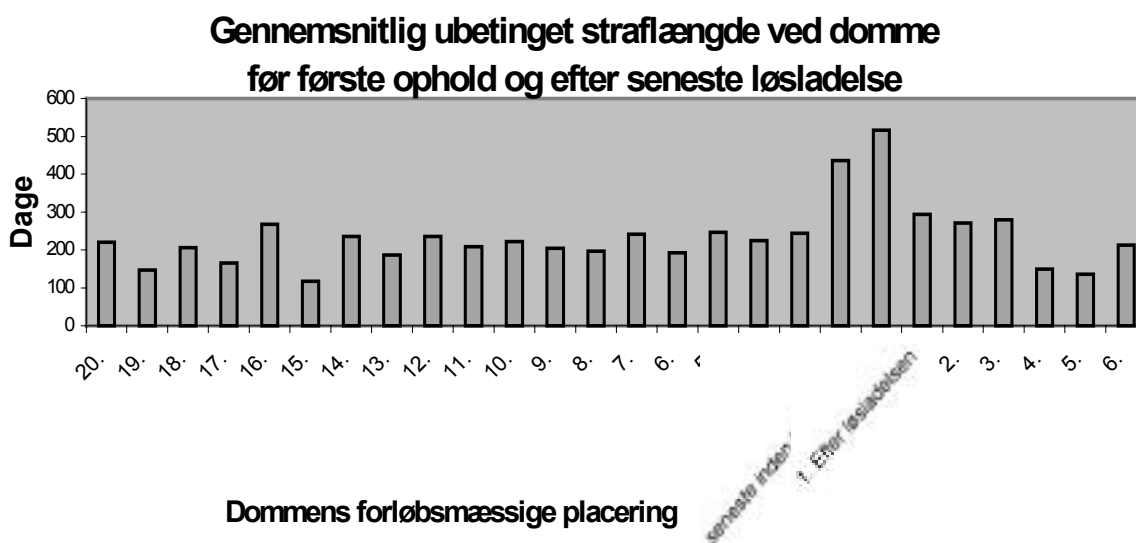
I gennemsnit er den første recidivdom - når den er ubetinget - 133 dage kortere end den dom, der lå umiddelbart før første ophold. (Tabel 3.3z) Også de følgende 3 domme efter 1. recidivdom er gennemsnitligt kortere end seneste dom før første ophold. Men hvis vi går tilbage og sammenligner recidivdommens længde med 2. seneste dom før første ophold og 3. seneste dom før første ophold, ændrer billedet sig således, at første recidivdom gennemsnitligt er 118 dage længere end 3. seneste dom før første ophold. (Tabel 3.3æ & 3.3ø) Der kan altså ikke konstateres et generelt fald i den ubetingede strafflængde pr. person, hvis man sammenligner de strafflængder, der faldt for hele gruppen af recidivister før opholdet på AII-AIII og efter opholdet. (Tabel 3.3z-3.3ø) Snarere kan man antage, at den gennemgående tendens er, at deltagerne har "arbejdet" sig op til en form for foreløbigt toppunkt i strafudmåling frem til optagelse på AII-AIII.

Med udgangspunkt i strafferammerne for de pågældende forbrydelser, er der foretaget en tillempet gradbøjning af kriminaliteten, således at drab anses for den mest alvorlige forbrydelse og simpel vold for mindst alvorlig. (Tabel 3.3å)

Man kan godt diskutere hensigtsmæssigheden af på den måde at sammenligne adfærdsmåder, som i princippet er usammenlignelige. Formålet er alene at foretage en vurdering af om kriminalitetstypen ændrer sig efter ophold på AII-AIII.

De største grupper er, uanset hvor langt vi går tilbage før første ophold, i alle tilfælde de, der fortsætter med at begå samme type kriminalitet efter opholdet, som de er dømt for før opholdet. Der tegner sig også et stort set entydigt billede af, at i det omfang, der sker forskydninger i kriminaliteten, er det i retning af mildere kriminalitet umiddelbart efter løsladelsen end umiddelbart før. (Tabel 3.3aa) Dog hvis vi går til 2. og 3. seneste dom før første ophold og sammenligner disse med 2. eller 1. dom efter løsladelse er en større forskydning gået i retning af mere alvorlig kriminalitet efter opholdet. (Tabel 3.3ab & 3.3ac)

Meget tyder på, at den dom, der ligger senest før første ophold på AII-AIII gennemsnitligt set er et foreløbigt "toppunkt". Noget tyder endvidere på, at opholdet på AII-AIII har tilbøjelighed til at "knække" denne udviklingskurve. Vi kan dog ikke påstå at have "stækket" de kriminelle aktiviteter for den gruppe, der recidiverer til ny kriminalitet. Der findes kortere strafflængder og domme for mindre alvorlig kriminalitet længere tilbage i de gennemsnitlige karriereforløb, end der er tale om efter opholdet. (Tabel 3.3ad)

3.4 Tilfældigt valgte eksempler

Såvel gennemsnitsberegninger som procentberegninger er nyttige ved beskrivelse af tendenser for f.eks. udviklingsretninger og udviklingstemi. Ikke mindst når der er tale om grupper af en vis størrelse. Vores population kan defineres som en gruppe for så vidt, at alle har haft et eller flere ophold på AII-AIII. Populationen er dog også kendetegnet ved at være sammensat af personer med ganske forskellig vej hen til opholdet på AII-AIII, og samtidig er den ikke større end at der ikke kan laves ret mange undergrupper, før grundlaget bliver for spinkelt til statistisk bearbejdning.

Med henblik på at lave en mere overskuelig beskrivelse af en gennemsnitlig deltager er nedenfor i skemaform beskrevet en middelperson.

Alder ved første registrerede strafbare forhold Gennemsnitligt n=193	18 år
Alder ved første ubetingede dom Gennemsnitligt n=193	20 år
Samlet antal domme inden 1. ophold Gennemsnitligt n=193	13
Samlet ubetinget straffængde inden 1. ophold Gennemsnitligt n=193	6,7 år
Mest typiske kriminalitetsform inde 1. ophold Gennemsnitligt 65% af kriminalitetsmassen	Berigelse
Alder ved starten af 1. ophold Gennemsnitligt n=193	30 år
Antal påbegyndte ophold for de fleste 160 af 193 personer	1
Antal gennemførte ophold for de fleste 96 af 167 personer	1
Er det de fleste, der har været behandlet før? 114 af 159 personer	Ja
Er det de fleste, der har været behandlet efter? 87 af 159 personer	Nej
Er det de fleste, der recidiverer til ny kriminalitet? 67 af 107 personer fulgt mindst 1 år efter løsladelsen	Ja

Med henblik på at nuancere og individualisere tendensbeskrivelserne er smule er udvalgt 10 personer, der har afsonet på AII-AIII. Det svarer til cirka hver 20. For disses vedkommende er tidsforløbet i forhold til kriminalitetsudviklingen lagt ind i et skema, jævnfør nedenfor.

Nærmere studier af 10 "tilfældige" skæbner viser en del ligheder. Ikke mindst med hensyn til en kriminalitetsmæssigt "tæt pakket" fortid, men dog også ved, at selvom der sker recidiv, kommer dette i flere tilfælde efter en pause, der er længere end pauserne mellem dommene før opholdet.

		3. seneste dom før 1. ophold	2. seneste dom før 1. ophold	Seneste dom før 1. ophold	Seneste løsladelse	1. dom efter	2. dom efter	3. dom efter
1	Dato Krim. type Straftype Straflængde	04.03.93 berigelse ubetinget 180	31.01.95 drab ubetinget 5110	04.01.96 andet ubetinget 90	-	-		
2	Dato Krim. type Straftype Straflængde	19.07.95 berigelse ubetinget 300	19.10.98 narko ubetinget 1095	13.01.99 berigelse ubetinget ?	06.06.00	-		
3	Dato Krim. type Straftype Straflængde	22.09.97 ej strfl. ubetinget 14	20.01.99 berigelse ubetinget 180	16.03.99 berigelse ubetinget ?	09.12.99	10.09.200 1 ej strfl. ubetinget 40 dage	-	-
4	Dato Krim. type Straftype Straflængde	15.12.00 røveri ubetinget 455	04.05.00 ej strfl. - -	23.08.00 berigelse ubetinget 40	02.03.01	-		
5	Dato Krim. type Straftype Straflængde	31.08.94 ej strfl. ubetinget 14	13.05.98 røveri ubetinget 1640	01.03.99 berigelse - -	28.06.01	-		
6	Dato Krim. type Straftype Straflængde	31.08.94 andet ubetinget 14	13.05.98 røveri ubetinget 820	25.06.97 vold 245/246 1000	05.04.99	06.10.99 andet ubetinget 365	13.06.00 vold 119 40	08.01.02 vold 244 180
7	Dato Krim. type Straftype Straflængde	30.07.96 berigelse ubetinget 90	27.08.98 berigelse kombination 120	21.06.99 berigelse ubetinget 365	10.05.00	22.01.01 berigelse ubetinget 80	26.02.01 berigelse TF u.vilkår -	28.12.01 berigelse ubetinget 90
8	Dato Krim. type Straftype Straflængde	05.10.00 berigelse ubetinget 120	13.10.00 berigelse ubetinget 40	20.12.00 berigelse ubetinget 150	26.06.01	-	-	-
9	Dato Krim. type Straftype Straflængde	25.02.97 berigelse ubetinget 150	10.04.97 andet TF u. vilkår -	17.09.97 narko ubetinget 455	27.10.98	15.03.99 berigelse ubetinget 240	-	-
10	Dato Krim. type Straftype Straflængde	01.03.98 andet - -	23.03.00 røveri ubetinget 910	12.10.00 andet ubetinget 20	21.08.01	-	-	-

3.5 Personlige beretninger

Der er ikke tvivl hos de 6 mænd, der har bidraget til dette afsnit. Alle er tidligere afsonere på AII-AIII og mener utvetydigt, at der bør oprettes flere afsoningspladser, hvor misbrugere kan modtage behandling. Og gerne med samme behandling som den de selv har været igennem på AII-AIII.

Alle 6 fik jeg kontakt med til AII-AIII's 5 års fødselsdagsfest, hvor de mødte op og hyggede sig med de indsatte, som serverede kaffe og lagkage. De lovede alle at være til rådighed for interview eller spørgeskema når som helst, jeg kontaktede dem. Der er gennemført interviews på kaffebarer eller i NA-mødelokaler med de 4, medens de 2 sidste blev bedt om at udfylde et større spørgeskema.

De 6 mænd er mellem 30 og 45 år og har en cleantime imellem 2 og 5 år. De er alle etableret i egen (leje)bolig, enten værelse eller lejlighed. De bor enten alene eller sammen med en kæreste og en enkelt har fået barn. Alle har daglig beskæftigelse, 2 er beskæftiget indenfor misbrugsbehandling og yderligere 1 har ulønnede forpligtelser overfor NA.

Alle var velformulerede og ville gerne fortælle. Først og sidst var emnet den glæde og taknemmelighed, de alle besad for at være i live og kunne se morgendagen i øjnene. Alle lever i total afholdenhed. De nyder ikke alkohol, ryger ikke hash og bruger ikke andre stemningsændrende stoffer. Kun en enkelt oplyser at han ikke ryger tobak. De øvrige ryger cigaretter i lange baner. Men ingen oplyser at de i dag har alvorlige problemer med helbredet. Helt uden at sætte spor er fortiden dog ikke passeret forbi. En har hepatitis, men får ikke medicin. En anden oplyser, at han lider af noget, han kalder "speed psykoser", men han tager ikke medicin imod det.

På et andet punkt er fortiden heller ikke helt slettet. Ud af de 6 informanter fortæller 4 om noget af det, som det erfaringsmæssigt er allervanskeligst at få oplysninger om fra mennesker, der fortsat er i stofmiljøerne, nemlig deres narkogæld. En skylder et stort beløb og giver udtryk for frygt for at blive "indhentet". En anden er ikke så urolig, han har gjort en del for at finde sin kreditor for at få gælden ud af verden, men det er ikke lykkedes. En tredje har været ude for uberettiget "inkassovirksomhed" og har fået en aftale i stand med "kreditor", til gengæld har han selv eftergivet alle de af hans egne skyldnere, som er blevet clean. Den fjerde skylder et stort beløb i en anden landsdel.

Den månedlige indtægt ligger på mellem 4.000 og 12.000 kr pr. måned efter skat og ingen oplyser at de tjener "sorte" penge. En enkelt fortæller, at han har gjort det en periode efter sin behandling, men at han er ophørt, bl.a. fordi han blev opmærksom på "afhængigheden".

Der er ingen af interviewpersonerne, der er i tvivl om, at kriminalitet og misbrug hænger sammen. Miljøerne er tæt forbundet og tempo, flugt og stoftrang er forbundet. Nogle kan få et "kick" af begge dele, og ingen af dem tør satse på et "kontrolleret forbrug" af hverken stoffer eller kriminalitet.

Alle har prøvet at få stoftrang efter at have ophørt med behandlingen, og alle har prøvet at vinde over den. Ingen benægter at der kan være situationer, hvor man må have fat på sin sponsor⁴⁸ eller en rådgiver. Og den tillid, man går til en af de nævnte med, er enestående. Der er en meget klar og unison tilkendegivelse af, at man altid kan henvende sig hos en anden fra "fællesskabet" (NA), og at enhver anden altid kan henvende sig hos én selv. Tager man på familiebesøg i den anden ende af landet, har man først undersøgt mødetid og sted for NA i området.

Alle refererer til NA-personer, som nogen de har hyppig kontakt til. En fortæller, at han henter dagens tekst på sin sponsors hjemmeside hver morgen. Men samtidig referer alle til familie eller svigerfamilie som jævnlig omgangskreds. Selvom kontakten til NA altså er stærk, er det ikke den eneste kontakt, man har med andre mennesker.

Disse mænd ligner på mange måder de fleste andre. De har et regelmæssigt liv med forholdsvis trygge rammer. Ingen af dem har været sigtet eller anholdt, siden de forlod AII-AIII. De har daglige forpligtelser, som de overholder, og de betyder noget for andre mennesker. Men at de har været helt ude på livets kant og balancere, er der slet ikke tvivl om. Og hos dem selv er der ikke tvivl om, at de - rent menneskeligt - står i gæld til AII-AIII og Kongens Ø.

Derfor hører deres historie med til en beskrivelse af importmodellen á la AII-AIII, også selv om de ikke repræsenterer statistisk signifikans, eller helt svarer til gennemsnitsberegningerne over recidiv mv.

3.6 Sammenfattende om tiden efter løsladelsen

Det kan i høj grad diskuteres om recidiv (til ny kriminalitet) er en relevant faktor i en diskussion om behandling mod en lidelse - også selv om behandlingen finder sted under strafafsoning. I dette tilfælde er der tale om en lidelse, om hvilken det antages, at den ud over at være belastende for den enkelte, er en kriminogen faktor. Dette er ikke bevist her, men antagelsen kan i en vis grad siges at være bestyrket af 2 forhold. For det første viste '99-undersøgelsen, at 11 ud af 17, hvor det havde været muligt at finde oplysning her om, var begyndt at bruge heroin før de modtog deres første ubetingede fængselsdom. For det andet viser denne undersøgelse, at 32 ud af 41, der recidiverer til både misbrug og kriminalitet, kommer i fornyet behandling (altså de kommer ud i behandlingskrævende misbrug) før, de registreres for ny kriminalitet. Selv om der må tages store forbehold for behandlingsdata, kan antagelsen om, at afhængighed af narkotika øger risiko for (ny) kriminalitet ikke afvises.

Skulle der kunne bevises en sammenhæng imellem afhængighed og kriminalitetstilbøjelighed, er det ikke dermed bevist at kriminalitet udelukkende udspringer af denne faktor. Der er fortsat en række andre faktorer, det er relevant at inddrage, først og fremmest beskæftigelse, uddannelse og bolig.

⁴⁸ En sponsor er et behandlingselement. Når man selv er langt henne i sin behandling, kan man blive sponsor for én, der skal til at begynde med at bo selv osv. Det betyder ikke, at man skal give hinanden penge, men at sponsoren erklærer sig villig til at stå til rådighed døgnet rundt for personlige henvendelser, hvis der opstår akut behov for støtte i form af samtale, gode råd eller lignende.

Uanset om der kan dokumenteres en indbyrdes sammenhæng mellem narkotika og kriminalitet, anser jeg det på baggrund af de mange beretninger fra indsatte for hensigtsmæssigt, at have opmærksomhed på hvorvidt det at få en periode som clean, kan tænkes at flytte perspektivet hos en narkoman, således at han måske skifter livsbane.

Der gøres ganske meget for at sikre hensigtsmæssig videreførelse af den påbegyndte behandling, når deltagerne skal videre fra AII-AIII. Langt de fleste af dem, der gennemfører et ophold, går igennem opfølgende behandling. Men hvad der sker herefter i form af sikring af beskæftigelse, bolig mv. fortøner sig mere i det uvisse. Af gode grunde er det de personer, der klarer sig godt, man møder på fri fod. Deres beretning er vigtig og værdig.

Allerede på grund af, at der ikke findes en 100% relevant sammenligningsgruppe, kan man ikke påstå, at de statistiske bearbejdnings af populationen beviser at recidivet går ned. Når det er sagt, viser de sammenligninger, der kommer tættest på noget relevant, at der bestemt ikke er grund til at tro, at et ophold på AII-AIII fremmer det kriminelle recidiv. Snarere tværtimod f.s.v.a. gennemførte ophold.

Absolut bedst er recidivtallene for den gruppe, der gennemfører første ophold på AII-AIII. I lyset heraf er ideerne om at etablere flere pladser med flere forskellige formål indenfor samme administrative enhed, yderst relevante. Herved øges mulighederne for at udsætte en bortvisning og derved for gennemførelse af opholdet.

Selv om det ikke er helt utvivlsomt hvorvidt behandling mod lidelsen afhængighed formelt er omfattet af Straffuldbyrdelseslovens bestemmelse om lægebehandling, er der ikke grund til tvivl om, at behandlingen er et samfundsanliggende, og den er et relevant tilbud overfor strafafsonere. Der er heller ikke tvivl om, at de præmisser, behandlingen gennemføres under på AII-AIII, undgår alvorlig kollision med hovedårsagerne til, at behandlingsideologien blev fraveget. Overordnet er det dommen, der afgør fængselsopholdets længde. Fra indsattes side er den opfattelse kommet frem, at samarbejdsvilje vedrørende behandling kan have indflydelse på tidspunktet for prøveløsladelse. I det omfang dette er tilfældet, kan man måske tale om en indirekte behandlingsideologisk renæssance. Men dog et problem, der skal kunne løses.

Holder man fast et alment humanistisk perspektiv og supplerer med kriminalforsorgens normaliseringsprincip, har behandling mod afhængighed under strafafsoning sin egen legitimitet og begrundelse i det danske samfund, der trods alt besidder de materielle og intellektuelle ressourcer, som tilfældet er. Også i kombination med et princip om proportionalitet imellem forbrydelse og straf. Spørgsmålet om hvorvidt behandlingen da skulle have den sideeffekt, at nogle holder op med at begå kriminalitet, taber herefter naturligt en del af den betydning, det let får, hvis recidiv bliver faktoren, der afgør graden af succes.

Anvendt litteratur

Engbo, Hans Jørgen, *Straffuldbyrdelsesret*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2001

Esdorf, Annette, Mikkelsen, Jens Kruuse og Rentzmann, William, *Straffuldbyrdelsesloven med kommentarer*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2003

Hagemann, Helle, Olsen, Claus B, *Alternativ afsoning efter straffelovens § 49, stk. 2 - en effektundersøgelse*, CASA, 2001

Høy, Marie, *Kriminelle i klemme: Kommunerne flygter fra deres ansvar*, Socialrådgiveren 20/2002

Kramp, Peter m.fl. *Rusmiddelundersøgelsen. Misbrug blandt kriminalforsorgens klientel*, Kriminalforsorgen 2003

Kyvsgaard, Britta, "Klientundersøgelsen" i bind 2 af *Placering af Indsatte*, Direktoratet for Kriminalforsorgen 2000

Storgaard, Anette, *Straf og misbrugsbehandling under samme tag*, Center for Rusmiddelforskning, Aarhus Universitet, 1999

Storgaard, Anette, *Straf og misbrugsbehandling under samme tag - Supplement*, Center for Rusmiddelforskning, Aarhus Universitet, 2000

Kriminalforsorgens Årsberetninger og statistikker, diverse årgange

Vejledende retningslinjer for samarbejdet mellem de sociale myndigheder og kriminalforsorgens institutioner, Socialministeriet og Direktoratet for kriminalforsorgen, 1998.

Kriminalforsorgens Principprogram

Behandling af indsatte og klienter i Kriminalforsorgens institutioner og afdelinger, Direktoratet for Kriminalforsorgen, 2003

Indstilling om den fremtidige fælles indsats for kriminelle stofmisbrugere, Direktoratet for Kriminalforsorgen og Socialministeriet

Bilag

Bilag 1. Tabeller

Bilag 2. Interviewguides for de indsatte

Bilag 3. Interviewguide for behandlingspersonalet

Bilag 4. Interviewguide for fængselspersonalet

Bilag 5. Interviewguide for amterne

Bilag 6. Interviewguide for kommunerne

Bilag 7. Spørgeskema til kommunerne

